

**Департамент освіти і науки
Київської обласної державної адміністрації**

**Комунальний навчальний заклад Київської обласної ради
«Київський обласний інститут післядипломної освіти
педагогічних кадрів»**

**НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ
З ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОГО НАПРЯМУ**

**Департамент освіти і науки Київської обласної державної адміністрації
Комунальний навчальний заклад Київської обласної ради
«Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів»**

**НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ
З ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОГО НАПРЯМУ**

**Біла Церква
2015**

*Рекомендовано науково-методичною радою
Комунального навчального закладу Київської обласної ради
«Київський обласний інститут післядипломної освіти
педагогічних кадрів»
(протокол № 5 від 18 червня 2015 року)*

Навчальні програми з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку : збірник / укладач В.Ю. Гаврилюк. – Біла Церква : КНЗ КОР «КОПОПК», 2015. – 144 с.

Рецензенти:

Діденко Людмила Михайлівна, директор Комунального закладу Київської обласної ради «Білоцерківський краєзнавчий музей», кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України;

Нестерук Тамара Василівна, директор Комунального закладу Київської обласної ради «Центр творчості дітей та юнацтва Київщини».

Авторський колектив:

Гаврилюк Валерій Юрійович, методист навчально-методичного кабінету виховної роботи та позашкільної освіти Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», керівник гуртка Центру творчості дітей та юнацтва «Соняшник» Білоцерківської міської ради;

Глей Валерій Іванович, методист, керівник гуртка Броварського районного центру туризму;

Догаєва Галина Анатоліївна, керівник гуртка Броварського районного центру туризму;

Дюдя Людмила Юріївна, методист відділу спортивного туризму і краєзнавства Комунального закладу Київської обласної ради «Центр творчості дітей та юнацтва Київщини»;

Книш Станіслав Степанович, керівник гуртка Броварського районного центру туризму;

Личак Ірина Сергіївна, завідувач відділу спортивного туризму і краєзнавства Комунального закладу Київської обласної ради «Центр творчості дітей та юнацтва Київщини»;

Сидоренко Наталія Олександрівна, керівник гуртка Комунального закладу Київської обласної ради «Центр творчості дітей та юнацтва Київщини»;

Хоменко Павло Андрійович, керівник гуртка Комунального закладу Київської обласної ради «Центр творчості дітей та юнацтва Київщини»;

Юшковець Тетяна Василівна, керівник гуртка Броварського районного центру туризму.

Збірник містить навчальні програми з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку («Туристсько-краєзнавчий гурток», «Спортивний туризм», «Орієнтування на місцевості», «Юні музеєзнавці», «Юні екскурсоводи» та інші), що забезпечують національно-патріотичне виховання, формування ціннісних орієнтацій, навичок здорового способу життя дітей і учнівської молоді засобами туризму та краєзнавства.

Для керівників гуртків туристсько-краєзнавчого напрямку позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів.

ЗМІСТ

Передмова	5
Навчальна програма «Туристсько-краєзнавчий гурток» (І.С. Личак, Н.О. Сидоренко)	6
Навчальна програма «Туристсько-краєзнавчий гурток «Романтик» (Т.В. Юшко-вець)	18
Навчальна програма «Спортивний туризм» (І.С. Личак)	29
Навчальна програма «Водний туризм» (І.С. Личак, П.А. Хоменко)	39
Навчальна програма «Гірський туризм» (В.І. Глей)	51
Навчальна програма «Орієнтування на місцевості» (С.С. Книш)	73
Навчальна програма «Юні музеєзнавці» (В.І. Глей)	84
Навчальна програма «Юні екскурсоводи» (Л.Ю. Дюдя)	96
Навчальна програма «Музеєзнавці-екскурсоводи» (Г.А. Догаєва)	109
Навчальна програма «Юні дослідники-краєзнавці» (В.Ю. Гаврилюк)	122

ПЕРЕДМОВА

Формування ціннісних орієнтацій дітей та учнівської молоді, національно-патріотичне та духовне виховання підростаючого покоління, формування навичок здорового способу життя є пріоритетним завданням держави і сучасної системи освіти. Провідна роль у цьому відповідальному процесі належить позашкільним навчальним закладам, що забезпечують формування комплексу гуманістичних якостей творчої особистості, системи світоглядних координат, національних і загальнолюдських цінностей вихованців у процесі улюбленої пізнавальної або творчої діяльності, зокрема туристсько-краєзнавчої.

Туристсько-краєзнавча діяльність акумулює одразу три компоненти: пізнавальний, виховний і оздоровчий, тобто передбачає гармонійний розвиток особистості. Туризм – це захоплюючий вид активного відпочинку, що забезпечує фізичний гарт, рухову активність, здоровий спосіб життя підростаючого покоління. Краєзнавство – живе пізнання навколишнього світу, поглиблене знайомство з найближчим природним і соціальним середовищем, метою якого є виховання в дітей ціннісного ставлення до природи, людей, минулого і сьогодення держави та рідного краю.

Основними завданнями виховної діяльності туристсько-краєзнавчих гуртків, клубів, секцій є формування патріотичних почуттів, національної самосвідомості, любові до рідної землі, свого народу, готовності до свідомої активної діяльності в ім'я України; забезпечення духовної єдності поколінь, прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій; формування навичок здорового способу життя; виховання в учнів духовної та психологічної готовності до удосконалення необхідних моральних якостей, свідомого ставлення до виконання обов'язків; створення максимально сприятливих психолого-педагогічних умов для розвитку особистості, реалізації її освітніх запитів і потреб, духовного збагачення та оволодіння нормами етики, навичками культури поведінки та спілкування тощо. Власне, у туристських походах, експедиціях, під час екскурсій, змагань та інших форм туристсько-краєзнавчої роботи формуються такі важливі морально-вольові якості підростаючого покоління як лідерство, наполегливість у досягненні поставленої мети, рішучість, організованість, відповідальність, самостійність, працьовитість тощо. Тобто туристсько-краєзнавча діяльність сприяє успішній соціалізації та життєтворчості особистості.

Висока результативність, технологічність, наступність у туристсько-краєзнавчій роботі досягається встановленням зв'язку між різновіковими групами або об'єднаннями дітей і дорослих. Важливим є використання зв'язку туристської та краєзнавчо-народознавчої роботи з навчально-виховними завданнями загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, що полягає у реалізації краєзнавчо-народознавчого принципу у навчанні й вихованні учнівської молоді; оптимальному поєднанню туризму та краєзнавства з суспільно-корисною діяльністю, дитячого самоврядування з латентним педагогічним супроводом тощо.

Реалізація навчально-виховного потенціалу туристсько-краєзнавчої діяльності залежить від дотримання основних вимог її організації: робота має відповідати наміченим дидактичним та виховним цілям; формувати ціннісні орієнтації вихованців; мати чітко визначений обсяг, зміст, терміни, час і місце проведення; відрізнятися колективним характером і соціальною значущістю.

Представлені у збірнику навчальні програми «Туристсько-краєзнавчий гурток», «Спортивний туризм», «Орієнтування на місцевості», «Юні музеєзнавці», «Юні екскурсоводи» та інші презентують авторські методичні системи й передовий педагогічний досвід туристсько-краєзнавчої діяльності педагогів-позашкільників Київщини, будуть корисними для педагогічних працівників позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, що безпосередньо причетні до туристсько-краєзнавчої діяльності підростаючого покоління.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧИЙ ГУРТOK»

*Личак Ірина Сергіївна, завідувач відділу
спортивного туризму і краєзнавства,
Сидоренко Наталія Олександрівна, керівник гуртка
Комунального закладу Київської обласної ради
«Центр творчості дітей та юнацтва Київщини»*

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Особливу роль у вихованні учнівської молоді посідає туристсько-краєзнавча діяльність. Туризм і краєзнавство розвивають інтелектуальні та творчі здібності, зміцнюють здоров'я, формують особистісні якості вихованців (цілеспрямованість, ініціативність, самостійність, мужність, взаємодопомога) тощо. Туристські походи, змагання, краєзнавчі експедиції, екскурсії є важливих засобом формування в підростаючого покоління національної свідомості, патріотизму, любові до рідного краю, його природи, історико-культурної спадщини.

Мета навчальної програми – гармонійний розвиток та формування життєвої компетентності вихованців засобами туристсько-краєзнавчої діяльності.

Основні завдання навчальної програми:

- оволодіння вихованцями базовими знаннями, вміннями та навичками з техніки туризму, історичного, географічного, етнографічного краєзнавства;
- ознайомлення підростаючого покоління з історією, теорією, методикою краєзнавчих досліджень і збиранням краєзнавчих матеріалів;
- підготовка учнівської молоді до участі в ступеневих походах, краєзнавчих експедиціях, змаганнях із туристського багатоборства тощо;
- національно-патріотичне виховання, формування ціннісних орієнтацій, навичок здорового способу життя у дітей та юнацтва.

Навчальна програма розрахована на два роки навчання основного рівня:

- 1-й рік навчання – основний рівень – 144 год. на рік (2 заняття на тиждень, тривалість заняття – 2 год.);
- 2-й рік навчання – основний рівень – 216 год. на рік (3 заняття на тиждень, тривалість заняття – 2 год.).

Програма складається з двох основних профілів – туристського і краєзнавчого. Це поєднання закономірне й впливає з основних напрямків туристсько-краєзнавчої діяльності, адже вони доповнюють та взаємозбагачують зміст один одного.

Розвиток туристських навичок вихованців відбувається двома шляхами: проведення туристсько-краєзнавчих походів і участь у змаганнях. Краєзнавчою пошуково-дослідницькою роботою учнівська молодь має змогу займатися під час туристсько-краєзнавчих подорожей та заходів, що не передбачають активний спосіб пересування. У зв'язку з цим програма враховує підготовку й участь у туристських подорожах, змаганнях і масових заходах з краєзнавства.

Запропонована програма спрямовує зусилля вихованців на дослідження за такими напрямками краєзнавства: історичне, географічне, етнографічне. Для того, щоб юні туристи-краєзнавці мали належну фізичну підготовку до програми включено розділ «Фізична підготовка».

Особливістю навчальної програми є приділення значної уваги пошуково-дослідницькій роботі вихованців під час другого року навчання. Це стимулює розвиток пізнавальної активності школярів, сприяє створенню умов для розвитку творчої особистості, допомагає втілювати на практиці отримані знання та навички. Програму можна вважати підготовчим етапом для переходу на вищий рівень підготовки, а саме – навчання в наукових товариствах і секціях МАН України.

ПЕРШИЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Теорія	Практика	Усього
Вступ	2	-	2
Розділ I. Туристсько-спортивна підготовка	12	22	34
1. Основи топографії. Орієнтування на місцевості	4	8	12
2. Туристське спорядження	2	2	4
3. Гігієна туриста. Перша (долікарська) медична допомога	2	2	4
4. Організація харчування в туристській подорожі. Привали та ночівлі	2	2	4
5. Основи тактики і техніки туризму. Подолання перешкод	2	8	10
Розділ II. Краєзнавча підготовка	28	28	56
1. Історичне краєзнавство	8	10	18
1.1. Історичне краєзнавство та його джерела	2	2	4
1.2. Пам'ятки історії та культури	2	2	4
1.3. Археологічна спадщина краю	2	2	4
1.4. Збирання історико-краєзнавчих матеріалів про рідний край	2	4	6
2. Географічне краєзнавство	10	10	20
1.1. Географічне положення, територія рідного краю	2	2	4
1.2. Рельєф, ґрунти та корисні копалини рідного краю	2	2	4
1.3. Погода і клімат рідного краю	2	2	4
1.4. Водні ресурси рідного краю	2	2	4
1.5. Рослинний і тваринний світ рідного краю	2	2	4
3. Етнографічне краєзнавство	10	8	18
3.1. Предмет і об'єкт вивчення етнографія	2	-	2
3.2. Етнічний склад населення та історико-етнографічне районування України	2	2	4
3.3. Матеріальна культура	2	2	4
3.4. Духовна культура	2	2	4
3.5. Методи дослідження життя і побуту населення краю	2	2	4
Розділ III. Фізична підготовка	4	16	20
1. Загальна фізична підготовка	2	8	10
2. Спеціальна фізична підготовка	2	8	10
Розділ IV. Підготовка та участь у масових заходах	8	22	30
1. Тактична підготовка до туристських змагань	2	4	6
2. Технічна підготовка до туристських змагань	2	4	6
3. Участь у туристських змаганнях	2	8	10
3. Підготовка та участь у масових заходах з краєзнавства	2	6	8
Підсумок	2	-	2
Проведення ступеневих походів, краєзнавчих експедицій	поза сіткою годин		
Проведення ступеневих походів	поза сіткою годин		
Проведення краєзнавчих експедицій	поза сіткою годин		
Разом	56	88	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Поняття про фізичну культуру, спорт і туризм. Історія, традиції, сучасний стан та основні напрями розвитку туризму. Види туризму. Види і напрями краєзнавчих досліджень. Зв'язок туризму і краєзнавства.

Форми і напрями роботи туристсько-краєзнавчих об'єднань учнів. Рух учнівської молоді «Моя земля – земля моїх батьків». Участь творчих об'єднань у масових туристських заходах. Мета, завдання, основні напрями роботи гуртка.

Розділ I. Туристсько-спортивна підготовка (34 год)

1. Основи топографії. Орієнтування на місцевості (12 год)

Поняття про топографію. Використання карти в різних галузях господарства, військовій справі, туризмі. План і карта, їх подібність та відмінність. Загальне поняття про масштаб карти. Види масштабу, їх використання. Вимірювання відстаней на карті. Умовні топографічні знаки. Види умовних знаків (масштабні, позамасштабні, пояснювальні).

Поняття «рельєф місцевості». Зображення рельєфу горизонталями. Способи визначення напрямку схилу. Умовні знаки форм рельєфу, що не зображуються горизонталями на картах. Відмітки висоти. Абсолютна і відносна висота. Орієнтування за компасом. Орієнтування за місцевими ознаками. Азимут та рух по ньому. Визначення місця знаходження. Визначення відстаней на місцевості.

Практичні заняття. Вимірювання відстаней на карті. Задачі з масштабом. Робота з компасом. Визначення сторін горизонту. Рух за азимутом. Визначення місцезнаходження за картою. Визначення відстаней на місцевості.

Орієнтування по карті. Види орієнтирів – лінійні та точкові. Значення неперервного читання карти. Орієнтування при відсутності огляду. Види і організація розвідок у поході. Зберігання карти в поході.

2. Туристське спорядження (4 год)

Групове та особисте спорядження для туристського походу. Склад ремонтного набору. Вимоги до саморобного спорядження. Групове та особисте спорядження для змагань. Основні вимоги до спорядження: міцність, безпечність, зручність, відповідність призначенню, естетичність вигляду. Вимоги до саморобного спорядження, порядок його випробування. Догляд за спорядженням, його ремонт.

Практичні заняття. Складання переліку особистого спорядження. Укладання туристського рюкзака.

3. Гігієна туриста. Перша (долікарська) медична допомога (4 год)

Правила особистої гігієни (дотримання режиму дня, догляд за шкірою та зубами). Гігієна одягу та взуття. Гігієна харчування, водно-сольовий режим. Захворювання, які найчастіше зустрічаються під час подорожей, їх симптоми та лікування. Профілактика захворювань і травм під час подорожі. Похідна аптечка. Способи транспортування.

Практичні заняття. Накладання пов'язок, шин. Способи транспортування. Техніка реанімації.

4. Організація харчування в туристській подорожі. Привали і ночівлі (4 год)

Режим харчування в туристському поході. Залежність меню та режиму харчування від складності походу. Калорійність, поживність, смакові якості та різноманітність харчування. Пакування, транспортування і зберігання продуктів. Облік витрат продуктів. Кишенькове харчування. Водно-сольовий режим.

Загальні вимоги до місць привалів і ночівель у походах: безпечність, зручність, наявність питної води, дров. Послідовність робіт: вибір місця, планування табору, розподіл обов'язків, встановлення наметів, улаштування та розпалювання вогнища, заготівля дров, робота чергових, розміщення індивідуального спорядження. Послідовність встановлення наметів. Проти-

пожежна безпека. Типи вогнищ та їх призначення. Порядок і чистота в місцях привалів і ночівель.

Практичні заняття. Розробка меню складного походу. Улаштування місця для вогнища. Розпалювання вогнищ різного типу.

5. Основи тактики і техніки туризму (10 год)

Лінійна, кільцева та радіальна схеми побудови маршруту. Розробка запасних та аварійних варіантів. Темп руху залежно від умов походу. Режим дня та рух. Розвідка шляху. Рух стежками. Рух по схилах (трава, осип). Вибір місця броду, порядок проходження, способи страхівки, вибір виду переправ.

Практичні заняття. Розробка плану-графіка проходження основних і запасних варіантів маршруту. Організація та проведення розвідки на маршруті. Вироблення навичок руху. Вироблення навичок подолання перешкод.

Розділ II. Краєзнавча підготовка (56 год)

1. Історичне краєзнавство (18 год)

1.1. Історичне краєзнавство та його джерела (4 год)

Історичне краєзнавство та його становлення. Джерела історичного краєзнавства. Речові джерела, їх види. Письмові джерела. Образотворчі джерела. Фотографії, кіноплівки, листівки. Збирання та вивчення пам'яток усної народної творчості.

Практичні заняття. Ознайомлення з об'єктами краєзнавчих досліджень. Фотографування та замальовування краєзнавчих об'єктів. Записи творів усної народної творчості (історичних легенд).

1.2. Пам'ятки історії та культури (4 год)

Види пам'яток: пам'ятки історії, археології, містобудування та архітектури, мистецтва.

Практичні заняття. Ознайомлення з пам'ятками історії та культури рідного краю.

1.3. Археологічна спадщина (4 год)

Археологія – історична наука. Археологічні об'єкти на території рідного краю. Стоянки, городища. Види захоронень. Ознайомлення з роботою археологів.

Практичні заняття. Визначення типів археологічних пам'яток рідного краю. Участь у обробці археологічних матеріалів. Вивчення спеціальної літератури з археології.

1.4. Збирання історико-краєзнавчих матеріалів про рідний край (6 год)

Поняття «рідний край». Методи дослідження історії рідного краю. Літературний метод. Метод польових спостережень. Статистичний метод (добір і обробка кількісних показників при вивченні історії населення, господарства, економічних зв'язків). Використання картографічного матеріалу (значення карт у вивченні історії рідного краю).

Практичні заняття. Вивчення краєзнавчої літератури. Записи спогадів, обробка листів, документів, фотографій, розповідей. Підготовка творчих робіт (звітів).

2. Географічне краєзнавство (20 год)

2.1. Географічне положення, територія рідного краю (4 год)

Географічне розташування та територіальні межі Київщини. Основні сторінки історії географічних досліджень рідного краю. Види карт: топографічні, географічні, туристські. Визначення географічного положення.

Практичні заняття. Складання плану місцевості. Визначення координатів на карті, географічного положення території.

2.2. Рельєф, ґрунти та корисні копалини рідного краю (4 год)

Поняття рельєфу. Характеристика рельєфу рідного краю. Види корисних копалин. Види ґрунтів краю.

Практичні заняття. Виявлення форм рельєфу. Вивчення видів ґрунту і корисних копалин.

2.3. Погода і клімат (4 год)

Поняття про погоду і клімат, їх складові. Погода та кліматичні особливості рідного краю, їх вплив на господарську діяльність населення. Загальні риси клімату Київщини. Прогноз погоди за місцевими ознаками.

Практичні заняття. Складання опису погоди. Спостереження за змінами температури повітря, опадами, напрямом вітру.

2.4. Водні ресурси рідного краю (4 год)

Внутрішні води та головні водні об'єкти Київщини. Ознайомлення з водними ресурсами краю. Характеристика річок та озер краю, їх господарське та оздоровче значення.

Практичні заняття. Дослідження водних об'єктів рідного краю.

2.5. Рослинний і тваринний світ рідного краю (4 год)

Рослинний і тваринний світ Київщини. Природно-територіальні комплекси (ландшафти). Стан навколишнього середовища Київщини. Ознайомлення з рослинним і тваринним світом краю.

Практичні заняття. Навчальна екскурсія до краєзнавчого музею.

3. Етнографічне краєзнавство (18 год)

3.1. Предмет і об'єкт вивчення етнографія (2 год)

Термін «етнографія». Предмет і об'єкт етнографії. Зв'язок етнографії з іншими науками.

3.2. Етнічний склад населення та історико-етнографічне районування України (4 год)

Етнос. Етнічні групи. Національний склад населення України. Національні меншини. Етнокультурні регіони. Природно-історичні області. Етнографічні зони України.

Практичні заняття. Ознайомлення з етнічними групами, національними меншинами, які проживають на території рідного краю.

3.3. Матеріальна культура (4 год)

Основні та допоміжні заняття населення. Домашні промисли і ремесла. Житло та його інтер'єр. Традиційний одяг.

Практичні заняття. Ознайомлення з традиційними видами господарської діяльності регіону, домашніми промислами і ремеслами. Порівняльний аналіз житла та традиційного одягу. Творча зустріч з народними умільцями.

3.4. Духовна культура (4 год)

Суспільний та сімейний побут. Усна народна творчість. Декоративно-вжиткове мистецтво.

Практичні заняття. Записи усної народної творчості. Ознайомлення зі зразками художніх промислів і ремесел, декоративно-ужиткового мистецтва.

3.5. Методи дослідження життя і побуту населення краю (4 год)

Основні методи польових досліджень: особисті спостереження, опитування населення, фіксація етнографічних матеріалів. Складання польової документації.

Практичні заняття. Зустрічі з носіями етнографічної інформації. Фіксація речових джерел. Складання польової документації.

Розділ III. Фізична підготовка (20 год)

1. Загальна фізична підготовка (10 год)

Необхідність постійних занять фізичними вправами. Групи м'язів, що несуть основне навантаження в поході. Заняття різними видами спорту. Вправи направлені на розвиток різних груп м'язів, зміцнення вестибулярного апарату, витривалості. Похідний крок. Хода та біг. Стрій туристської групи.

Практичні заняття. Гімнастика. Акробатичні вправи. Легка атлетика. Біг на короткі дистанції. Кросова підготовка. Стрибки. Плавання. Спортивні ігри (баскетбол, футбол, волейбол, гандбол). Спортивні естафети. Виконання контрольних нормативів.

2. Спеціальна фізична підготовка (10 год)

Практичні заняття. Стрибки через яму з водою, рівчак, струмок. Стрибки по купинах. Стрибки через перешкоди. Біг вгору. Біг вниз. Вправи на рівновагу. Переправа по колоді: через рівчак, річку. Хода на лижах. Лижні спуски та підйоми. Спеціальна вправа на місцевості: лазіння по скелях, штучних перешкодах. Гребля на шлюпках, байдарках.

Розділ IV. Підготовка та участь у масових туристсько-краєзнавчих заходах (30 год)

1. Тактична підготовка до туристських змагань (6 год)

Поняття про тактику. Важливість тактичної підготовки. Основні тактичні принципи виступу команди на змаганнях. Умови змагань як керівництво до дії.

Практичні заняття. Підготовка тактичного плану виступу на окремих етапах змагань. Підготовка тактичного плану виступу на дистанції.

2. Технічна підготовка (6 год)

Страховка та самостраховка. Самостійне проходження етапів на змаганнях як імітація похідних умов.

Практичні заняття. Відпрацювання техніки проходження різних етапів змагань. Підготовка до змагань згідно з умовами дистанцій.

3. Участь у змаганнях з туристського багатоборства (10 год)

Набір змагань визначає керівник гуртка відповідно до їх доцільності та можливостей вихованців гуртка.

4. Підготовка та участь у масових заходах із краєзнавства (8 год)

Всеукраїнська історико-географічна експедиція «Історія міст і сіл України». Всеукраїнська туристсько-краєзнавча експедиція «Моя Батьківщина – Україна». Всеукраїнський та обласний зльоти-змагання юних туристів-краєзнавців. Обласні краєзнавчі експедиції.

Практичні заняття. Ознайомлення з положеннями та умовами проведення масових заходів із краєзнавства. Підготовка і оформлення необхідної документації та матеріалів до масових заходів. Підготовка та участь в окремих видах змагань, конкурсах, масових заходах із краєзнавства.

Підсумок (2 год)

Підведення підсумків роботи гуртка за рік. Нагородження кращих вихованців.

Проведення ступеневих туристських походів, краєзнавчих експедицій

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- краєзнавчі об'єкти рідного краю;
- основні методи та методику проведення краєзнавчих досліджень;
- основні поняття географічної та етнографічної наук;
- етнічний склад і географічне розміщення населення;
- особливості матеріальної та духовної культури;
- типи ґрунтів, корисних копалин;
- правила забезпечення безпеки в туристських подорожах та змаганнях;
- правила і послідовність роботи з картою та компасом при орієнтуванні на місцевості;
- принципи вибору та підготовки туристського спорядження.

Вихованці мають вміти:

- класифікувати краєзнавчі джерела;
- працювати з картографічним матеріалом;
- складати план території;
- визначати пам'ятки народної культури;
- збирати зразки етнографічних матеріалів;

- розробляти нитки маршрутів ступеневих походів;
- рухатися похідним строєм;
- розбивати туристський бівак;
- готувати спорядження до туристських подорожей, змагань;
- виконувати нормативи з фізичної культури.

ДРУГИЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Теорія	Прак-тика	Усього
Вступ	4	-	4
1. Краєзнавство та туризм як основа дослідження рідного краю. Туристсько-краєзнавчі можливості рідного краю	2	-	2
2. Організація та зміст роботи туристсько-краєзнавчого гуртка	2	-	2
Розділ І. Туристсько-спортивна підготовка	12	38	50
1. Основи топографії. Орієнтування на місцевості.	2	10	12
2. Спортивне орієнтування	2	10	12
3. Туристське спорядження	2	2	4
4. Безпека під час подорожі. Гігієна туриста. Перша (до-лікарська) медична допомога	2	4	6
5. Організація харчування в туристській подорожі (поході, краєзнавчій експедиції). Привали і ночівлі	2	2	4
6. Основи тактики і техніки туризму. Подолання простих пішохідних перешкод	2	10	12
Розділ ІІ. Краєзнавча підготовка	18	18	36
1. Основні віхи історії рідного краю	6	6	12
2. Географія рідного краю	6	6	12
3. Культура та мистецьке життя регіону	6	6	12
Розділ ІІІ. Пошукова краєзнавча робота	16	42	58
1. Участь у Всеукраїнських експедиціях, акціях, проектах	2	2	4
2. Програма пошукової роботи: тема, об'єкт та завдання	2	2	4
3. Правила фіксації краєзнавчих матеріалів	2	6	8
4. Правила обліку зібраних під час експедиції предметів	2	2	4
5. Складання звітів про проведені експедиції	2	4	6
6. Робота в архівах і бібліотеках	2	8	10
Проведення краєзнавчої експедиції	4	18	22
Розділ ІV. Фізична підготовка	4	22	26
1. Загальна фізична підготовка	2	12	14
2. Спеціальна фізична підготовка	2	10	12
Розділ V. Підготовка та участь у масових заходах з ту-ризму і краєзнавства	8	30	38
1. Підготовка до краєзнавчих та туристських масових заходів	4	6	10
2. Участь у масових заходах із краєзнавства та туризму	4	24	28
Підсумок	4	-	4
Проведення ступеневих походів, краєзнавчих експедицій	поза сіткою годин		
Разом	66	150	216

ЗМІСТ РОБОТИ

Вступ (4 год)

1. Краєзнавство та туризм як основа дослідження рідного краю (2 год)

Види туризму. Необхідність туристської підготовки для вивчення рідного краю (експедиції з активним способом пересування). Туристсько-краєзнавчі можливості рідного краю. Об'єкти краєзнавчого дослідження області.

2. Організація та зміст роботи туристсько-краєзнавчого гуртка (2 год)

Мета і зміст роботи гуртка. Історія та традиції гуртка.

Практичні заняття. Вибір та обговорення об'єктів краєзнавчого пошуку.

Розділ I. Туристсько-спортивна підготовка (50 год)

1. Основи топографії. Орієнтування на місцевості (12 год)

Поняття та види карт, особливості позначення об'єктів та рельєфів на картах. Поняття орієнтуру, азимуту.

Практичні заняття: задачі з масштабом, відстанню на карті. Робота з компасом. Топографічні диктанти. Визначення азимуту об'єкта та рух за азимутом. Прийоми вимірювання відстаней, окомірних відрізків на місцевості.

2. Спортивне орієнтування (12 год)

Відмітки контрольних пунктів на карті, правила їх нанесення. Види орієнтування та їх особливості. Варіанти дистанцій для орієнтування.

Практичні заняття. Робота з картами. Малювання карт. Визначення орієнтирів на місцевості. Відпрацювання навичок орієнтування на місцевості.

3. Туристське спорядження (2 год)

Індивідуальне та групове спорядження. Ремонтний набір.

Практичні заняття. Визначення необхідного спорядження. Укладання рюкзака.

4. Безпека під час подорожі. Гігієна туриста. Перша (долікарська) медична допомога (6 год)

Правила особистої гігієни. Основні небезпеки під час походів, експедицій, змагань та способи їх уникнення. Захворювання, які найчастіше зустрічаються під час подорожей, їх симптоми та лікування. Профілактика захворювань і травм під час подорожі. Похідна аптечка. Транспортування потерпілого.

Практичні заняття. Накладання пов'язок, шин. Способи транспортування. Складання необхідного набору медичних препаратів для подорожі.

5. Організація харчування в туристській подорожі. Привали і ночівлі (4 год)

Режим харчування в подорожах. Залежність меню та складності маршруту. Правила зберігання, транспортування та приготування продуктів в подорожах. Організація привалів і ночівель. Способи їх улаштування. Вимоги до техніки безпеки табору.

Практичні заняття. Складання переліку продуктів для подорожі. Розробка меню. Розведення вогнищ.

6. Основи тактики і техніки туризму (12 год)

Схеми побудови маршруту. Залежність схеми побудови маршруту від завдання походу. Радіальні виходи. Режим дні відповідно до умов проведення походу. Рух по різних ділянках місцевості. Страховка, способи, використання в поході.

Практичні заняття: Розробка графіка маршруту походу. Планування запасних варіантів маршруту та радіальних виходів. Закріплення навичок руху по різних ділянках місцевості. Робота зі страховкою. Закріплення навичок подолання різних перешкод.

Розділ II. Краєзнавча підготовка (36 год)

1. Основні етапи історії рідного краю (12 год)

Археологічні пам'ятки на території регіону. Період козащини. Заснування та розвиток міста (села). Історія регіону початку XX ст. Героїчне минуле рідного краю часів Другої світової війни. Сучасний стан і перспективи розвитку міста (села). Видатні історичні постаті.

Практичні заняття. Екскурсія до краєзнавчого музею, музеїв навчальних закладів. Екскурсія «Вулицями старого міста (села)».

2. Географія рідного краю (12 год)

Адміністративно-територіальний устрій області. Надра та корисні копалини. Природоохоронні та заповідні зони регіону. Економіка та господарство краю. Екологічні проблеми.

Практичні заняття. Екскурсія до парку. Робота з картою.

3. Культура та мистецьке життя регіону (12 год)

Культура та побут жителів Київщини. Архітектура та архітектурні пам'ятки рідного краю. Літературна спадщина Київщини. Розвиток та становлення театрального мистецтва. Образотворче мистецтво регіону. Визначні культурні діячі рідного краю.

Практичні заняття. Навчальна екскурсія «Архітектурні пам'ятки та храми рідного краю». Екскурсія до краєзнавчого музею.

Розділ III. Пошуково-краєзнавча робота (58 год)

1. Участь у Всеукраїнських експедиціях, акціях, проектах (2 год)

Ознайомлення з положеннями обласних етапів Всеукраїнських експедицій «Історія міст і сіл України», «Моя Батьківщина – Україна».

Практичні заняття. Оформлення матеріалів до участі у обласних етапах Всеукраїнських експедицій.

2. Програма пошукової роботи: тема, об'єкт та завдання (2 год)

Визначення теми, об'єкту та завдання пошукової роботи. Складання плану пошукової роботи гуртка.

3. Правила фіксації краєзнавчих матеріалів (8 год)

Правила фіксації зібраних матеріалів (речових та нематеріальних): польові щоденники, запитальники, анкети, фото- та відеозйомка, аудіозапис, графічне зображення. Правила ведення польового щоденника, анкети, складання запитальника відповідно до тематики об'єкта. Фіксація зібраних матеріалів.

Практичні заняття. Фото- та відеозйомка, аудіозапис, графічне зображення об'єктів експедиції. Складання запитальників, анкет відповідно до тематики експедиційних досліджень. Обробка отриманого експедиційного матеріалу.

4. Правила обліку зібраних під час експедиції предметів (2 год)

Правила обліку матеріалів. Правила передачі матеріалів до музею.

Практичні заняття. Заповнення карток музейних предметів.

5. Складання звітів про проведені експедиції (6 год)

Поняття звіту: основні розділи, маршрутні документи. Порядок опису маршруту та краєзнавчої роботи.

Практичні заняття. Складання письмового звіту про експедицію.

6. Робота в архівах і бібліотеках (10 год)

Архіви та бібліотеки, їх різновиди і значення. Правила роботи з каталогами, архівами.

Практичні заняття. Робота в бібліотеках. Екскурсія до відділу рідкісних книг обласної наукової бібліотеки. Відвідання обласного архіву.

7. Проведення краєзнавчої експедиції (24 год)

Практичні заняття. Проведення 4-денної краєзнавчої експедиції.

Розділ IV. Фізична підготовка (26 год)

1. Загальна фізична підготовка (14 год)

Практичні заняття. Гімнастика. Акробатичні вправи. Легка атлетика. Біг на короткі дистанції. Кросова підготовка. Стрибки. Плавання. Спортивні ігри (баскетбол, футбол, волейбол, гандбол). Спортивні естафети. Виконання контрольних нормативів.

2. Спеціальна фізична підготовка (12 год)

Практичні заняття. Стрибки через яму з водою, рівчак, струмок. Стрибки по купинах. Стрибки через перешкоди. Біг вгору та вниз. Вправи на рівновагу. Переправа по колоді через рівчак або річку. Спеціальна вправа на місцевості: лазіння по скелях, штучних перешкодах.

Розділ V. Підготовка та участь у масових заходах із краєзнавства (38 год)

1. Підготовка до краєзнавчих масових заходів (10 год)

Всеукраїнський та обласний зльоти-змагання юних туристів-краєзнавців. Обласні краєзнавчі експедиції, проекти, конференції.

Практичні заняття. Ознайомлення з положеннями та умовами проведення масових заходів з краєзнавства. Підготовка і оформлення необхідної документації та матеріалів до масових заходів. Підготовка та участь в окремих видах змагань, конкурсах тощо, в масових заходах із краєзнавства.

2. Участь у масових заходах із краєзнавства та туризму (28 год)

Набір змагань визначає керівник гуртка відповідно до їх доцільності та можливостей вихованців гуртка.

Підсумок (4 год)

Підведення підсумків роботи гуртка за рік. Нагородження кращих вихованців.

Проведення ступеневих походів, краєзнавчих експедицій

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- краєзнавчі об'єкти рідного краю;
- методи і методику проведення краєзнавчих досліджень;
- основні поняття географічної та етнографічної наук;
- етнічний склад і географічне розміщення населення;
- особливості матеріальної та духовної культури;
- типи ґрунтів, корисних копалин;
- правила безпеки в туристських подорожах та змаганнях;
- правила і послідовність роботи з картою та компасом при орієнтуванні на місцевості;
- основні принципи тактики в поході, виступу на змаганнях;
- основні положення та умови проведення масових заходів із туризму та краєзнавства;
- принципи підбору і підготовки туристського спорядження.

Вихованці мають вміти:

- класифікувати краєзнавчі джерела;
- працювати з картографічним матеріалом;
- складати план території;
- характеризувати погоду;
- визначати місцезнаходження за допомогою карти та компасу;
- визначати пам'ятки народної культури;
- збирати зразки етнографічних матеріалів;
- вести польову документацію;
- розробляти маршрути ступеневих походів;
- рухатися похідним строєм;
- розбивати туристський бівак;
- готувати спорядження до туристських подорожей, змагань;
- виконувати нормативи з фізичної культури.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Бардин К.В. Азбука туризма : пособ. для руковод. турист. походов в школе / К.В. Бардин. – М. : Просвещение, 1973. – 176 с.
2. Блистів Т.В. Теорія і практика туристичних походів : навч. посіб. / Блистів Т.В., Горбачьо І.І., Нужний О.В. – Львів : НВФ «Українські технології», 2006. – 132 с.
3. Варламов В.Г. Основы безопасности в пешем походе / В.Г. Варламов. – М. : ЦРИБ «Турист», 1983. – 78 с.
4. Верба И.А. Туризм в школе : книга руководителя путешествия / И.А. Верба, С.М. Голицин. – М. : Физкультура и спорт, 1987. – 160 с.
5. Ганапольський В.І. Уроки туризму / В.І. Ганапольський. – К. : Ред. загальнопед. газет (Краєзнавство. Географія. Туризм), 2004. – 128 с.
6. Дегтяр В.Д. Основы оздоровчо-спортивного туризма : навч.-метод. посіб. для закл. освіти / В.Д. Дегтяр. – К. : Науковий світ, 2002. – 204 с.
7. Добкович В.В. Юный турист / В.В. Добкович, В.А. Кравцов. – М. : Физкультура и спорт, 1954. – 135 с.
8. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. / В.Ф. Кифяк. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 312 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/kyfjak.htm
9. Константинов Ю.С. Педагогика школьного туризма : учеб.-метод. пособ. / Ю.С. Константинов, В.М. Куликов. – М. : ЦДЮТиК МО РФ, 2002. – 152 с.
10. Костриця М.Ю. Шкільна краєзнавчо-туристична робота : навч. посіб. / М.Ю. Костриця, В.В. Обозний. – К. : Вища школа, 1995. – 223 с.
11. Коструб А.А. Медицинский справочник туриста / А.А. Коструб. – М. : Профиздат, 1990. – 256 с.
12. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм : навч. посіб. / М.П. Крачило. – К. : Вища школа, 1994. – 191 с.
13. Макаревич Э.А. Туристские походы выходного дня / Э.А. Макаревич. – Минск : Полымя, 1985. – 78 с.
14. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей : навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К. : Академвидав, 2010. – 248 с.
15. Штюмер Ю.А. Карманный справочник туриста / Ю.А. Штюмер. – М. : Профиздат, 1982. – 222 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://tourlib.net/books_tourism/spravochnik.htm

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Алешин В.М. Туристская топография / В.М. Алешин, А.В. Серебряников. – М., 1985. – 160 с.
2. Алычевский Э.Э. Психологический климат туристской группы / Э.Э. Алычевский. – М. : ФиС, 1981. – 102 с.
3. Аппенянский А.И. Физическая тренировка в туризме / А.И. Аппенянский. – М. : ЦРИБ «Турист», 1988. – 77 с.
4. Бардин К.В. Азбука туризма : пособ. для руковод. турист. походов в школе / К.В. Бардин. – М. : Просвещение, 1973. – 176 с.
5. Бейдик О. Туристично-рекреаційні ресурси України / О. Бейдик. – К. : Київський університет, 2001. – 395 с.
6. Биржаков М.Б. Введение в туризм / М.Б. Биржаков. – М. : Феникс, 2007. – 437 с.
7. Бойко А.М. Національно-культурні традиції українського народу у виховній діяльності загальноосвітньої школи / А.М. Бойко, І.В. Охріменко. – Полтава, 2000. – 244 с.
8. Верба И.А. Туризм в школе : книга руководителя путешествия / И.А. Верба, С.М. Голицин. – М. : Физкультура и спорт, 1987. – 160 с.

9. Ганнопольський В.І. Уроки туризму / В.І. Ганнопольський. – К. : Ред. загальнопед. газет (Краєзнавство. Географія. Туризм), 2004. – 128 с.
10. Гигиена и самоконтроль туриста : метод. рекомендац. / сост. В.Н. Сергеев. – М. : ЦРИБ «Турист», 1980. – 32 с.
11. Дегтяр В.Д. Основи оздоровчо-спортивного туризму : навч.-метод. посіб. для закл. освіти / В.Д. Дегтяр. – К. : Науковий світ, 2002. – 204 с.
12. Демідієнко О.Я. Основи краєзнавства : навч. посіб. / О.Я. Демідієнко. – Х. : Світ дитинства, 1999. – 96 с.
13. Дем'янчук Г.С. Українське краєзнавство : сторінки історії / Г.С. Дем'янчук, Б.Г. Дем'янчук, А.Г. Дем'янчук. – К. : Просвіта, 2006. – 296 с.
14. Добкович В.В. Юный турист / В.В. Добкович, В.А. Кравцов. – М. : Физкультура и спорт, 1954. – 135 с.
15. Карманный справочник туриста / сост. Ю.А. Штюмер. – М. : Профиздат, 1982. – 224 с.
16. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. / В.Ф. Кифяк. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 312 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/kyfjak.htm
17. Константинов Ю. Туристские слеты и соревнования учащихся: учебн.-метод. пособ. / Ю.Константинов. – М., 2000. – 228 с.
18. Костриця М.Ю. Шкільна краєзнавчо-туристична робота : навч. посіб. / М.Ю. Костриця, В.В. Обозний. – К. : Вища школа, 1995. – 223 с.
19. Макаревич Э.А. Туристские походы выходного дня / Э.А. Макаревич. – Минск : Полымя, 1985. – 78 с.
20. Минделевич С.В. Пора в поход! / С.В. Минделевич. – М. : Молодая гвардия, 1985. – 144 с.
21. Никишин Л.В. Туризм и здоровье / Л.В. Никишин, А.Л. Коструб. – К. : Здоров'я, 1991. – 81 с.
22. Остапец А. На маршруте туристы-следопыты / А. Остапец. – М. : Просвещение, 1987. – 128 с.
23. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей : навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К. : Академвидав, 2010. – 248 с.
24. Петронівський В.Л. Туристичне краєзнавство : навч. посіб. / В.Л. Петронівський, М.Й. Путинський. – К. : Знання, 2006. – 575 с.
25. Питание в туристском путешествии : метод. рекомендац. – М. : ЦРИБ «Турист», 1975. – 51 с.
26. Попиковский В.Ю. Организация и проведение туристических походов / В.Ю. Попиковский. – М. : Профиздат, 1987. – 223 с.
27. Садикова С.Н. 1000 + 1 совет Туристу. Школа выживания / С.Н. Садикова. – Минск, 1999. – 352 с.
28. Усков А.С. Практика туристских путешествий / А.С. Усков. – СПб. : ГЕОС, 1999. – 284 с.
29. Штюмер Ю.А. Карманный справочник туриста / Ю.А. Штюмер. – М. : Профиздат, 1982. – 222 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://tourlib.net/books_tourism/-spravochnik.htm
30. Энциклопедия туриста / под ред. Э.Тамм. – М. : БРЭ, 1993. – 607 с.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧИЙ ГУРТOK «РОМАНТИК»

*Юшкова Тетяна Василівна, керівник гуртка
Броварського районного центру туризму*

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Туристсько-краєзнавча діяльність тісно пов'язана з романтикою мандрів, тонким сприйняттям і відтворенням побаченого й почутого в походах, тому незмінним супутником туриста завжди були та залишаються гарна пісня, влучне поетичне слово, романтичні фотосвітлина або малюнки. Під час походів та екскурсій юні туристи завжди є не простими спостерігачами, а умілими творцями прекрасного у фарбах та пісні, наслідуючи відомих майстрів пензля й слова, створюючи власні неповторні художні образи.

Мета освітньої діяльності гуртка «Романтик» – формування творчої особистості засобами туристсько-краєзнавчої діяльності, виховання юних туристів-«романтиків», що живуть у гармонії з собою, природою та навколишньою дійсністю.

Основні завдання гуртка є такими:

- сформувані у вихованців бажання пізнати навколишній світ, його красу, відтворювати побачене й почуте в піснях, поезії та малюнках, дивитися на світ очима «романтика», не відкидаючи практичного боку туристичної діяльності;
- виховувати кращі моральні якості творчої особистості – доброту, щирість, взаємодопомігу, співчуття, вміння цінувати дружбу, долати труднощі, створювати прекрасне;
- забезпечити фізичний розвиток творчої особистості шляхом використання сприятливого впливу природних факторів на стан організму, дотримання правил особистої та громадської гігієни, адаптивних можливостей людського організму.

Навчальна програма передбачає 3 роки навчання:

- 1-й рік навчання – початковий рівень – 216 год. на рік, 2 заняття на тиждень, тривалість заняття – 3 год.;
- 2-й рік навчання – основний рівень – 216 год. на рік, 2 заняття на тиждень, тривалість заняття – 3 год.;
- 3-й рік навчання – основний рівень – 216 год. на рік, 2 заняття на тиждень, тривалість заняття – 3 год.

Форми проведення занять: лекції, практикуми, бесіди, конкурси, виставки, творчі звіти, тематичні вернісажі, екскурсії, туристичні походи, робота на пленері.

Програма побудована на принципі переходу від простого до складного з урахуванням вікових особливостей дітей, їх індивідуальних можливостей і уподобань. Головна мета першого року навчання – познайомити вихованців з основами туристсько-краєзнавчої діяльності, здобутками матеріальної та духовної культури українського народу, навчити основам вокалу, музики, образотворчого мистецтва, допомогти їм розвинути природні здібності та потяг до прекрасного, навчити сприймати красу навколишнього світу. Протягом другого та третього років навчання вихованці гуртка систематизують та узагальнюють свої знання, уміння та практичні навички з туризму й краєзнавства, поетичної, музичної та художньої творчості, що забезпечує виховання духовно багатого, фізично загартованого і морально стійкого особистості, так званого «романтика-практика».

Загальні принципи організації навчально-виховного процесу є такими:

- *синтез інтелектуальної і практичної діяльності;*
- *індивідуальний підхід* – створення оптимальних умов для навчання та творчої діяльності кожного вихованця з урахуванням його індивідуальних особливостей та інтересів;
- *суб'єкт-суб'єктна взаємодія* – конструктивна співпраця та співтворчість між педагогом і вихованцями, що забезпечує досягнення оптимальних результатів навчально-виховного впливу.

ПЕРШИЙ РІК НАВЧАННЯ. ПОЧАТКОВИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Усього	Теорія	Прак-тика
Вступ	3	3	-
1. Природні ландшафти та рослинне різноманіття рідного краю	6	6	-
2. Тваринний світ Київщини	6	3	3
3. Природні пам'ятки	6	6	-
4. Легенди рідного краю	12	6	6
5. Про що бринить струна?	63	18	45
6. Чарівний пензлик	54	18	36
7. Обробка та оформлення творчого доробку вихованців	6	-	6
8. Безпека під час проведення занять, екскурсій та походів	6	6	-
9. Допоміжна підготовка туристів	6	6	-
10. Туристське спорядження	12	6	6
11. Харчування у поході	6	6	-
12. Гігієна туриста	3	3	-
13. Перша (долікарська) медична допомога	6	6	-
14. Збереження довкілля та утилізація сміття під час походу	6	3	3
15. Основи топографії	12	12	-
Підсумок	3	3	-
Разом	216	111	105

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступне заняття (3 год)

Зміст і завдання занять гуртка. Основні напрями роботи. Багатство та краса України. Демонстрація слайд-шоу «Як тебе не любити, Києве мій», «Ласкаві хвилі Чорного моря», «Кам'янець-Подільський – місто-легенда».

1. Природні ландшафти та рослинне різноманіття рідного краю (6 год)

Різнорманіття життєвих форм рослин (дерева, кущі, трави). Біосферна роль зелених рослин. Формування природних рослинних угруповань. Ландшафти рідного краю. Збереження та захист рідкісних і зникаючих видів рослин.

Практичні заняття. Гра-подорож «Сторінками Червоної книги».

2. Тваринний світ Київщини (6 год)

Тваринне різноманіття Київщини. Найцікавіші представники тваринного царства. Література про тварин. Робота з енциклопедичною літературою.

Практичні заняття. Композиція «Не бійся...» – малюнки на тему дикої природи.

3. Природні пам'ятки (6 год)

Зникаючі ландшафти. Вплив діяльності людини та стихійних природних факторів на руйнування ландшафтів. Збереження та захист. Ландшафтні заповідники України, їх культурне, наукове, естетичне та екологічне значення.

4. Легенди рідного краю (12 год)

Легенда – один із видів усної народної творчості. Зародження легенди, її витоки. Знайомство з легендами України. Легендарна та історична спадщина народу.

Практичні заняття. Малювання ілюстрацій до легенд та переказів Київщини.

5. «Про що бринить струна?» (63 год)

Загальні відомості про гітару як музичний інструмент, її види. Ази гри на гітарі. Поняття про звук, способи запису звуків. Загальне поняття про нотний запис. Правила нотного запису. Загальне поняття про акорди, способи їх запису. Аплікатура акордів.

Авторська (бардівська) пісня, її витoki. Знайомство з творчістю Юрія Візбора, Булата Окуджави, Олега Мітєєва. Творчість і велич пісенної музи Володимира Івасюка. Українська авторська пісня. Пісні Тризубого Стаса, Ольги Богомолець, Лесі Горової, Зої Слободян та інших українських бардів. Бесіди про Другу світову війну, роль пісні під час війни. Прослуховування пісень на тему: «Гітара плаче про війну». Творчість Б.Окуджави на воєнну тематику. Розповідь про участь наших земляків у війні в Афганістані. Прослуховування авторських пісень воїнів-афганців. Пісні про Героїв Небесної Сотні та воїнів АТО.

Практичні заняття. Настроювання гітари. Постановка лівої руки, прийоми гри. Постановка правої руки, прийоми гри. Розучування акордів. Створення індивідуальних альбомів-пісенників.

Розучування та виконання пісень Юрія Візбора «Милая моя, солнышко лесное», «Люди идут по свету», Олега Мітєєва «Как здорово!», Олександра Дольського «Баллада об упавшей звезде», Володимира Ланцверга «Ребята, надо верить в чудеса». Пісні біля туристського вогнища. Бесіди про дружбу, вічні людські цінності, мрії, сенс життя. Вивчення та виконання пісень Володимира Івасюка «Червона рута», «Я піду в далекі гори», «Запроси мене у сни свої». Розучування та виконання пісень Тризубого Стаса «Ми є такі», «Пісенька голодного студента», Ольги Богомолець «Карпати», Лесі Горової «Я вертаюся додому», Зої Слободян «Коли співає мама».

Розучування та виконання пісень Булата Окуджави «До свидания, мальчики», «афганських» пісень «Орден», «Кукушка», Володимира Івасюка «Балада про мальви». Розучування і виконання пісень про Героїв Небесної Сотні та воїнів АТО: Оксани Максимішин-Корабель «Мамо, не плач, я повернусь весною», Злати-Зоряни Паламарчук «Куди пішла без імені душа?», Алли Бінцаровської «Над землею тумани».

6. Чарівний пензлик (54 год)

Знайомство з творчістю видатних художників-пейзажистів Івана Шишкіна, Ісаака Левітана, Архипа Куїнджі, Сергія Васильківського та інших. Показ репродукцій, перегляд дисків із творами художників-пейзажистів. Основні навички роботи олівцями, акварельними фарбами та гуашшю.

Практичні заняття. Навчальні екскурсії до парку та лісу. Начерки з натури. Знайомство з технікою живопису «заливка по мокрому». Контраст, нюанс, холодна та тепла кольорові гами. Настрій у пейзажі, колорит картини. Створення пейзажних композицій на теми: «Дерева як люди», «Золота осінь», «Тюльпанове дерево», «Семисотрічний дуб», «Я піду в далекі гори», «Захід сонця», «Зимова казка», «Наметове містечко на тлі гір». Виставка кращих композицій вихованців гуртка.

7. Обробка та оформлення творчого доробку вихованців (6 год)

Практичні заняття. Створення пісеннику гуртка. Оформлення альбому творчих робіт вихованців.

8. Безпека під час проведення занять, екскурсій та походів (6 год)

Психологія поведінки туриста. Фактори ризику, що пов'язані з погодою, здоров'ям та підготовкою туристів. Вживання неякісної їжі, ягід, грибів як фактор припинення походу. Безпечні правила поведінки з рослинами та тваринами. Заповіді юного туриста.

9. Допоміжна підготовка (6 год)

Допуск учнів до участі в туристському поході. Питання дисципліни в поході як запорука успіху подорожі. Склад групи та обов'язки кожного учасника походу. Розподіл інвентаря та підготовка туристського спорядження.

10. Туристське спорядження (12 год)

Знайомство з туристським спорядженням. Індивідуальне і групове спорядження. Ознайомлення з наметами різного типу (класичний, «памірка», «павучок»). Безпечне зберігання,

транспортування та встановлення намету. Туристський рюкзак, види рюкзаків. Одяг та взуття у поході, основні вимоги до їхньої якості. Оптимальний добір одягу та взуття для безпечної та комфортної подорожі. Водонепроникні костюми та плащі. Спальні мішки. Види «спальників» та матеріали з яких вони виготовляються. Правила зберігання та експлуатації спальних мішків. Переваги використання килимків-карематів.

Практичні заняття. Навчальні змагання на швидкість і правильність укладання туристського рюкзака. Змагання на швидкість і таякість установлення туристського намету.

11. Харчування в поході (6 год)

Особливості харчування у туристському поході. Складання щоденного меню з урахуванням калорійності їжі. Набір продуктів. Упаковка і транспортування консервів, овочів, круп. Зберігання хліба та продуктів, що швидко псуються. Водний режим. Вимоги до якості питної води, використання води з відкритих джерел. Правила облаштування багаття. Безпечно приготування їжі на вогнищі.

12. Гігієна туриста (3 год)

Правила особистої гігієни туристів. Попередження хвороб, що виникають при порушенні цих правил. Особиста гігієна та засоби особистої гігієни. Гігієна одягу та взуття.

13. Перша (долікарська) медична допомога (6 год)

Травми та захворювання, що можуть траплятися під час походу. Зупинка кровотечі та накладання пов'язок. Переломи та вивихи. Види переломів. Перша допомога при них. Укуси комах, павуків, змій, отруєння ягодами та грибами. Негайні заходи для збереження життя та здоров'я потерпілого. Похідна аптечка. Основні групи медикаментів та матеріалів аптечки.

14. Збереження довкілля та утилізація сміття під час походу (6 год)

Види сміття: побутове сміття та кухонні відходи. Особливості утилізації сміття. Особливості розкладу та руйнування ґрунтовими мікроорганізмами різноманітних матеріалів (тканина, папір, целофан, пластик, жерсть, скло). «Захоронення» скляної тари та бляшанок.

Практичні заняття. Прибирання території туристського табору.

15. Основи топографії (12 год)

Основні види туристських карт. Топографічна карта. Схема та план місцевості. Поняття про масштаб. Використання умовних позначень. Компас, його будова та функції. Орієнтування за допомогою компасу, за сонцем та за місцевими ознаками.

Практичні заняття. Практика орієнтування за допомогою компасу, за сонцем та місцевими ознаками.

Підсумок (3 год)

Підведення підсумків роботи гуртка за рік. Нагородження активу гуртка та кращих вихованців.

ДРУГИЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Усього	Теорія	Практика
Вступ	3	3	-
1. Наш рідний край	6	3	3
2. Рослинний світ «малої Батьківщини»	6	3	3
3. Тваринний світ рідного краю	6	3	3
4. Природні ландшафти рідного краю	6	3	3
5. Легенди та історії Броварщини	12	6	6
6. Співай, моя гітаро!	54	12	42
7. Світ у фарбах	48	9	39
8. Обробка та оформлення творчого доробку вихованців	3	-	3

9. Безпека життєдіяльності в туристському поході	6	6	-
10. Туристське спорядження	12	6	6
11. Перша долікарська допомога	6	3	3
12. Тактика руху на маршруті	12	6	6
13. Бівак	12	6	6
14. Робота з картою на місцевості	9	3	6
15. Азимут	3	3	-
16. Основи орієнтування	9	6	3
Підсумок	3	3	-
Разом	216	84	132

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (3 год)

Зміст і завдання занять гуртка. Основні напрями роботи. Правила техніки безпеки.

1. Наш рідний край (6 год)

Державні символи України. Рослини – символи України.

Практичні заняття. Збір природних матеріалів для створення художньої композиції «Барви України». Пленер «Природи неповторну красу я в пісні і малюнку вознесу».

2. Рослинний світ «малої Батьківщини» (6 год)

Практичні заняття. Підготовка та обробка гербарію. Створення альбому гербарію – рослинний світ «малої Батьківщини».

3. Тваринний світ рідного краю (6 год)

Види тварин області, що занесені до Червоної книги України. Червона та Чорна книги світу. Гра-подорож «Червона книга повідомляє...»

Практичні заняття. Турбота про тварин. Творча робота «Не залиш у біді!»

4. Природні ландшафти рідного краю (6 год)

Типові природні ландшафти України. Взаємозв'язок компонентів ландшафту (рельєфу, клімату, ґрунту, води, рослинного та тваринного світу).

Практичні заняття. Створення композицій «Гармонія у ландшафтному образі країни», «Поле моє, ти красою зійшло!», «Недоторкана краса».

5. Легенди та історії Броварщини (12 год)

Сторінками книги Володимира Гузія «Золота очеретина». Створення першого літопису Броварщини «Золота очеретина». Легенди про населені пункти району та Київщини. Гідро-німи та топоніми краю у легендах і переказах. Відомі особистості Броварщини та Київщини.

Практичні заняття. Підбір ілюстрацій до легенд із збірки В.Гузія «Золота очеретина».

6. Співай, моя гітаро! (54 год)

Загальні відомості про гармонію. Послідовність акордів. Тактовий розмір. Ритм. Тональність. Поняття про транспозицію мелодії.

Авторські пісні ХХ століття. Історія фестивалів авторських пісень. Творчість Олега Мітяєва, Юлія Кіма, Сергія Нікітіна, Олександра Розенбаума, Бориса Гребенщикова. Бесіда про щирість почуттів. Творчість і музичний здобуток Едуарда Драча, Володимира Шинкарука, Марії Бурмаки, Анатолія Матвійчука, Тараса Чубая, Олега Скрипки. Пісні про Героїв Небесної Сотні та воїнів АТО.

Практичні заняття. Розучування та виконання пісень О.Мітяєва «Есть дома...», Ю.Кукіна «А я еду за туманом», С.Нікітіна «Я спросил у ясеня», Б.Гребенщикова «Город золотой», О.Розенбаума «Поле». Розучування та виконання пісень Е.Драча «Козацька доля», «Про славу і багатство», В.Шинкарука «Жартівлива пісня», «Дім для душі», М.Бурмаки «Сонцем, небом, дощем», «Розлюби мене», «Ми йдемо», «Не бійся жити», А.Матвійчука «Україно моя», Тараса Чубая «Вона», «Так спроквола надходить». Розучування і виконання пісень про Героїв Небесної Сотні та воїнів АТО: Богдана Пісного «Ангели Майдану», Ірини

Цілик «Повертайся живим!», «Герої повертаються додому», Світлани Тарабарової «Хочу жити без війни».

Бесіда на тему «Гумор і туризм». Власні спроби пісенно-поетичної творчості. Написання ліричної (жартівливої) пісні на туристську тематику. Підбір акомпанементу на слух. Оформлення пісенно-поетичних альбомів.

7. Світ у фарбах (48 год)

Творчий спадок народних художників Київщини. Чарівний світ Марії Приймаченко та Катерини Білокур. Знайомство з життєвим та творчим шляхом народних майстринь.

Практичні заняття. Начерки квітів у різних позиціях. Малювання з натури та за уявою. Створення тематичних композицій: «Найкраща квітка мого поля», «Розмова квітів», «Перші вісники весни», «Милуйся нами, та не рви». Розширення поняття про пейзажний жанр. Види пейзажів: парковий, сільський, міський, морський. Демонстрація кращих творів художників-пейзажистів.

Начерки олівцем на тонованому папері. Виконання тематичних композицій: «Зійшлися хмари з горами в поцілунку», «Захід сонця на морі», «Фортеці велич і таємниця», «Біля туристського вогнища», «Пташиний бенкет». Виставка кращих композицій вихованців. Захист гуртківцями власних творчих робіт.

8. Обробка та оформлення творчого доробку вихованців (3 год)

Практичні заняття. Оформлення пісенно-поетичних альбомів вихованців. Оформлення стендів роботи гуртка.

9. Безпека життєдіяльності в туристському поході (6 год)

Правила техніки безпеки під час пішохідних туристських походів з урахуванням рельєфу місцевості. Безпечне пересування лісом із густим підліском, гірськими підйомами та спусками, трав'янистими схилами. Організація переправ через струмки та річки. Вибір тактики руху за різних погодних умов. Якість їжі та питної води. Термін зберігання продуктів, їх правильна кулінарна обробка. Запобігання харчовим розладам. Профілактична робота для запобігання опіків під час приготування їжі на відкритому вогні.

10. Туристське спорядження (12 год)

Індивідуальне та колективне туристське спорядження. Розподіл колективного спорядження між членами групи. Дрібний ремонт спорядження власноруч. Спеціальне спорядження для складних походів і його особливості. Індивідуальна страхова система. Туристські вузли, їх призначення та використання.

Практичні заняття. В'язання туристських вузлів.

11. Перша (долікарська) медична допомога (6 год)

Медичне забезпечення туристського походу. Основні групи препаратів похідної аптечки: жарознижувачі, знеболювачі та протизапальні засоби. Препарати та матеріали для знезараження та перев'язки ран. Види бинтів: марлеві стерильні та нестерильні бинти, еластичний бинт. Перша допомога при пораненнях, опіках, розтягненні зв'язок, вивихах та переломах.

Практичні заняття. Обстеження хворого. Вимірювання температури тіла та пульсу. Допомога хворому в поході: визначення причини хвороби та встановлення плану лікування. Підбір необхідних препаратів. Допомога потерпілому: накладання пов'язок різних типів (при пораненні кінцівок, тулуба, голови).

12. Тактика руху на маршруті (12 год)

Тактика походу. Попереднє визначення основного і запасного варіантів маршруту. Подолання складних ділянок місцевості. Помилки в тактиці як фактор припинення походу та виникнення аварійних ситуацій, шляхи їх подолання.

13. Бівак (12 год)

Загальні вимоги до місця ночівлі: наявність джерела питної води, палива для багаття, безпека та зручність розташування. Послідовність робіт при облаштуванні біваку: вибір місця, планування табору, встановлення наметів, облаштування кострища, розпалювання вогнища. Розподіл обов'язків та встановлення порядку чергування.

Практичні заняття. Встановлення намету. Розпалювання багаття.

14. Робота з картою на місцевості (9 год)

Робота з картою на місцевості. Види карт: топографічні, географічні та туристські карти. Способи зображення рельєфу. Зображення гірського рельєфу на картах та схемах. Алгоритм «читання» карти та схеми маршруту. Копіювання карт.

Практичні заняття. Робота з картою та компасом. Орієнтування за картою.

15. Азимут (3 год)

Загальні відомості. Підготовка даних для руху за азимутом. Орієнтування за азимутом по карті.

16. Основи орієнтування (9 год)

Визначення сторін горизонту за сонцем, зірками, годинником, місцевими ознаками. Орієнтування за компасом під час руху (у лісі, гірській місцевості, населеному пункті).

Підсумок (3 год)

Підведення підсумків роботи гуртка за рік. Нагородження активу гуртка та кращих вихованців.

ТРЕТІЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ**НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН**

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Усього	Теорія	Прак-тика
Вступ	3	3	-
1. Моя «мала Батьківщина»	9	3	6
2. Легенди про рослинний світ України	6	3	3
3. Тваринний світ України	6	3	3
4. Архітектурні пам'ятки Батьківщини	6	3	3
5. Легендарна історія українського народу	9	6	3
6. Гітари мова щира	54	12	42
7. Мовою образотворчого мистецтва	48	9	39
8. Обробка та оформлення творчого доробку вихованців	6	-	6
9. Природні фактори та безпека в поході	6	6	-
10. Харчування в поході	6	3	3
11. Туристське спорядження	12	6	6
12. Перша (долікарська) медична допомога	12	6	6
13. Тактика руху на маршруті	9	3	6
14. Орієнтування в поході	6	6	-
15. Бівак	9	3	6
16. Охорона навколишнього середовища	6	3	3
Підсумок	3	3	-
Разом	216	81	135

ЗМІСТ ПРОГРАМИ**Вступ (3 год)**

Зміст і завдання занять гуртка. Основні напрями роботи. Правила техніки безпеки.

1. Моя «мала Батьківщина» (9 год)

Багатство і краса природи. Наймальовничіші куточки та природні пам'ятки рідного міста чи села. Екскурс в історію населеного пункту.

Практичні заняття. Навчальна екскурсія «Вулицями рідного міста» («Стежками рідного села»). Пленер «Мальовничий куточок мого міста (села)».

2. Легенди про рослинний світ України (6 год)

Квіти України у легендах. Легенди про рослини-символи держави. Незламна воля народу, що втілилася у героїчних переказах про рослини. Ботанічні сади України. Заочна екскурсія до Національного ботанічного саду України ім. Н.Гришка.

Практичні заняття. Ілюстрування легенд.

3. Тваринний світ України (6 год)

Тваринний світ Батьківщини. Типові представники класів членистоногих, риб, земноводних, плазунів, птахів та ссавців. Екологічні умови існування. Вплив господарської діяльності людини на ареал поширення видів. Створення заповідників та заказників як способів збереження фауни. Значення зоопарків, акваріумів і тераріумів для знайомства з життям тварин.

Практичні заняття. Розробка та створення композиції-панно «Люди, птахи, звірі в душі людям дивляться».

4. Архітектурні пам'ятки Батьківщини (6 год)

Сім рукотворних чудес України. Київ – перлина на Дніпрі. Дендропарки, заказники та національні парки Київщини.

Практичні заняття. Композиція на тему: «Краса і біль України у пам'ятках архітектури».

5. Легендарна історія українського народу (9 год)

Історичні особи – твої земляки. Видатні люди рідного краю. Сторінками книг Л.Дяченко, Г.Юркової та Ю.Ситько «Легенди семи фортець», «Легенди та сказання Криму».

Практичні заняття. Підготовка виставки ілюстрацій до легенд.

6. Гітари мова щира (54 год)

Акорди, їх види. Удосконалення навичок роботи над акордами пісень, записаними нотами. Різні способи та прийоми перебору. Поняття про гармонію, взаємодію акордів.

Невмируща пісня та поетичний спадок Володимира Висоцького. Сторінками книги Марини Владі «Володимир або Перерваний політ». Творчість Андрія Макаревича, Олександра Васильєва, Світлани Сурганової. Українська бардівська пісня Ігора Жука, Василя Жданкіна, Олександра Смика, Христини Панасюк. Прослуховування пісень сучасних українських бардів. Улюблені мелодії з кінофільмів. Творчість і пісні Святослава Вакарчука. Пісні про Героїв Небесної Сотні та воїнів АТО.

Практичні заняття. Розучування пісень В.Висоцького «Пісня про друга», «Я не люблю», «Краще гір можуть бути лиш гори...», А.Макаревича «Перехрестя семи доріг», «Три сестри», «Я хотів би пройти сто доріг...», О.Васильєва «Романс», «Двуріччя», С.Сурганової «Ангел сивий», «Збережи мою тінь». Розучування та виконання пісень українських бардів Ігора Жука «На Україні», «Без сала мучусь», Василя Жданкіна «Б'ють пороги», «Господи помилуй», Олександра Смика «Мені потрібно зовсім небагато». Розучування та виконання пісень Святослава Вакарчука «Я їду додому», «Небо над Дніпром», «Обійми». Розучування і виконання пісень про Героїв Небесної Сотні та воїнів АТО: Христини Панасюк «Україно, підіймись з колін!», «Білі лебеді», «Присягу двічі не дають», Анастасії Захарської «Білі зірки падають з неба», ТіК «Запах війни», Святослава Вакарчука «Не твоя війна».

Читання та декламування поезій, вивчення напам'ять (вибірково). Підбір акордів до улюблених пісень. Різні прийоми перебору (арпеджіо). Вечори авторської пісні до Дня туризму. Творчий звіт гуртківців на тему: «Пісня, гітара і я».

7. Мовою образотворчого мистецтва (48 год)

Творчість видатних майстрів пензля: Івана Айвазовського, Івана Шишкіна, Миколи Реріха, Миколи Глуценка, Ігора Грабара, Олексія Шовкуненка, Тетяни Яблонської. Різновиди пейзажа: гірський, архітектурний, морський, фантастичний тощо. Аналіз та підсумок знань учнів про пейзаж. Перспектива лінійна та повітряна. Робота в кольорі (акварель, гуаш).

Практичні заняття. Екскурсії. Робота на пленері. Начерки з натури: дерев, гілок, церкви, ставка, альтанки, містка. Ескізи до композицій з використанням начерків з натури. Ство-

рення живописних пейзажів та тематичних композицій: «Рідні простори або мій небокрай», «Розмова вітру з полем», «Карпатські гори та полонини», «Зачарована ніч», «Старенький місток», «Краще гір лише гори», «Кам'янецька фортеця», «Поміж незвіданих доріг – одна – моя». Виставка кращих робіт гуртківців.

8. Обробка та оформлення творчого доробку вихованців (6 год)

Практичні заняття. Виставка робіт вихованців. Оформлення тематичних виставок.

9. Природні фактори та безпека в поході (6 год)

Основні вимоги до оформлення подорожі. Необхідність реєстрування в КРС (туристській контрольно-рятувальній службі). Виходи з маршруту при аварійних ситуаціях. Прогноз погоди. Передбачення погодних умов на час подорожі. Відповідний підбір одягу, взуття та обладнання. Стихійні лиха. Узгодженість дії групи у надзвичайних ситуаціях. Збереження життя та здоров'я учасників походу. Приклади аварійних ситуацій з аналізом дії групи.

10. Харчування в поході (6 год)

Організація харчування у багатоденному туристському поході. Розрахунок раціону та меню з урахуванням калорійності продуктів. Вимоги щодо поживності для сніданку, обіду та вечері. Водно-сольовий режим у подорожі. Складання кошторису витрат на харчування. Заготівля, транспортування, зберігання продуктів. Поповнення запасу їжі у поході (гриби, ягоди, риболовля). Визначення місць купівлі продуктів.

Практичні заняття. Типовий сніданок туриста. Приготування першої страви – супу чи борщу.

11. Туристське спорядження (12 год)

Індивідуальне спорядження туриста: рюкзак, каремат, спальник. Різні види рюкзаків. Індивідуальний підбір туристського рюкзака. Переваги використання килимків-карематів. Спальники з сучасних матеріалів, що розраховані на різний температурний режим. Спеціальне спорядження. Оперативний ремонт: мінімальне обладнання та матеріали. Капітальний ремонт та саморобне спорядження.

Практичні заняття. В'язання вузлів на швидкість. Ремонт наметів та рюкзаків.

12. Перша (долікарська) медична допомога (12 год)

Природні фактори захворювань: інфекції, переохолодження, сонячний та тепловий удари, зневоднення, недоброякісна їжа та вода, отруйні рослини та тварини. Травми. Профілактика травматизму у поході. Долікарська допомога при вивихах та переломах. Способи транспортування потерпілого.

Практичні заняття. Надання допомоги при вивихах та переломах кінцівок. Знерухомлення кінцівок при переломах та вивихах. Види шин. Способи транспортування потерпілого.

13. Тактика руху на маршруті (9 год)

Рух степом та лісостепом. Стрій туристської групи. Крок, темп, інтервал руху у колоні. Рух у лісі. Безпека пересування через підлісок. Уникнення травматизму. Рух по болотистій місцевості. Вироблення первинних навичок подолання водяних перепон по паралельних мотузках, буму, вброд. Розвідка місця і оцінка можливості подолання водних перешкод обраним способом. Рух у негоду. Особливості руху мокрими схилами та стежками.

Практичні заняття. Естафета – подолання перепон.

14. Орієнтування в поході (6 год)

Орієнтування на місцевості без карти. Орієнтування за компасом, картою без компаса. ознаками місцевості. Орієнтування за зорями і сонцем. Визначення часу вночі та вдень. Орієнтування за часом та швидкістю руху. Прокладання пройденого маршруту на карті.

15. Бівак (9 год)

Розташування біваку. Туристський бівак у різних погодних умовах. Планування та розвідка місця розміщення. Забезпечення паливом та організація водозабезпечення. Встановлення порядку чергування по кухні. Згорання біваку. Прибирання території.

Практичні заняття. Розпалювання багаття на швидкість. Конкурс кашоварів «Смачна каша». Змагання на швидкість та правильність установки намету.

16. Охорона навколишнього середовища (6 год)

Вплив діяльності людини на природу. Необхідність збереження і примноження мальовничих куточків Батьківщини, важливість збереження недоторканості природних угруповань та ландшафтів. Рідкісні та зникаючі види рослин і тварин. Червона книга України. Вплив людини на природу. Заповідники та заказники, їхня роль в охороні природи. Асканія Нова – перший біосферний заповідник України.

Практичні заняття. Прибирання території. Утилізація різних видів сміття.

Підсумок (3 год)

Підведення підсумків роботи гуртка за рік. Нагородження активу та кращих вихованців.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- правила та обов'язки юних туристів;
- основні поняття туристського побуту;
- правила особистої гігієни та долікарської допомоги в туристському поході;
- поетично-романтичний спадок класиків, сучасних бардів та художників;
- норми безпеки життєдіяльності та техніку руху на маршруті;
- правила ремонту туристського спорядження;
- вимоги щодо облаштування та безпеки бівака;
- порядок роботи з картою та компасом, різновиди орієнтування, тактику руху на маршруті.

Вихованці мають вміти:

- відтворювати у малюнках та піснях красу природи та романтику туристських мандрів;
- акомпанувати на гітарі, грати та наслідувати бардівські пісні, робити власні спроби пісенно-поетичної творчості;
- створювати художні композиції з натури та за уявою;
- безпечно спілкуватися з природою та долати перешкоди на маршруті;
- раціонально розподіляти обов'язки та навантаження в поході;
- користуватися індивідуальним, груповим та спеціальним туристським спорядженням, проводити його оперативний та капітальний ремонт;
- надавати першу (долікарську) медичну допомогу хворому чи потерпілому;
- орієнтуватися за азимутом, компасом, картою;
- дотримуватись правил охорони навколишнього середовища.

Основними методами діагностики передбачуваних результатів є спостереження за роботою, усне опитування, анкетування, тестування вихованців, змагання для виявлення сильніших із початкової туристської підготовки з метою стимулювання в них творчого інтересу. Основними формами контролю є тестування, самостійна та колективна робота гуртківців, виставки дитячих робіт, конкурси.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Антология авторской песни. Наполним музыкой сердца / сост. Д.Шипов. – 1989. – 256 с.
2. Бардин К. В. Азбука туризма : пособ. для руководителей туристских походов в школе / К.В. Бардин. – М. : Просвещение, 1973. – 176 с.
3. Беленький Л.П. Люди идут по свету : книга-концерт / Л.П. Беленький. – М. : Физкультура и спорт, 1989. – 399 с.
4. Возьмёмся за руки друзья / сост. Л.П. Беленький. – М. : Молод. гвардия. – 1990. – 440 с.
5. Колесник В. Географія рідного краю (Броварщина) / В.Колесник. – Бровари, 1998. – 216 с.
6. Колесников Н.А., Кудрявцев В.Н. Туристские слеты и соревнования / Н.А. Колесников, В.Н. Кудрявцев. – М. : Профиздат, 1974. – 72 с.

7. Костриця М.Ю. Туристсько-краєзнавча робота в школі : посіб. для вчителів / М.Ю. Костриця. – К. : Радянська школа, 1985. – 128 с.
8. Литвинов Д.А. Справочник туриста / Д.А. Литвинов. – Дн. : Восхождение, 2005. – 216 с.
9. Махінчук М.Г. Обереги нашої пам'яті : книга для читання / М.Г. Махінчук. – К. : Арій, 1998. – 224 с.
10. Туристско-краеведческие кружки в школе : метод. указания для руководителей / под ред. В.Титова. – М. : Просвещение, 1998. – 160 с.
11. Федорченко В.К. Педагогіка туризму / В.К. Федорченко, Н.А. Фоменко, М.І. Скрипник, Цехмістрова Г.С. – К. : Видавничий дім «Слово», 2004. – 296 с.
12. Філософія туризму / авт. кол.: Пазенок В.С., Горський С.В., Рудич Ф.М., Пархоменко Т.С. та ін. – К. : Кондор, 2004. – 268 с.
13. Шипов Р. Наполним музыкой сердца / Р.Шипов. – М. : Совет. композит., 1989. – 148 с.
14. Штюрмер Ю.А. Охрана природы и туризм / Ю.А. Штюрмер. – М. : ФиС, 1974. – 104 с.
15. Юньев И. С. Краеведение и туризм / И.С. Юньев. – М. : Знание, 1974. – 104 с.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Антология авторской песни. Наполним музыкой сердца / сост. Д. Шипов. – 1989. – 256 с.
2. Бардин К.В. Азбука туризма : пособ. для руковод. турист. походов в школе / К.В. Бардин. – М. : Просвещение, 1973. – 176 с.
3. Беленький Л.П. Люди идут по свету : книга-концерт / Л.П. Беленький. – М. : Физкультура и спорт, 1989. – 399 с.
4. Биржаков М.Б. Введение в туризм / М.Б. Биржаков. – М. : Феникс, 2007. – 437 с.
5. Вещицкий П. Самоучитель игры на шестиструнной гитаре / П.Вещицкий. – М., 1979. – 100 с.
6. Влади М. Владимир или Прерванный полёт / Марина Влади. – М.: Прогресс, 1989. – 176 с.
7. Дейнеко М. Образотворче мистецтво / М. Дейнеко. – К. : Радянська школа, 1991. – 224 с.
8. Дейнека А.А. Учитесь рисовать / А.А. Дейнека. – М. : Изд-во Акад. художеств СССР, 1961. – 224 с.
9. Добкович В.В. Юный турист / В.В. Добкович, В.А. Кравцов. – М. : ФиС, 1954. – 135 с.
10. Иванов-Крамский А. Школа игры на шестиструнной гитаре / А. Иванов-Крамский. – М, 1985. – 154 с.
11. Карманный справочник туриста / сост. Ю.А. Штюрмер. – М. : Профиздат, 1982. – 224 с.
12. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 312 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/-kyfjak.htm
13. Константинов Ю. Туристские слеты и соревнования учащихся : учебн.-метод. пособ. / Ю.Константинов. – М., 2000. – 228 с.
14. Махінчук М.Г. Обереги нашої пам'яті : книга для читання / М.Г. Махінчук. – К. : Арій, 1998. – 224 с.
15. Минделевич С.В. Пора в поход! / С.В. Минделевич. – М. : Молод. гвардия, 1985. – 144 с.
16. Попиковский В.Ю. Организация и проведение туристических походов / В.Ю. Попиковский. – М. : Профиздат, 1987. – 223 с.
17. Садикова С.Н. 1000 + 1 совет Туристу. Школа выживания / С.Н. Садикова. – Минск, 1999. – 352 с.
18. Українська туристська пісня: Сайт «ТурКлуб» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.tourclub.te.ua/rizne/ukr-tur-song>
19. Усков А.С. Практика туристских путешествий / А.С. Усков. – СПб. : ГЕОС, 1999. – 284 с.
20. Шипов Р. Наполним музыкой сердца / Р. Шипов. – М. : Совет. композит., 1989. – 148 с.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «СПОРТИВНИЙ ТУРИЗМ»

*Личак Ірина Сергіївна, завідувач відділу
спортивного туризму і краєзнавства
Комунального закладу Київської обласної ради
«Центр творчості дітей та юнацтва Київщини»*

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Одним із найпопулярніших напрямів позашкільної роботи нині є туристсько-краєзнавчий. Серед туристсько-краєзнавчих гуртків чільне місце посідають об'єднання туристсько-спортивного профілю. Цей напрям діяльності сприяє формуванню здорового способу життя, фізичному загартуванню вихованців, зміцненню здоров'я, самоствердженню, вихованню лідерських якостей. Водночас під час походів та змагань вихованці пізнають історію рідного краю, витоки національної культури, свій родовід, знайомляться з пам'ятками природи. Можливість вирішення цих нагальних для сучасної освіти питань в процесі діяльності гуртків із видів спортивного туризму визначає актуальність створення даної програми.

Навчальна програма гуртка «Спортивний туризм» розрахована на дітей віком від 11 до 15 років. Як правило, до гуртка зараховуються вихованці, які попередньо пройшли навчання за програмою «Юні туристи-краєзнавці».

Метою освітньої діяльності гуртка «Спортивний туризм» є гармонійний розвиток і формування життєвої компетентності вихованців засобами спортивного туризму.

Завдання навчальної програми наступні:

- сприяти підвищенню рівня туристсько-спортивної майстерності вихованців, підготувати їх до участі в походах та змаганнях відповідного рівня складності;
- навчити долати природні та штучні перешкоди, орієнтуватися на місцевості, організовувати бівак та побут в польових умовах, надавати долікарську допомогу, обслуговувати та ремонтувати катамаран, велосипед тощо в умовах спортивно-туристського походу;
- сформувати високі моральні якості, самодисципліну, вміння визначати мету та досягати її, працювати в колективі (команді), аналізувати власні дії та дії товаришів;
- виховувати почуття патріотизму, любові до Батьківщини, поваги до історичних, культурних та природних пам'яток рідної землі.

Навчальна програма передбачає 2 роки навчання у групах основного рівня:

- 1-й рік – основний рівень – 144 год. на рік (2 заняття на тиждень, тривалість заняття – 4 год.);
- 2-й рік – основний рівень – 144 год. на рік (2 заняття на тиждень, тривалість заняття – 4 год.).

Спортивний туризм, як будь-який вид спорту, вимагає постійних тренувань для підтримки необхідного рівня загальної та спеціальної фізичної підготовки. Загальна фізична підготовка повинна розвивати витривалість, силу, координацію рухів, гостроту реакції. Спеціальна фізична підготовка розвиває ті ж якості, але додатково направлена на формування та розвиток якостей, притаманних для конкретного, обраного керівником виду туризму. Так, у водному туризмі здійснюється робота з відпрацювання прийомів веслування та іншої роботи веслом, тому значна частина тренувань має проходити на воді.

Під час першого року навчання основну увагу в ході теоретичних та практичних занять варто приділяти оволодінню загальнотуристськими навичками, методами орієнтування, бівачним роботам, основами обраного виду туризму. На другому році навчання збільшується кількість занять, присвячених оволодінню специфічними прийомами, характерними для водного туризму. Програма передбачає проведення занять у формі лекцій, вікторин, навчально-тренувальних занять тощо. Доцільним є використання активних та інтерактивних форм навчання, технічних засобів, наочності тощо.

Обов'язковою складовою навчального процесу є участь вихованців у одно-триденних туристських походах, а також у багатоденному заліковому спортивному поході. Програма передбачає участь вихованців у змаганнях, зльотах, інших масових заходах (в якості як учасників, так і суддів, організаторів). Можливе проведення екскурсій та експедицій з активними способами пересування. При проведенні одно-триденних походів та участі в масових заходах рекомендується використовувати 8 год. навчального часу для одноденного походу, 14 год. – дводенного походу чи масового заходу, 22 год. – триденного.

Обов'язковим елементом навчального процесу туристсько-спортивного гуртка є проведення залікового багатоденного походу відповідного рівня складності, що проводиться в період канікул поза межами сітки годин.

Особливої уваги керівника потребує контроль за дотриманням правил техніки безпеки, якістю і належним станом спеціального, зокрема страхувального спорядження, збереження життя та здоров'я вихованців.

Визначення рівня досягнення прогнозованих результатів здійснюється шляхом участі вихованців у походах та змаганнях відповідного рівня складності, а також на підставі присвоєння у встановленому порядку розрядів зі спортивного туризму.

ПЕРШИЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Теорія	Прак-тика	Усього
Вступ	2	-	2
Розділ I. Загальнотуристська підготовка	6	-	6
1.1. Історія розвитку та сучасний стан туризму	2	-	2
1.2. Безпека організації та проведення навчальних занять, екскурсій, подорожей, змагань	2	-	2
1.3. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України	2	-	2
Розділ II. Спеціальна туристська підготовка	20	52	72
2.1. Техніка спортивного туризму. Способи і прийоми подолання природних перешкод та страхування	10	30	40
2.2. Топографічна підготовка. Спортивне орієнтування	6	10	16
2.3. Туристський побут. Харчування в багатоденній туристській подорожі	4	2	6
2.4. Проведення навчально-тренувальних подорожей	-	10	10
Розділ III. Фізична культура та безпека життєдіяльності	6	18	24
3.1. Фізична підготовка. Спортивні ігри	4	16	20
3.2. Правила санітарії та гігієни. Долікарська медична допомога	2	2	4
Розділ IV. Краєзнавство	6	6	12
4.1. Поняття про історичне краєзнавство	2	2	4
4.2. Джерела та методи історичного дослідження	2	2	4
4.3. Історія рідного краю	2	2	4
Розділ V. Підготовка та участь в туристсько-краєзнавчих заходах	6	20	26
Підсумок	2	-	2
Разом	48	96	144
Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож	Поза сіткою годин		

ЗМІСТ ПРОРАМИ

Вступ (2 год)

Роль і значення туристсько-краєзнавчої роботи дітей та учнівської молоді. Мета та зміст освітньої діяльності гуртка на навчальний рік.

Розділ I. Загальнотуристська підготовка (6 год)

1. Історія розвитку та сучасний стан туризму (2 год)

Історія виникнення та розвиток туризму. Спортивний туризм в СРСР та Україні. Досягнення видатних вітчизняних та зарубіжних спортсменів-туристів, альпіністів, мандрівників. Спортивний туризм на сучасному етапі розвитку України. Особливості та історія розвитку обраного виду туризму.

2. Безпека організації та проведення навчальних занять, екскурсій, подорожей і змагань (2 год)

Техніка безпеки під час проведення занять у приміщеннях, спортивних залах і майданчиках, на місцевості. Дотримання техніки безпеки при проведенні туристсько-краєзнавчих подорожей. Правила дорожнього руху. Норми поведінки у міському та міжміському транспорті. Протипожежна безпека.

3. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України (2 год)

Права і обов'язки керівника та заступника керівника групи під час підготовки та проведення туристської подорожі. Права і обов'язки адміністрації навчального закладу під час підготовки туристської подорожі.

Розділ II. Спеціальна туристська підготовка (72 год)

1. Техніка спортивного туризму. Способи і прийоми подолання природних перешкод та страхування (40 год)

Види та характеристика природних перешкод у пішохідних та водних туристських подорожах та змаганнях із водного та пішохідного туризму. Способи та прийоми подолання природних та штучних перешкод під час змагань. Рятувальні роботи.

Практичні заняття. Способи та прийоми подолання природних та штучних перешкод під час змагань з пішохідного та водного туризму. Види та прийоми страхування. Техніка веслування та руху у водних подорожах. Спеціальне спорядження та правила його застосування. Рятувальні роботи.

2. Топографічна підготовка. Спортивне орієнтування (16 год)

Топографічна підготовка. Орієнтування без карти, за місцевими ознаками, з компасом. Правила змагань із спортивного орієнтування. Види змагань із спортивного орієнтування.

Практичні заняття. Визначення свого місцезнаходження по карті у незнайомій місцевості. Проходження навчальних дистанцій з видів спортивного орієнтування: за вибором, лінійне, у заданому напрямі.

3. Туристський побут. Харчування в багатоденній туристській подорожі (6 год)

Організація харчування у багатоденній туристській подорожі.

Практичні заняття. Розробка меню за різноманітністю продуктів харчування та калорійністю. Калькуляція харчування у багатоденній туристській подорожі.

4. Проведення навчально-тренувальних подорожей (10 год)

Проведення одно- та триденної навчальних подорожей. Методика підготовки звіту про туристську подорож для участі у Чемпіонаті України зі спортивних туристських подорожей.

Практичні заняття. Складання звіту про триденну навчальну туристську подорож.

Розділ III. Фізична культура та безпека життєдіяльності (24 год)

1. Фізична підготовка. Спортивні ігри (20 год)

Загальна та спеціальна фізична підготовка. Виконання елементів та вправ спортивного туризму, скелелазіння, легкої атлетики, гімнастики, лижного туризму, ігрових видів спорту. Розвиток загальних та спеціальних навичок, необхідних для участі у спортивних змаганнях та подорожах.

2. Правила санітарії та гігієни. Долікарська медична допомога (4 год)

Похідна аптечка. Перша допомога при травмах і захворюваннях, що виникли через неправильні дії туристів. Опіки, рани ріжучими та колючими предметами. Отруєння. Потертості, мозолі. Переломи та їх види, вивихи, розтяги, струс мозку, забиття голови, грудей, живота. Гостра судинна недостатність, непритомність, шок, ступені шоку. Кровотечі. Види кровотеч. Внутрішні та зовнішні кровотечі. Правила та техніка накладання джгута. Допомога при травмах і захворюваннях, що виникли внаслідок несприятливих метеорологічних умов: обмороження, замерзання, простудні захворювання. Тепловий та сонячний удари, сонячні опіки, снігова сліпота. Переохолодження. Рани, нанесені дикими тваринами, укуси отруйних змій, комах, лісових кліщів. Отруєння та опіки отруйними дикоростучими рослинами. Отруєння грибами. Техніка накладання пов'язок. Лікування в польових умовах.

Практичні заняття. Способи та засоби транспортування потерпілого.

Розділ IV. Краєзнавство (12 год)

1. Поняття про історичне краєзнавство (4 год)

Історичне краєзнавство – джерело збагачення учнів знаннями про рідний край. Історичне краєзнавство та його становлення. Особливості роботи юних істориків-краєзнавців.

2. Джерела та методи історичного дослідження (4 год)

Речові джерела. Види речових джерел: археологічні матеріали, пам'ятки архітектури. Образотворчі джерела: гравюри; малюнки; картини із зображенням міст, сіл, монастирів, національних костюмів, побутових сцен. Фотографії, листівки – документальний матеріал юних краєзнавців. Письмові джерела. Збирання та вивчення пам'яток усної народної творчості, спогадів. Архіви та робота в них. Пам'ятки історії та культури. Види пам'яток історії та культури. Методи краєзнавчих досліджень (літературний, польових спостережень, картографічний, статистичний).

Практичні заняття. Відвідання краєзнавчого музею, історичного архіву.

3. Історія рідного краю (4 год)

Наш край в давнину. Найдавніші поселення на території рідного краю. Археологічні пам'ятки рідного краю. Рідний край за часів середньовіччя та нового часу.

Практичні заняття. Огляд археологічних пам'яток. Вивчення краєзнавчої літератури. Ознайомлення з пам'ятками середньовіччя на території рідного краю.

Розділ V. Підготовка та участь в туристсько-краєзнавчих заходах (26 год)

Походи, екскурсії, експедиції тощо. Участь в змаганнях, конкурсах, чемпіонатах, кубках та інших масових заходах.

Підсумок (2 год)

Підведення підсумків роботи гуртка за рік. Нагородження активу та кращих вихованців.

Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- основні принципи та критерії класифікації спортивних походів з різних видів туризму;
- вимоги для присвоєння розрядів з туризму;
- особливості орієнтування в різних природних умовах та в різні пори року;
- правила та послідовність роботи з картою та компасом;

- особливості різних видів туризму;
- правила підготовки та основні вимоги до написання звіту про похід;
- правила санітарії та гігієни.

Вихованці мають вміти:

- користуватися компасом та картою при орієнтуванні на місцевості;
- розробляти нитки некатегорійних маршрутів;
- оформляти маршрутний лист та книжку;
- встановлювати намети та розпалювати вогнища;
- долати природні перешкоди на тренувальних полігонах, трасах змагань згідно з переліком, наведеним у програмі;
- розробляти обгрунтовану тактику походу, подолання окремих перешкод;
- знаходити і визначати джерела питної води, готувати прості страви на вогнищі;
- вести щоденник походу, складати «легенду», абрис маршруту;
- в'язати основні туристські вузли;
- складати звіт про похід.

ДРУГИЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Теорія	Прак-тика	Усього
Вступ	4	-	4
1. Вступне заняття	2		2
2. Нормативно-правова база дитячо-юнацького туризму	2	-	2
Розділ I. Спортивно-туристська підготовка	6	4	10
1. Безпека організації та проведення занять гуртка, екскурсій, подорожей, змагань	2	2	4
2. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України	2	-	2
3. Тактика у спортивному поході	2	2	4
Розділ II. Спеціальна туристська підготовка	22	52	74
1. Техніка спортивного туризму. Способи і прийоми подолання природних перешкод та страхування	10	30	40
2. Безпека у спортивному поході. Страхівка	2	-	2
3. Топографічна підготовка. Спортивне орієнтування	6	10	16
4. Туристський побут. Організація харчування в багатоденній туристській подорожі	4	2	6
5. Масові заходи. Проведення навчально-тренувальних подорожей	-	10	10
Розділ III. Фізична культура та безпека життєдіяльності	4	16	20
1. Фізична підготовка. Спортивні ігри	2	14	16
2. Правила санітарії та гігієни. Перша (долікарська) медична допомога	2	2	4
Розділ IV. Краєзнавство	4	6	10
1. Краєзнавчі експедиції	2	2	4
2. Історія рідного краю	2	4	6
Розділ V. Підготовка та участь у туристсько-краєзнавчих	4	20	24

заходах			
Підсумок	2	-	2
Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож	поза сіткою годин		
Разом	46	98	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (4 год)

1. Вступне заняття (2 год)

Мета та завдання навчання. Основні складові програми та особливості занять поточного року.

2. Нормативно правова база дитячо-юнацького туризму (2 год)

Закони України «Про туризм», «Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Про фізичну культуру та спорт». Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України. Положення про туристські маршрутно-кваліфікаційні комісії навчальних закладів України. Положення про туристські маршрутно-кваліфікаційні комісії – колегії суддів змагань спортивних туристських походів Федерації спортивного туризму України. Правила змагань зі спортивного туризму. Правила змагань зі спортивного орієнтування. Права та обов'язки керівника туристської подорожі з учнівською і студентською молоддю України.

Розділ І. Спортивно-туристська підготовка (10 год)

1. Безпека організації та проведення навчальних занять гуртка, екскурсій, подорожей і змагань (4 год)

Техніка безпеки під час проведення занять у приміщеннях, спортивних залах та спортивних майданчиках, на місцевості. Дотримання техніки безпеки під час проведення туристсько-краєзнавчих подорожей. Правила дорожнього руху. Норми поведінки у міському та міжміському транспорті. Протипожежна безпека.

2. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України (2 год)

Права і обов'язки керівника та заступника керівника групи під час підготовки й проведення туристської подорожі. Права і обов'язки адміністрації навчального закладу під час підготовки туристської подорожі.

3. Тактика у спортивному поході (4 год)

Поняття про тактику. Тактика в туристському поході. Побудова маршруту. Запасний та аварійний варіанти маршруту. Тактика проходження дистанції змагань зі спортивного туризму.

Практичні заняття. Розробка маршрутів багатоденних походів.

Розділ ІІ. Спеціальна туристська підготовка (74 год)

1. Техніка спортивного туризму. Способи і прийоми подолання природних перешкод та страхування (40 год)

Техніка пересування на ділянках із різними локальними та протяжними перешкодами. Визначення оптимального шляху руху. Безпека пересування на складних ділянках маршруту. Техніка подолання перешкод за допомогою спеціального обладнання. Наведення та зняття перил на колоді та подолання перешкоди. Наведення та зняття навісної переправи. Наведення та подолання підйому по крутому схилу. Наведення та подолання траверсу крутого схилу. Наведення та подолання спуску по крутому схилу. Рух крутими схилами за допомогою альпенштока чи льодоруба. Вузли, необхідні для подолання перешкод та забезпечення страховки.

Практичні заняття. В'язання туристських вузлів. Подолання різних типів перешкод, в тому числі з застосуванням спеціального спорядження. Види та прийоми страховки. Спеціальне спорядження та правила його застосування. Рятувальні роботи.

2. Безпека у спортивному поході. Страховка (2 год)

Забезпечення страховки під час подолання природних перешкод. Самостраховка під час перебування в небезпечній зоні, супровід мотузкою члена групи при подоланні перешкод.

Основні небезпеки в пішохідному туризмі. Аналіз нещасних випадків у пішохідному туризмі.

3. Топографічна підготовка. Спортивне орієнтування (16 год)

Топографічна підготовка. Орієнтування без карти, за місцевими ознаками, з компасом. Види та правила змагань із спортивного орієнтування.

Практичні заняття. Визначення свого місцезнаходження по карті у незнайомій місцевості. Проходження навчальних дистанцій з видів спортивного орієнтування: за вибором, лінійне, у заданому напрямі.

4. Туристський побут. Організація харчування у багатоденній туристській подорожі (6 год)

Складання меню. Поняття циклів харчування. Залежність між характером маршруту, перешкод, інтенсивністю походу (змагань) та меню. Продукти, що використовуються в поході. Вимоги до калорійності та хімічного складу харчування. Зберігання продуктів у поході. Облаштування місця біваку, охорона природного середовища. Протипожежна безпека. Режим харчування та водосолевий режим у поході. Калорійність, поживність, смакові якості та різноманітність харчування. Використання дарів природи. Отруйні та небезпечні рослини (ягоди, гриби тощо). Організація харчування у багатоденній туристській подорожі.

Практичні заняття. Розробка меню за різноманітністю продуктів харчування та калорійністю. Калькуляція харчування у багатоденній туристській подорожі.

5. Масові заходи. Проведення навчально-тренувальних подорожей (10 год)

Проведення одноденного та триденного навчальних походів. Підготовка та участь у змаганнях із різних видів туризму згідно з календарем. Вивчення положення та умов проведення змагань. Розробка тактики дій команди під час проходження дистанцій.

Розділ III. Фізична культура та безпека життєдіяльності (20 год)

1. Фізична підготовка. Спортивні ігри (16 год)

Поняття про фізичну культуру та спорт як складові системи фізичного виховання. Режим дня та його значення. Загартовування. Позитивні та негативні чинники, що впливають на фізичний розвиток туриста.

Практичні заняття. Загальна фізична підготовка. Вправи на розвиток швидкості, сили, витривалості, гнучкості, спритності.

Розвиток швидкості. Човниковий біг, біг із прискоренням, на короткі відстані з максимальною швидкістю, рухливі ігри та естафети, які розвивають швидкість дій тощо.

Розвиток сили. Вправи з використанням маси власного тіла (підтягування, віджимання, присідання, стрибки тощо). Вправи з використанням маси предметів (штанга, гирі, гантелі, набивні м'ячі). Вправи з використанням опору (опір партнера, самоопір, опір еластичних матеріалів, опір навколишнього середовища). Вправи на силових тренажерах. Ізометричні вправи.

Розвиток витривалості. Розвиток гнучкості. Динамічні вправи: активні (нахили, махи), пасивні (за допомогою партнера). Статичні вправи (збереження нерухомого положення тіла за умов максимальної амплітуди). Розвиток спритності. Біг із перешкодами. Вправи на рівновагу в русі і в статичному положенні, під час бігу. Стрибки, метання, загально розвиваючі вправи з предметами. Гімнастичні та акробатичні вправи. Вправи з незвичних вихідних положень. Асиметричні рухи. Дзеркальне виконання вправ. Вправи з різним м'язовим напруженням. Спортивні та рухливі ігри. Спеціальна фізична підготовка. Вправи на розвиток спеціальних навичок, необхідних для обраного виду туризму.

2. Правила санітарії та гігієни. Перша (долікарська) медична допомога (4 год)

Основні види травм та захворювань у походах. Внутрішні та зовнішні кровотечі. Правила та техніка накладання джгута. Допомога при травмах і захворюваннях, що виникли внаслідок несприятливих метеорологічних умов: обмороження, простудні захворювання. Тепловий та сонячний удари, сонячні опіки, снігова сліпота. Переохолодження. Рани, нанесені дикими тваринами, укуси отруйних змій, комах, лісових кліщів. Отруєння та опіки отруйними дикорослими рослинами. Техніка накладання пов'язок. Похідна аптечка. Перша долікарська допомога.

Практичні заняття. Способи та засоби транспортування потерпілого.

Розділ IV. Краєзнавство (10 год)

1. Краєзнавчі експедиції (4 год)

Організація історико-краєзнавчої експедиції. Принципи підготовки експедиції: наукова підготовка та матеріальне забезпечення. Експедиційний (польовий) та стаціонарний (камеральний) методи роботи. Спостереження та записи під час подорожі. Особистий та груповий щоденник, фотографування та замальовки під час експедиції.

Практичні заняття. Підготовка спорядження та обладнання для польових історико-краєзнавчих спостережень та досліджень. Підготовка зібраних матеріалів для передачі в музей закладу освіти.

2. Історія рідного краю (6 год)

Рідний край в XX столітті. Друга світова війна на теренах Батьківщини. Рідний край за часів незалежної Української держави.

Практичні заняття. Визначення об'єктів краєзнавчих досліджень. Фотографування та замальовування краєзнавчих об'єктів. Ознайомлення з історичними пам'ятками рідного краю. Зустрічі з учасниками історичних подій, записи спогадів, обробка листів, документів, фотографій, розповідей.

Розділ V. Підготовка та участь у туристсько-краєзнавчих заходах (24 год)

Підсумок (2 год)

Підведення підсумків роботи гуртка за рік. Нагородження кращих вихованців.

Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- основні принципи та критерії класифікації спортивних пішохідних походів;
- вимоги Єдиної спортивної класифікації зі спортивного туризму;
- вимоги до присвоєння спортивних розрядів із туризму;
- правила протипожежної безпеки та правила поведінки на водних об'єктах;
- вимоги до вибору місця та безпеки туристського біваку, типи туристських багать;
- вимоги до режиму харчування, калорійності та добору продуктів у туристському поході;
- засоби очищення та обеззараження питної води;
- особливості орієнтування в різних природних умовах;
- правила змагань із спортивного туризму, мати поняття про положення про змагання, умови проведення змагань;
- правила забезпечення страховки під час подолання природних перешкод в поході та на дистанції змагань;
- способи самоконтролю функціонального стану свого організму;
- склад ремонтного набору, способи сушіння одягу, взуття у разі негоди;
- порядок дій у разі втрати орієнтування окремих учасників або всією групою.

Вихованці мають вміти:

- вимірювати відстані на місцевості та визначати висоту окремих об'єктів різними способами;
- здійснювати масштабну та позамасштабну окомірну зйомку невеликих ділянок на місцевості;
- складати абрис (кроки) окремих ділянок маршруту;
- визначати кроки маршруту та робити його технічний опис;
- визначати істинні азимути та дирекційні кути за виміряним (відомим) магнітним азимутом;
- рухатися по незнайомій місцевості за картою, описом (легендою), азимутом, орієнтуватися за рельєфом, лінійними орієнтирами;
- складати перелік продуктів харчування для туристського походу, меню з урахуванням енергетичних витрат учасників на маршруті;
- аналізувати дії свої та товаришів по команді, туристській групі;
- висловлювати та відстоювати власну точку зору під час дискусії, обговорення.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Бабкин А.В. Специальные виды туризма / А.В. Бабкин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 252 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_tourism/babkin.htm
2. Балабин М.А. Туристская секция коллектива физкультуры / М.А. Балабин. – М. : Профиздат, 1988. – 144 с.
3. Верба И.А. Туризм в школе : книга руководителя путешествия / И.А. Верба, С.М. Голицин. – М. : Физкультура и спорт, 1987. – 160 с.
4. Водоходов А.А. Проведение учебно-тренировочных занятий по туризму : учебн. пособ. / А.А. Водоходов. – Алма-Ата, 1985. – 79 с.
5. Ганапольський В.І. Уроки туризму / В.І. Ганапольський. – К. : Ред. загальнопед. газет (Краєзнавство. Географія. Туризм), 2004. – 128 с.
6. Ганапольський В.І. Туризм и спортивное ориентирование : учебн. для инстит. и техн. физк. / В.І. Ганапольський. – М. : Физкультура и спорт, 1987. – 240 с.
7. Дегтяр В.Д. Основи оздоровчо-спортивного туризму : навч.-метод. посіб. для закл. освіти. – К. : Науковий світ, 2002. – 204 с.
8. Зубалій М.Д. Пішохідний туризм / М.Д. Зубалій. – К. : Здоров'я, 1977. – 88 с.
9. Карманный справочник туриста / сост. Ю.А. Штюмер. – М. : Профиздат, 1982. – 224 с.
10. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 312 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/kyfjak.htm
11. Кодыш Н.З. Соревнования туристов / Н.З. Кодыш. – М : ФиС, 1980. – 175 с.
12. Константинов Ю.С. Педагогика школьного туризма : учеб.-метод. пособ. / Ю.С. Константинов, В.М. Куликов. – М. : ЦДЮТК МО РФ, 2002. – 152 с.
13. Костриця М.Ю. Шкільна краєзнавчо-туристична робота : навч. посіб. / М.Ю. Костриця, В.В. Обозний. – К. : Вища школа, 1995. – 223 с.
14. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм : навч. посіб. / М.П. Крачило. – К. : Вища школа, 1994. – 191 с.
15. Курилова В.И. Туризм / В.И. Курилова. – М : Просвещение, 1988. – 224 с.
16. Моргунов Б.П. Туризм : учеб. пособ. / Б.П. Моргунов. – М. : Просвещение, 1987. – 168 с.
17. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей : навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К. : Академвидав, 2010. – 248 с.
18. Рошин А. Ориентирование на местности / А. Рошин. – К. : Вища школа, 1982. – 184 с.
19. Сергеев И.В. Гигиена и самоконтроль туриста / И.В. Сергеев. – М. : ЦРИБ «Турист», 1987. – 32 с.

20. Штюмер Ю.А. Опасности в туризме, мнимые и действительные / Ю.А. Штюмер. – М. : Физкультура и спорт, 1972. – 144 с.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Бардин К.В. Азбука туризма : пособ. для руковод. турист. походов в школе / К.В. Бардин. – М. : Просвещение, 1973. – 176 с.
2. Биржаков М.Б. Введение в туризм / М.Б. Биржаков. – М. : Феникс, 2007. – 437 с.
3. Блистів Т.В. Теорія і практика туристичних походів : навч. посіб. / Блистів Т.В., Горбачьо І.І., Нужний О.В. – Львів : НВФ «Українські технології», 2006. – 132 с.
4. Владимирский В.И. Выбираю тропу. Книга о туризме / В.И. Владимирский. – К. : Молодь, 1990. – 120 с.
5. Волков Н.Б. Организация и проведение поисково-спасательных работ силами туристской группы / Н.Б. Волков, Н.Н. Волков. – М. : ЦРИБ «Турист», 1981. – 96 с.
6. Ганапольский В.И. Туризм и спортивное ориентирование : учебник для институтов и техникумов физкультуры / В.И. Ганапольский. – М. : Физкультура и спорт, 1987. – 240 с.
7. Грабовський Ю.А. Спортивний туризм : навч. посіб. / Грабовський Ю.А., Скалій О.В., Скалій Т.В. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2008. – 304 с.
8. Дмитрук О.Ю. Спортивно-оздоровчий туризм : навч. посіб. / О.Ю. Дмитрук, Ю.В. Щур. – Київ : «Альтерпрес», 2008. – 280 с.
9. Добкович В.В. Юный турист / В.В. Добкович, В.А. Кравцов. – М. : ФиС, 1954. – 135 с.
10. Евсеев П. Спортивный туризм : учебн. пособ. / П. Евсеев. – СПб., 1999. – 126 с.
11. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. / В.Ф. Кифяк. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 312 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/-kyfjak.htm
12. Кодыш Э.Н. Соревнования туристов : пешеходный туризм / Э.Н. Кодыш. – М. : ФиС, 1990. – 175 с.
13. Константинов Ю. Туристские слеты и соревнования учащихся : учебн.-метод. пособ. / Ю. Константинов. – М., 2000. – 228 с.
14. Коструб А.А. Медицинский справочник туриста / А.А. Коструб. – М., 1990. – 153 с.
15. Линчевский Э.Э. Психологический климат туристской группы / Э.Э. Линчевский. – М. : ФиС, 1981. – 190 с.
16. Лысогор Н.А. Питание туристов в походе / Н.А. Лысогор. – М. : Пищевая промышленность, 1980. – 96 с.
17. Луцький Я.В. Туризм для всіх / Я.В. Луцький. – Івано-Франківськ, 1996. – 142 с.
18. Маслов А.Г. Полевые туристские лагеря / А.Г. Маслов, Ю.С. Константинов, И.А. Дрогов. – М. : Гуманитарн. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 160 с.
19. Міні-словник спеціальних термінів зі спортивного туризму та орієнтування / укл. А.П. Конох. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – 105 с.
20. Панфилов А.М. Организация и проведение полевой школьной экспедиции. Вопросы безопасности / А.М. Панфилов. – М. : ЦДЮТур, 1997. – 56 с.
21. Попиковский В.Ю. Организация и проведение туристических походов / В.Ю. Попиковский. – М. : Профиздат, 1987. – 223 с.
22. Садикова С.Н. 1000 + 1 совет Туристу / С.Н. Садикова. – Минск, 1999. – 352 с.
23. Сергеев В.Н. Гигиена и самоконтроль туриста : метод. рекоменд. / В.Н. Сергеев. – М. : ЦРИБ «Турист». – 68 с.
24. Усков А. Практика туристских путешествий / А. Усков. – СПб. : ГЕОС, 1999. – 284 с.
25. Энциклопедия туриста / под ред. Э.Тамм. – М. : БРЭ, 1993. – 607 с.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «ВОДНИЙ ТУРИЗМ»

*Личак Ірина Сергіївна, завідувач відділу
спортивного туризму і краєзнавства,
Хоменко Павло Андрійович, керівник гуртка
Комунального закладу Київської обласної ради
«Центр творчості дітей та юнацтва Київщини»*

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Спортивний туризм – вид спорту, який культивується в Україні і використовується як різноплановий виховний засіб, що розвиває духовні, інтелектуальні якості, формує позитивні риси характеру (відповідальність, мужність, наполегливість), фізичну силу, витривалість, задовольняє інтереси дітей у вивченні рідного краю, пам'яток історії та культури Батьківщини, формує національну свідомість, самоствердження, поєднує відпочинок зі спортом, сприяє вихованню у учнів кращих людських якостей.

Метою навчальної програми є гармонійний розвиток і формування життєвої компетентності вихованців засобами спортивного туризму.

Основні завдання програми полягають у формуванні таких компетентностей:

- *пізнавальної* – засвоєння вихованцями знань із туризму та краєзнавства; оволодіння знаннями, вміннями та навичками з двох і більше видів спортивного туризму; уміння аналізувати та опрацьовувати отриману під час подорожей інформацію (про природне середовище, історико-культурний об'єкт тощо), розвивати особистісне сприйняття дослідженого матеріалу;
- *практичної* – виконання нормативів на присвоєння спортивного розряду (не нижче І); вивчення методики роботи організаторів чи інструкторів дитячо-юнацького туризму та спортивних суддів; підготовка до участі гуртківців у змаганнях різного рівня на дистанціях 3-5 класів; підготовка до участі в походах II-IV категорій складності з водного туризму; уміння долати природні перешкоди, дотримуватися правил та норм безпеки участі у туристських подорожах та змаганнях, участь в організації походів та виконання обов'язків помічника керівника групи, або, якщо дозволяє вік і туристський досвід, – заступника керівника групи;
- *творчої* – набуття досвіду складання опису багатоденного походу; участь у змаганнях на дистанціях 3-5 класів, походах II-IV категорії складності з водного туризму, екскурсіях, експедиціях, акціях; підготовка звіту про проведений захід, написання пошукових та дослідницьких робіт, допрофесійна підготовка та професійне самовизначення;
- *соціальної* – наполегливість в досягненні мети, відповідальність за результати власної діяльності, здатність до співробітництва, соціальна активність, виховання культури спілкування, свідомого ставлення до власної безпеки та безпеки оточуючих, збереження та примноження культури, звичаїв, традицій українського народу, повага до людей; формування та розвиток позитивних якостей емоційно-вольової сфери, вміння працювати в колективі.

Програма розрахована на гуртківців віком від 14 років, які мають досвід занять водним туризмом не менше 3-х років, спортивну кваліфікацію, як правило, на рівні III-I спортивного розряду.

Програма передбачає навчання в групах вищого рівня протягом 3 років:

- 1-й рік навчання – 144 год. на рік (2 заняття на тиждень тривалістю 2 год.);
- 2-3-й роки навчання – 216 год. на рік (3 заняття на тиждень тривалістю 2 год.).

Програма спрямована на формування системного мислення, навичок зі спортивного туризму, знань і вмінь в обсязі необхідному для підготовки підготовки суддів 2 категорії та інструкторів дитячо-юнацького туризму, на оволодіння вміннями практичної організації туристських подорожей та виконання обов'язків помічника керівника групи, або якщо дозволяє вік і туристський досвід – заступника керівника групи.

В основу програми покладено базовий блок спортивно-туристської підготовки з різних видів туризму, який включає поглиблене вивчення тем із спортивного туризму, способів та прийомів подолання природних перешкод і страхування. Значне місце у програмі відводиться загальній фізичній підготовці вихованців та участі у масових заходах.

У змісті програм враховані вимоги Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти в галузях «Суспільствознавство», «Здоров'я і фізична культура». Програми включають відомості, які поглиблюють і доповнюють зміст навчальних предметів з історії, географії, краєзнавства.

Важлива роль відводиться засвоєнню туристської термінології, удосконаленню практичних навичок із користування туристським спорядженням та обладнанням, виконання топографічних робіт, свідомого ставлення до власного здоров'я.

Робота гуртка організовується у формі теоретичних та практичних занять. Тривалість занять визначається з урахуванням психофізіологічного розвитку та допустимого навантаження і становить в академічних годинах 40 хв. Орієнтовне співвідношення теоретичних і практичних годин 1:6. Екскурсії, походи, участь у змаганнях та практичні заняття є обов'язковими складовими навчально-виховного процесу. Вони передбачають створення умов для наближення змісту тем до реального життя. Періодичність таких занять – не рідше одного разу на місяць. Необхідною умовою організації екскурсій, походів і практичних занять на місцевості є дотримання санітарно-гігієнічних вимог та техніки безпеки.

При плануванні екскурсій, практичних занять, подорожей та змагань беруться до уваги сезонні зміни погоди, додаткові можливості для реалізації запланованих заходів під час канікул. Затрати часу на екскурсію чи практичне заняття складають 4 год., односторонню подорож – 8 год., двосторонню – 14 год., триденну – 22 год.

Для закріплення та реалізації набутих вихованцями знань, умінь та навичок у кінці навчального році проводиться літня туристсько-краєзнавча подорож (поза сіткою навчальних годин). Програма передбачає варіативність як дидактичних принципів, так і елементів інноваційних методів навчання, спрямованих на формування творчої особистості, включаючи оздоровчу та інструктивну спрямованість.

На заняттях гуртка використовують різноманітні прийоми та методи навчання в залежності від віку дітей, теми занять, місцевих можливостей. При проведенні практичних занять вихованці удосконалюють техніку спортивного туризму, способи та прийоми подолання природних перешкод, вчать страхувати себе від нещасного випадку, використовувати вміння та навички при проведенні спортивно-туристських змагань, здійснюють подорожі вихідного дня.

Застосовуються різноманітні засоби навчання: наочні посібники, картографічний, роздатковий матеріал, технічні засоби, спеціальне спорядження та обладнання.

Поряд із груповими, колективними формами роботи проводиться індивідуальна робота, в тому числі при підготовці походів, змагань, конкурсів, виставок та інших масових заходах. Створюються умови для диференціації та індивідуалізації навчання відповідно до творчих здібностей, обдарованості, віку та психофізичних особливостей, стану здоров'я дітей відповідно до чинного Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах.

Перевірка компетентностей вихованців здійснюється під час проведення практичних занять у формі змагань, походів, вікторин, конкурсів та відвідуванні екскурсійних об'єктів. Керівник гуртка, враховуючи рівень підготовки, вік, інтереси вихованців, стан матеріально-технічної бази закладу, може вносити зміни до розподілу навчального часу на вивчення окремих тем програми.

ПЕРШИЙ РІК НАВЧАННЯ. ВИЩИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Усього	Теорія	Прак-тика
Вступ	6	6	-
1. Вступне заняття	2	2	-
2. Безпека організації та проведення занять, екскурсій, подорожей, змагань	2	2	-
3. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України	2	2	-
Розділ І. Спортивно-туристська підготовка	114	14	100
1. Туристські можливості України. Спортивний туризм в Єдиній спортивній класифікації України	4	4	-
2. Топографічна підготовка. Спортивне орієнтування	10	2	8
3. Техніка водного туризму. Способи веслування та страхування	52	4	48
4. Туристський побут. Організація харчування в багатоденній туристській водній подорожі	6	2	4
5. Проведення навчально-тренувальних подорожей	22	-	22
6. Масові заходи. Підготовка та участь у змаганнях, зльотах	20	2	18
Розділ ІІ. Фізична культура та безпека життєдіяльності	22	4	18
1. Фізична підготовка. Спортивні ігри	18	2	16
2. Правила санітарії та гігієни. Перша (долікарська) медична допомога	4	2	2
Підсумок	2	2	-
Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож	Поза сіткою годин		
Разом	144	26	118

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (6 год)

1. Вступне заняття (2 год)

Роль і значення спортивного туризму у формуванні підростаючого покоління. Знайомство з планом роботи гуртка на навчальний рік та його обговорення.

2. Безпека організації та проведення занять, екскурсій, подорожей, змагань (2 год)

Техніка безпеки під час проведення занять у приміщеннях, спортивних залах та майданчиках, на місцевості. Дотримання техніки безпеки під час проведення туристсько-краєзнавчих подорожей. Правила дорожнього руху. Норми поведінки у міському та міжміському транспорті. Протипожежна безпека.

3. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України (2 год)

Права і обов'язки керівника та заступника керівника групи під час підготовки та проведення туристської подорожі. Права і обов'язки адміністрації навчального закладу під час підготовки туристської подорожі.

Розділ І. Спортивно-туристська підготовка (114 год)

1. Туристські можливості України. Спортивний туризм в Єдиній спортивній класифікації України (4 год)

Огляд можливостей регіонів України щодо розвитку пішохідного та водного туризму. Правила проведення спортивних туристських подорожей в Україні. Категорії та ступені складності туристських подорожей. Єдина спортивна класифікація України. Нормативи виконання спортивних розрядів у туристських подорожах та змаганнях із видів спортивного туризму.

2. Топографічна підготовка. Спортивне орієнтування (10 год)

Топографічна підготовка. Орієнтування без карти, за місцевими ознаками, з компасом. Види та правила змагань із спортивного орієнтування.

Практичні заняття. Визначення свого місцезнаходження по карті у незнайомій місцевості. Проходження навчальних дистанцій з видів спортивного орієнтування: за вибором, лінійне, у заданому напрямі.

3. Техніка пішохідного та водного туризму. Способи та прийоми веслування і страхування (52 год)

Види та характеристика природних перешкод у пішохідних та водних туристських подорожах та змаганнях. Способи та прийоми подолання природних та штучних перешкод під час змагань. Рятувальні роботи. Техніка греблі. Управління гребними судами. Подолання перешкод: зливів, «бочок», валів, кам'янистих ділянок, прижимів.

Практичні заняття. Керування байдаркою та катамараном. Подолання перешкод: зливів, «бочок», стоячих валів, кам'янистих ділянок. Рух за течією та проти течії. Проходження мілин та заростей очерету. Рух відкритими водоймищами: висока хвиля, зустрічний та боковий вітер, проходження порогів. Техніка подолання природних та штучних перешкод. Види та прийоми страхування. Техніка веслування та руху у водних подорожах. Спеціальне спорядження та правила його застосування. Рятувальні роботи.

4. Туристський побут. Організація харчування в багатоденній туристській водній подорожі (6 год)

Організація харчування у багатоденній водній туристській подорожі.

Практичні заняття. Розробка меню за різноманітністю продуктів харчування та калорійністю. Калькуляція харчування у багатоденній туристській подорожі.

5. Проведення навчально-тренувальних подорожей (22 год)

Проведення одноденної та триденної навчальних подорожей. Методика підготовки звіту про туристську подорож для участі у Чемпіонаті України зі спортивних туристських подорожей.

Практичні заняття. Складання звіту про триденну навчальну туристську подорож.

6. Масові заходи. Підготовка та участь у змаганнях, зльотах (20 год)

Вивчення правил змагань із видів спортивного туризму. Вивчення Положень про змагання та Умов проведення. Розробка тактики дій команди під час проходження дистанцій. Участь у масових заходах різних рівнів як засіб удосконалення вмінь з техніки спортивного туризму.

Розділ II. Фізична культура та безпека життєдіяльності (22 год)

1. Фізична підготовка. Спортивні ігри (18 год)

Загальна та спеціальна фізична підготовка. Виконання елементів та вправ спортивного туризму, скелелазіння, легкої атлетики, гімнастики, лижного туризму, ігрових видів спорту. Розвиток загальних та спеціальних навичок, необхідних для участі у спортивних змаганнях та подорожах.

2. Правила санітарії та гігієни. Перша (долікарська) медична допомога (4 год)

Похідна аптечка. Перша (долікарська) медична допомога при травмах і захворюваннях, що виникли через неправильні дії туристів. Опіки, рани ріжучими та колючими предметами. Отруєння. Потертості, мозолі тощо. Переломи та їх види, вивихи, розтяги, струс мозку, забиття голови, грудей, живота. Гостра судинна недостатність, непритомність, шок, ступені шоку. Кровотечі та їх види. Внутрішні та зовнішні кровотечі. Правила та техніка накладання джгута. Допомога при травмах і захворюваннях, що виникли внаслідок несприятливих

метеорологічних умов: обмороження, замерзання, простудні захворювання. Тепловий та сонячний удари, сонячні опіки, снігова сліпота. Переохолодження. Рани, нанесені дикими тваринами, укуси отруйних змій, комах, лісових кліщів. Отруєння та опіки отруйними дикоростучими рослинами. Отруєння грибами. Техніка накладання пов'язок. Лікування в польових умовах.

Практичні заняття. Способи та засоби транспортування потерпілого.

Підсумок (2 год)

Підведення підсумків роботи гуртка за рік. Відзначення кращих вихованців.

Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- правила безпеки учасників туристських походів та суддів змагань під час подолання перешкод, організації бівуаку, постановці дистанції;
- права та обов'язки керівника, заступника (помічника) керівника подорожей, суддів змагань;
- Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України та Правила змагань зі спортивного туризму;
- принципи та порядок класифікації туристських спортивних походів та дистанцій змагань;
- еталонні маршрути водних подорожей різних категорій складності в Україні;
- вимоги Єдиної спортивної класифікації з неолімпійських видів спорту (зі спортивного туризму), порядок присвоєння спортивних розрядів та звань;
- особливості побудови та проходження окремих дистанцій змагань з водного туризму;
- особливості обрання місця, організації та забезпечення безпеки бівуаку в різних природних та погодних умовах, враховуючи особливості водного туризму;
- порядок визначення географічних координат точки на топографічній карті, магнітного та дійсного азимуту;
- основні небезпеки, що можуть виникнути в туристському водному поході, шляхи їх запобігання;
- порядок дій групи в екстремальній ситуації, порядок сигналізації про надзвичайну сигналізацію (в тому числі сигнали міжнародного коду сигналів);
- основні види краєзнавчих спостережень, які можуть здійснюватися в туристському поході та інструменти (прибори), які при цьому застосовуються;
- симптоми основних видів травм та захворювань, які можуть виникнути в поході чи на змаганнях;
- склад аптечки туристської групи та призначення ліків, які входять до її складу;
- порядок випуску групи на маршрут, оформлення маршрутної документації;
- порядок складання та зміст звіту про туристський похід.

Вихованці мають вміти:

- розробляти тактику руху у водному поході 1-3 ступенів складності;
- долати різноманітні складні перешкоди під час походів та на дистанціях змагань;
- організувати бівак за відсутності відповідного спорядження в умовах водного походу;
- складати звіт про туристський водний похід;
- транспортувати потерпілого з різними травмами;
- дотримуватися правил санітарії, гігієни і техніки безпеки;
- бережно ставитися до обладнання та спорядження;
- оцінювати власні досягнення та досягнення інших гуртківців;
- співпрацювати та розподіляти обов'язки під час колективної роботи.

Вихованці повинні взяти участь у змаганнях із водного туризму на дистанціях 3-4 класу або туристському водному поході 3-4 категорії складності; не менше 60% вихованців мають виконати нормативи не нижче 1-го розряду із спортивного туризму або отримати суддівську кваліфікацію спортивного судді 2 категорії зі спортивного туризму.

ДРУГИЙ РІК НАВЧАННЯ. ВИЩИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Усього	Теорія	Прак-тика
Вступ	4	4	-
1. Організація і зміст освітньої діяльності гуртка	2	2	-
2. Безпека організації та проведення занять, екскурсій, подорожей, змагань	2	2	-
Розділ І. Спортивно-туристська підготовка	134	18	116
1. Спортивне орієнтування, орієнтування у водному поході	16	4	12
2. Техніка водного туризму	56	4	52
3. Тактика водного туризму	8	4	4
4. Масові заходи. Проведення навчально-тренувальних подорожей, змагань, зльотів	54	6	48
Розділ ІІ. Фізична культура та безпека життєдіяльності	36	4	32
1. Загальна та спеціальна фізична підготовка	32	2	32
2. Перша (долікарська) медична допомога	4	2	2
Розділ ІІІ. Суддівська підготовка	40	18	22
1. Стан та перспективи розвитку спортивного туризму в Україні. Нормативна база спортивного туризму	2	2	-
2. Правила змагань з водного туризму. Загальні положення	4	2	2
3. Розв'язання організаційних питань під час підготовки та проведення змагань. Робота суддівської колегії	4	2	2
4. Організація роботи служби дистанції змагань	4	2	2
5. Робота суддівської колегії під час проведення змагань	6	4	4
6. Організація роботи служби секретаріату змагань	4	2	2
7. Робота суддівської колегії з забезпечення безпеки змагань	4	2	2
8. Аналіз проведення окремих змагань	2	2	-
Практика суддівства змагань	10	-	10
Підсумок	2	2	-
Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож	Поза сіткою годин		
Разом	216	46	170

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (4 год)

1. Організація і зміст освітньої діяльності гуртка (2 год)

Знайомство з планом роботи гуртка на навчальний рік та його обговорення.

2. Безпека організації та проведення занять, екскурсій, подорожей, змагань (2 год)

Техніка безпеки під час проведення занять у приміщеннях, спортивних залах і майданчиках, на місцевості. Норми поведінки у міському та міжміському транспорті. Протипожежна безпека.

Розділ II. Спортивно-туристська підготовка (134 год)

1. Спортивне орієнтування (16 год)

Виконання тренувальних вправ із розвитку навичок орієнтування, вибору маршруту, руху по пам'яті. Тактика проходження дистанції. Аналіз проходження тренувальних та змагальних дистанцій.

Практичні заняття. Підготовка та участь у змаганнях зі спортивного орієнтування.

2. Техніка спортивного туризму. Способи та прийоми подолання природних перешкод та страховки (56 год)

Види та характеристика природних перешкод в походах та на змаганнях із обраного виду туризму.

Практичні заняття. Способи та прийоми подолання природних та штучних перешкод під час змагань. Види та прийоми страховки. Спеціальне спорядження та правила його застосування. Рятувальні роботи.

3. Тактика спортивного туризму (8 год)

Поняття про тактику. Тактика в туристському поході. Побудова маршруту. Запасний та аварійний варіанти маршруту. Тактика проходження дистанції змагань зі спортивного туризму. Побудова маршруту подорожі. Внесення коректив до графіка руху залежно від реальних умов. Розвідка порогів та інших складних ділянок. Вибір лінії руху в конкретній перешкоді. Похідний порядок суден. Зв'язок між екіпажами суден. Тактика руху пішки, короткі та довгі волюти (обноси). Запасний варіант підходу та виходу з маршруту.

Практичні заняття. Складання графіку руху, попередня розвідка складних перешкод і оцінка їх проходження.

4. Масові заходи. Проведення навчально-тренувальних подорожей, змагань, зльотів (54 год)

Проведення одноденного та триденного навчальних походів. Підготовка та участь у змаганнях з різних видів туризму згідно з календарем. Вивчення положення та умов проведення змагань. Розробка тактики дій команди під час проходження дистанцій.

Розділ II. Фізична культура та безпека життєдіяльності (36 год)

3.1. Загальна та спеціальна фізична підготовка (32 год)

Загальна та спеціальна фізична підготовка. Виконання елементів та вправ на розвиток загальних та спеціальних навичок, необхідних для участі у спортивних змаганнях та походах.

3.2. Правила санітарії та гігієни. Долікарська медична допомога (4 год)

Основні види травм та захворювань у походах. Внутрішні та зовнішні кровотечі. Правила та техніка накладання джгута. Допомога при травмах і захворюваннях, що виникли внаслідок несприятливих метеорологічних умов: обмороження, застудні захворювання. Тепловий та сонячний удари, сонячні опіки, снігова сліпота. Переохолодження. Рани, нанесені дикими тваринами, укуси отруйних змій, комах, лісових кліщів. Отруєння та опіки отруйними дикоростучими рослинами. Техніка накладання пов'язок. Похідна аптечка. Перша (долікарська) медична допомога.

Практичні заняття. Способи та засоби транспортування потерпілого.

Розділ III. Суддівська підготовка (40 год)

1. Стан та перспективи розвитку спортивного туризму в Україні. Нормативна база спортивного туризму (2 год)

Розвиток спортивного туризму та його організаційних форм у XX столітті. Місце спортивного туризму в сучасному українському спорті та його характерні риси. Розвиток спортивного туризму в навчальних закладах. Особливості дитячого та молодіжного туризму.

Основні нормативно-правові акти в сфері фізичної культури, спорту, туризму. Закони України «Про фізичну культуру і спорт», «Про туризм». Туризм в інших законах України. Нормативні акти Міністерства молоді та спорту («Положення про суддів зі спортивного

туризму», «Положення про єдину спортивну класифікацію України», «Єдина спортивна класифікація України з неолімпійських видів спорту», «Спортивний туризм. Правила змагань»).

2. Правила змагань зі спортивного туризму (4 год)

Правила змагань – основний документ, що регламентує умови проведення змагань. Структура правил. Класифікація змагань (масштаб, ранг, клас дистанцій тощо). Структура та порядок підготовки і затвердження Положення про змагання. Функції та організація роботи оргкомітету змагань. План підготовки до змагань. Протести, апеляції. Права і обов'язки учасників, представників, тренерів. Визначення складу суддівської колегії залежно від масштабу та програми змагань, класу дистанцій. Права та обов'язки суддів. Суддівська етика.

3. Розв'язання організаційних питань під час підготовки змагань. Робота суддівської колегії в період підготовки змагань (4 год)

Зміст та планування роботи організаційного комітету змагань. Організація взаємодії організації, яка проводить змагання, оргкомітету та головної суддівської колегії. Обрання району проведення змагань. Фактори, що мають враховуватися під час обрання місця розташування табору учасників, полігонів тощо. Розробка, погодження та затвердження положення про змагання. Складання кошторису. Матеріально-технічне, медичне, рекламно-інформаційне забезпечення змагань. Комплектування суддівської колегії. Вимоги до кваліфікації та досвіду роботи суддів. Обрання місця розташування табору учасників, суддів та інших служб змагань.

Практичні заняття. Розробка положення про змагання з різними системами загального заліку, видами дистанцій. Визначення складу суддівської колегії (для змагань різного масштабу та програми). Розроблення плану підготовки до змагань.

4. Організація роботи служби дистанції змагань (4 год)

Склад служби дистанції, розподіл обов'язків в середині служби. Вимоги до полігонів для постановки дистанцій (в залежності від виду та класу дистанції). Визначення обсягів робіт з підготовки дистанції, необхідного спорядження, обладнання, інвентарю та інших ресурсів. Обрання місця розташування старту та фінішу. Планування дистанцій та їх обладнання на місцевості. Фактори, що мають враховуватися при плануванні дистанцій. Визначення необхідності та забезпечення ефективності суддівської страховки. Інші заходи забезпечення безпеки учасників, суддів, глядачів. Визначення категорії складності етапів (перешкод) та розрахунок класу дистанції. Складання опису, схеми та умов проходження дистанцій. Визначення (розрахунок) загального та проміжного контрольного часу проходження дистанції. Організація показу дистанції. Складання акту здачі-прийому дистанції. Інспектування дистанції. Проведення інструктажу суддів. Робота служби дистанції під час проведення змагань.

Практичні заняття. Розроблення схем та умов проходження дистанцій I-III класу. Складання переліку спорядження для дистанцій I-IV класу.

5. Робота суддівської колегії під час проведення змагань (6 год)

Функції та порядок роботи мандатної комісії. Вимоги до документів, які подаються для участі в змаганнях (заявки, документи, які посвідчують особу, кваліфікаційні книжки тощо). Медичний допуск учасників. Порядок оформлення спеціального допуску. Страхування учасників та суддів змагань. Класифікація порушень, які допускають учасники, їх фіксація та оцінювання. Порушення, за які команда (учасник) може бути знята з дистанції. Особливості дій суддів при виявленні таких порушень. Дії суддів в типових ситуаціях, які виникають на дистанції. Типові помилки суддів. Дії суддів в разі виникнення загрози безпеці учасників, суддів. Розгляд протестів, прийняття рішень. Організація роботи комендантської служби змагань. Розміщення суддів та учасників, підтримання порядку, забезпечення безпеки, охорони навколишнього середовища, підтримання санітарно-гігієнічних вимог. Затвердження результатів змагань. Організація нагородження. Оцінка роботи суддів. Мета та порядок інспектування змагань. Статус судді-інспектора, його права та обов'язки.

Практичні заняття. Проходження мандатної комісії. Організація жеребкування. Розгляд протесту (апеляції).

6. Організація роботи секретаріату змагань (4 год)

Склад і структура секретаріату. Розподіл обов'язків в секретаріаті змагань. Особливості роботи секретаріату в період підготовки, під час проведення та після закінчення змагань. Підготовка суддівської документації. Матеріально-технічне забезпечення секретаріату. Підготовка секундомірів. Участь секретаріату в роботі мандатної комісії. Види протоколів, порядок їх складання (заповнення). Проведення інструктажу секретарів та суддів на дистанціях щодо заповнення робочих карток та протоколів. Обладнання місць роботи секретаріату та секретарських груп на дистанціях. Висвітлення інформації про хід та результати виступів. Забезпечення оперативної обробки результатів виступів. Інформування учасників, представників, глядачів про хід та результати виступів команд. Використання комп'ютерної техніки в роботі секретаріату. Підготовка документації для проведення щоденних засідань ГСК. Підбиття загальних підсумків змагань. Підготовка протоколів виконання розрядів учасниками змагань. Нагородження. Складання та видача довідок про суддівство. Участь секретаріату в підготовці звітної документації.

Практичні заняття. Визначення рангу дистанції змагань. Визначення виконаних нормативів.

7. Робота суддівської колегії з організації безпеки змагань (4 год)

Вимоги до місць розміщення та полігонів проведення змагань. Дотримання техніки безпеки при проведенні робіт із підготовки дистанцій (звільнення території дистанції від небезпечних каменів, корчів, перевірка дна річок, обладнання місць страхівки (само-страховки) суддів, учасників. Особливості забезпечення безпеки на окремих дистанціях та етапах змагань. Визначення необхідності та порядок організації суддівської страхівки учасників на дистанції. Визначення необхідності та порядок організації страхівки (само-страховки) суддів. Організація медичного обслуговування на дистанціях. Перевірка надійності обладнання дистанцій і акт здачі-прийому.

Практичні заняття. Складання плану заходів із забезпечення безпеки під час підготовки дистанції та проведенні змагань.

4.8. Аналіз проведення окремих змагань (2 год)

Аналіз положень, схем дистанцій, умов проведення змагань. Аналіз підготовки та проведення змагань, досвіду роботи головної суддівської колегії, окремих служб та бригад.

Підсумок (2 год)

Підведення підсумків роботи гуртка за рік. Відзначення кращих вихованців гуртка за підсумками навчання.

Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- правила безпеки учасників туристських походів, під час подолання перешкод, організації біваку, постановки дистанції;
- Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України та Правила змагань зі спортивного туризму;
- принципи та порядок класифікації туристських спортивних походів та дистанцій змагань;
- еталонні маршрути подорожей різних категорій складності в Україні (відповідно до обраного виду туризму);
- особливості побудови та проходження окремих дистанцій змагань зі спортивного туризму;
- основи тактики туристського походу в обраному виді туризму;

- особливості обрання місця, організації та забезпечення безпеки біваку в різних природних та погодних умовах (з врахуванням особливостей обраного виду туризму);
- особливості спеціального спорядження для проведення складних походів в обраному виді туризму, переваги та недоліки різних типів спеціального спорядження, можливості його виготовлення власноруч;
- принципи підбору спорядження для конкретного походу чи дистанції змагань із врахуванням наявних (передбачуваних) перешкод;
- принципи та порядок складання раціонального меню та організації харчування з врахуванням особливостей виду туризму та обраного маршруту;
- порядок визначення географічних координат точки на топографічній карті, магнітного та дійсного азимуту;
- основні небезпеки, що можуть виникнути в туристському поході, шляхи запобігання;
- порядок дій групи в екстремальній ситуації, порядок сигналізації про надзвичайну сигналізацію (в тому числі сигнали міжнародного коду сигналів);
- основні види краснавчих спостережень, які можуть здійснюватися в туристському поході та інструменти (прибори), які при цьому застосовуються;
- симптоми основних видів травм та захворювань в поході чи на змаганнях;
- порядок дій в екстремальній (аварійній) ситуації в поході чи на змаганнях, порядок надання першої долікарської допомоги;
- порядок складання та зміст звіту про туристський похід.

Вихованці мають вміти:

- розробляти тактику руху в поході 1-3 ступеню складності та 1-2 категорії складності (відповідно до обраного виду туризму);
- долати різноманітні складні перешкоди під час походів та на дистанціях змагань;
- організовувати безпечне проходження перешкод та страховку при проходженні;
- організувати бівак за відсутності спеціального спорядження;
- складати кошторис туристського походу;
- використовувати ягоди, гриби, рибу та інші природні джерела для забезпечення харчування групи в поході;
- складати звіт про туристський похід;
- транспортувати потерпілого з різними травмами;
- здійснювати ремонт туристського спорядження та транспортних засобів;
- дотримуватися правил санітарії, гігієни, техніки безпеки;
- бережно ставитися до обладнання та спорядження;
- оцінювати власні досягнення та досягнення інших гуртківців;
- співпрацювати та розподіляти обов'язки під час колективної роботи.

Вихованці повинні взяти участь у змаганнях із спортивного туризму на дистанціях 3-4 класу та/або туристському поході 3-4 категорії складності; не менше 60% вихованців мають виконати нормативи не нижче 1-го розряду із спортивного туризму та/або отримати суддівську кваліфікацію спортивного судді 2 категорії зі спортивного туризму.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Аронов Г.Е. На байдарці – за снагою / Аронов Г.Е., Гольдштейн М.Я., Фіалков Ю.Я. – К. : Здоров'я, 1980. – 103 с.
2. Бабкин А.В. Специальные виды туризма / А.В. Бабкин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 252 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_tourism/babkin.htm
3. Бонд Б. Справочник яхтсмена / Б. Бонд. – Ленинград : Судостроение, 1989. – 326 с.
4. Григорьев В.Н. Водный туризм / В.Н. Григорьев. – М. : Профиздат, 1990. – 304 с.

5. Верба И.А. Туризм в школе : книга руководителя путешествия / И.А. Верба, С.М. Голицин. – М. : Физкультура и спорт, 1987. – 160 с.
6. Водный туризм / сост. В.Н. Григорьев. – Профиздат, 1990. – 304 с.
7. Водоходов А.А. Проведение учебно-тренировочных занятий по туризму : учебн. пособ. / А.А. Водоходов. – Алма-Ата, 1985. – 79 с.
8. Ганапольський В.І. Уроки туризму / В.І. Ганапольський. – К. : Ред. загальнопед. газет (Краєзнавство. Географія. Туризм), 2004. – 128 с.
9. Григорьев В.Н. Водный туризм / В.Н. Григорьев. – М. : Профиздат, 1990. – 304 с.
10. Дегтяр В.Д. Основы оздоровчо-спортивного туризма : навч.-метод. посіб. для закл. освіти / В.Д. Дегтяр. – К. : Науковий світ, 2002. – 204 с.
11. Жуков Н.И. Тактические особенности сложных водных походов на каяках / Н.И. Жуков. – Л., 1990. – 96 с.
12. Калихман А.Д. Спортивные походы на плотах / А.Д. Калихман, М.Ю. Колчевников. – М. : ФиС, 1985. – 128 с.
13. Карманный справочник туриста / сост. Ю.А. Штюмер. – М. : Профиздат, 1982. – 224 с.
14. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 312 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http:// tourlib.net/books_ukr/kyfjak.htm](http://tourlib.net/books_ukr/kyfjak.htm)
15. Кодыш Н.З. Соревнования туристов / Н.З. Кодыш. – М : Физкультура и спорт, 1980. – 175 с.
16. Константинов Ю.С. Педагогика школьного туризма : учеб.-метод. пособ. / Ю.С. Константинов, В.М. Куликов. – М. : ЦДЮТиК МО РФ, 2002. – 152 с.
17. Костриця М.Ю. Шкільна краєзнавчо-туристична робота : навч. посіб. / М.Ю. Костриця, В.В. Обозний. – К. : Вища школа, 1995. – 223 с.
18. Колотуха О.В. Спортивні рекреаційно-туристські ресурси України / О.В. Колотуха. – К : Федерація спортивного туризму України, 2006. – 208 с.
19. Методические рекомендации по проведению водных путешествий. – М., 1980. – 32 с.
20. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей : навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К. : Академвидав, 2010. – 248 с.
21. Сергеев И.В. Гигиена и самоконтроль туриста / И.В. Сергеев. – М. : ЦРИБ «Турист», 1987. – 32 с.
22. Штюмер Ю.А. Опасности в туризме, мнимые и действительные / Ю.А. Штюмер. – М. : Физкультура и спорт, 1972. – 144 с.
23. Юрин В.Е. Сольфеджио белой воды / В.Е. Юрин. – М. : Восточная книжная компания, 1997. – 224 с.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Аронов Г.Е. На байдарці – за снагою / Аронов Г.Е., Гольдштейн М.Я., Фіалков Ю.Я. – К. : Здоров'я, 1980. – 103 с.
2. Бардин К.В. Азбука туризма : пособ. для руковод. турист. походов в школе / К.В. Бардин. – М. : Просвещение, 1973. – 176 с.
3. Биржаков М.Б. Введение в туризм / М.Б. Биржаков. – М. : Феникс, 2007. – 437 с.
4. Блистів Т.В. Теорія і практика туристичних походів : навч. посіб. / Блистів Т.В., Горбацьо І.І., Нужний О.В. – Львів : НВФ «Українські технології», 2006. – 132 с.
5. Бонд Б. Справочник яхтсмена / Б. Бонд. – Ленинград : Судостроение, 1989. – 326 с.
6. Васильев В. Справочник молодого моряка : справочное издание / В.Васильев, В.Топалов. – К. : Вища школа, 1982. – 216 с.
7. Вишневський В.І. Річки і водойми України. Стан і використання : підручн. / В.І. Вишневський. – К. : Віпол, 2000. – 375 с.
8. Водные маршруты СССР. Европейская часть. – ФиС, 1973. – 114 с.
9. Водный туризм / сост. В.Н. Григорьев. – Профиздат, 1990. – 304 с.

10. Грабовський Ю.А. Спортивний туризм : навч. посіб. / Ю.А. Грабовський, О.В. Скалій, Т.В. Скалій. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2008. – 304 с.
11. Григорьев В.Н. Водный туризм / В.Н. Григорьев. – М. : Профиздат, 1990. – 304 с.
12. Дмитрук О.Ю. Спортивно-оздоровчий туризм : навч. посіб. / О.Ю. Дмитрук, Ю.В. Щур. – Київ : «Альтерпрес», 2008. – 280 с.
13. Жуков Н.И. Тактические особенности сложных водных походов на каяках / Н.И. Жуков. – Л., 1990. – 96 с.
14. Евсеев П. Спортивный туризм : учебн. пособ. / П. Евсеев. – СПб., 1999. – 126 с.
15. Калихман А.Д. Спортивные походы на плотах / А.Д. Калихман, М.Ю. Колчевников. – М. : ФиС, 1985. – 128 с.
16. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. / В.Ф. Кифяк. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 312 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/-kyfjak.htm
17. Константинов Ю. Туристские слеты и соревнования учащихся : учебн.-метод. пособ. / Ю.Константинов. – М., 2000. – 228 с.
18. Коструб А.А. Медицинский справочник туриста / А.А. Коструб. – М. : Профиздат, 1990. – 153 с.
19. Лысогор Н.А. Питание туристов в походе / Н.А. Лысогор. – М. : Пищевая промышленность, 1980. – 96 с.
20. Методические рекомендации по проведению водных путешествий. – М., 1980. – 32 с.
21. Міні-словник спеціальних термінів зі спортивного туризму та орієнтування / укл. А. Конох. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – 105 с.
22. Паламарчук М. М. Водний фонд України : довідк. посібн. / М.М. Паламарчук, Н.Б. Загорчевна ; ред. В. М. Хорєва, К. А. Алієва. – К. : Ніка-Центр, 2001. – 392 с.
23. Попиковский В.Ю. Организация и проведение туристических походов / В.Ю. Попиковский. – М. : Профиздат, 1987. – 223 с.
24. Садикова С.Н. 1000 + 1 совет Туристу. Школа выживания / С.Н. Садикова. – Минск, 1999. – 352 с.
25. Сайт водного туризму України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poezdnik.kiev.ua/>
26. Сергеев В.Н. Гигиена и самоконтроль туриста : метод. рекоменд. / В.Н. Сергеев. – М. : ЦРИБ «Турист». – 68 с.
27. Страхов Ю.М. Надувные лодки в туристическом путешествии / Ю.М. Страхов. – М. : ФиС, 1972. – 79 с.
28. Туризм в Україні : збірник нормативних документів. – К. : ІТФПУ, 2002. – 440 с
29. Усков А.С. Практика туристских путешествий / А.С. Усков. – СПб. : ГЕОС, 1999. – 284 с.
30. Штюмер Ю.А. Профилактика туристского травматизма / Ю.А. Штюмер. – М. : ЦРИБ «Турист», 1992. – 96 с.
31. Энциклопедия туриста / под ред. Э.Тамм. – М. : БРЭ, 1993. – 607 с.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «ГІРСЬКИЙ ТУРИЗМ»

*Глей Валерій Іванович, методист, керівник гуртка
Броварського районного центру туризму*

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Мета навчальної програми – гармонійний розвиток та формування компетентностей особистості засобами туристсько-краєзнавчої діяльності в цілому та гірського туризму зокрема; підготовка юних туристів, які б мали достатні навички та знання для організації і проведення пішохідних походів в гірській місцевості I-II категорії складності.

Завдання навчальної програми наступні: набуття юними туристами навичок володіння гірською технікою, орієнтування в горах, отримати і закріпити початкові туристські знання з вибору і використання загальнотуристського та спеціального спорядження, підбору продуктів харчування, надання долікарської допомоги; знання методів та засобів забезпечення безпеки, вміння використовувати їх на практиці.

До гуртка приймаються учні 7-11 класів. Програма розрахована на 3 роки навчання в групах основного рівня.

Програма 1-го року навчання передбачає отримання, перш за все, загальних туристських знань, які необхідні учаснику походів I категорії складності в пішохідному та гірському туризмі. Відбуватиметься ознайомлення із специфікою подорожей у горах на практиці. По закінченню 1-го року навчання пропонується провести пішохідний похід I категорії складності в районі з гірським рельєфом. У цьому поході юні туристи матимуть можливість закріпити і розвинути отримані туристські знання, набуті досвіду використання гірської техніки (робота з мотузкою на страховці, організація та проведення переправ через гірські річки, самостраховка на схилах тощо).

Програма 2-го та 3-го років навчання передбачає поглиблення туристських знань, опрацювання специфічних для гірського туризму тем. Під час вивчення програми другого та третього року занять значна увага приділяється теоретичним і практичним заняттям, на яких гуртківці виконують роль стажерів, керівників груп під наглядом керівника гуртка.

Після другого та третього років навчання проводиться заліковий гірський похід відповідно I і II категорії складності, в якому на практиці закріплюються знання, отримані на теоретичних заняттях. У цих походах також розвиваються навички з організації руху на маршруті, побуту, керівництва туристською групою. Навчально-виховну роботу проводить керівник гуртка, який при необхідності залучає профільних спеціалістів. Практичне відпрацювання питань програми здійснюється формі групових та індивідуальних занять в приміщенні і на місцевості, а також самостійної роботи гуртківців.

Під час першого року навчання основну увагу на практичних заняттях на місцевості варто приділяти оволодінню загальнотуристськими навичками, методами орієнтування, білувачими роботами, одночасно розпочинаючи освоєння основ гірської техніки – рух по схилах, підйом і спуск із використанням страховки та самостраховки. На другому році навчання – акцент при проведенні практичних занять переноситься на освоєння гірської техніки і техніки, що забезпечує безпеку при русі в умовах гірського рельєфу. Такі заняття варто проводити на різноманітних формах рельєфу або на аналогічних елементах, що зустрічаються на рівнинному рельєфі: схили ярів і кар'єрів, стіни будівель, великі камені та валуни, спеціально обладнані форми гірського рельєфу.

До гуртка бажано підбирати активних школярів, які пройшли поглиблений медичний огляд і мають деякі туристські навички та досвід участі у одно-, дво-, триденних походах. Теоретичні заняття рекомендується поєднувати з практичними. Вони проводяться на місцевості (безпосередньо під час навчального процесу) і можуть тривати до 4 годин. Інший час, передбачений навчальним планом для практичних занять, потрібно відпрацьовувати під

час дво-, триденних виходів на місцевість і в категорійних походах. Кожен похід повинен мати конкретну мету з відпрацювання конкретної теми, прийому, навички. Для проведення занять на місцевості гуртківці повинні бути забезпечені необхідним спорядженням та обладнанням. Одно-, дво-, триденні походи, які організовуються протягом року, є підготовчими для проведення багатоденних залікових походів.

Для участі в багатоденному поході члени гуртка під керівництвом керівника додатково проходять медичний огляд, розподіляють обов'язки в групі. Для того, щоб забезпечити успішне проведення подорожі, керівник повинен поставити групу на облік в контрольно-рятувальну службу тих областей і країн, на території яких буде проходити подорож. Графік походу, специфіка маршруту обговорюються з усіма учасниками.

Основне завдання походу після закінчення першого року навчання – закріплення загальних туристських навичок і знань, отриманих на заняттях, а також знайомство на практиці з елементами гірського рельєфу, освоєння методів і способів пересування в горах, страховки і самостраховки, набуття досвіду краєзнавчої роботи. У заключних гірських походах після другого і третього років навчання ставиться завдання проходження категорійних перевалів та повне освоєння тактики і техніки пересування в горах, засобів і способів забезпечення безпеки.

У зв'язку з такою специфікою походів вибираються маршрути, що дозволяють поєднувати навчання із спортивним проходженням. Цього можна досягнути проведенням на початку або в середині походу навчально-тренувальних занять в стаціонарному режимі. Під час планування маршруту необхідно правильно розподіляти фізичне навантаження, відводячи певний час на адаптацію, навчально-тренувальний процес, відпочинок. На маршруті варто щодня підводити підсумки того, що зроблено і планувати заходи на наступний день.

Після закінчення походу необхідно зробити його детальний аналіз, даючи оцінку діяльності кожного учасника. Протягом всього періоду навчання гуртківці беруть активну участь у туристсько-краєзнавчій роботі (обладнання туристської кімнати, консультації туристам-початківцям, проведення та суддівство змагань тощо).

ПЕРШИЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Всього	Теорія	Практика
Вступ	2	2	-
Розділ І. Туристсько-краєзнавча діяльність	10	10	-
1. Історія розвитку та сучасний стан туризму	4	4	-
2. Техніка безпеки під час проведення навчальних занять та туристсько-краєзнавчих подорожей	4	4	-
3. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України	2	2	-
Розділ ІІ. Краєзнавство	28	14	14
1. Основи краєзнавства	24	12	12
2. Природоохоронна діяльність	4	2	2
Розділ ІІІ. Фізична культура та безпека життєдіяльності	44	4	40
1. Фізична підготовка. Спортивні ігри	38	2	36
2. Правила санітарії та гігієни. Перша долікарська допомога	6	2	4
Розділ ІV. Спортивно-туристська підготовка	130	40	90
1. Загальнотуристська підготовка	26	12	14
1.1. Єдина спортивна класифікація України	4	4	-

1.2. Топографічна підготовка. Орієнтування на місцевості	6	2	4
1.3. Загальнотуристське спорядження	4	2	2
1.4. Організація бівака. Харчування в поході	6	2	4
1.5. Пересування та безпека в туристських походах. Страховка	6	2	4
2. Спеціальна підготовка з гірського туризму	52	22	30
2.1. Техніка гірського туризму	18	6	12
2.2. Тактика гірського походу	4	2	2
2.3. Спорядження для гірського туризму	4	2	2
2.4. Особливості організації туристського побуту та харчування в гірському поході	4	2	2
2.5. Безпека в гірському туризмі	6	2	4
2.6. Можливості регіонів України та інших держав з гірського туризму	2	2	-
2.7. Особливості орієнтування в гірському поході	10	4	6
2.8. Правила змагань з гірського туризму	4	2	2
3. Підготовка та участь в туристсько-краєзнавчих заходах (1-3-денні походи, змагання, екскурсії, експедиції)	52	6	46
Підсумок	2	2	-
Разом	216	72	144
Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож	Поза сіткою годин		

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Основна мета і завдання роботи гуртка з урахуванням набутого учасниками туристського досвіду, обраного профілю (теми) краєзнавчих досліджень та спостережень. Орієнтовне календарне планування роботи на навчальний рік, навчально-тренувальні цикли, час і місце, райони проведення зборів, походів.

Розділ І. Туристсько-краєзнавча діяльність (10 год)

1. Історія розвитку та сучасний стан туризму (4 год)

Історія виникнення та розвитку туризму. Спортивний туризм у СРСР та Україні. Досягнення видатних вітчизняних та зарубіжних спортсменів-туристів, альпіністів, мандрівників. Спортивний туризм на сучасному етапі розвитку України. Особливості та історія розвитку обраного виду туризму.

Місце гірського туризму в загальній системі самодіяльного туризму. Гірський туризм і його особливості. Історія розвитку гірського туризму та альпінізму. Специфіка гірського туризму: зміна з висотою сонячної радіації та атмосферного тиску, нестача кисню; різкі перепади висот; різноманітність форм рельєфу з переважанням крутих схилів, наявність скель, осипів, снігів, льодовиків; різка зміна погодних умов; вертикальна поясність. Поступова акліматизація.

2. Техніка безпеки під час проведення навчальних занять і туристсько-краєзнавчих подорожей (4 год)

Техніка безпеки під час проведення змагань у приміщеннях, спортивних залах і майданчиках, на місцевості. Безпечні умови організації екскурсій. Правила дорожнього руху. Норми поведінки у міському та міжміському транспорті. Дотримання безпеки в зимовий період. Правила техніки безпеки на водоймах. Інструктаж учасників об'єднання з питань безпеки.

3. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України (2 год)

Ознайомлення з Правилами проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України.

Розділ II. Краєзнавство (28 год)

1. Основи краєзнавства (24 год)

Туризм та краєзнавство в закладі освіти. Становлення краєзнавства. Роль краєзнавства в Українській державі. Поняття «рідний край». Шляхи збирання краєзнавчих матеріалів та методи їх дослідження. Географічне положення краю. Розподіл території України за географічними ознаками. Загальна характеристика рельєфу рідного краю.

Поняття про погоду і клімат, їх складові. Величини, що характеризують погодні умови: температура, тиск, опади, вітер. Ознайомлення з гідрографією рідного краю. Малі і великі річки. Озера, струмки, мінеральні джерела. Ґрунти, їх типи. Видовий склад рослинності краю. Види тварин. Характеристика населення, його національного складу. Щільність заселення територій. Переважаючі види господарської діяльності.

Практичні заняття. Екскурсії пам'ятними місцями рідного краю, відвідування цікавих історичних місць, музеїв, промислових та сільськогосподарських підприємств. Знайомство з народними умільцями, зразками їх творчості.

2. Природоохоронна діяльність (4 год)

Спортивний туризм як вид спорту, нерозривно пов'язаний з навколишньою природою. Значення навколишнього середовища та екології в житті людини. Суспільно-корисна діяльність щодо охорони природи та екології. Основні норми і правила поведінки спортсмена-туриста під час походів, змагань та інших туристсько-краєзнавчих заходів. Законодавство України про охорону природи.

Розділ III. Фізична культура та безпека життєдіяльності (44 год)

1. Фізична підготовка. Спортивні ігри (38 год)

Загальна фізична підготовка. Вправи на розвиток координації рухів, швидкості, витривалості. Спеціальна фізична підготовка. Вправи на розвиток спеціальних навичок відповідно до обраного виду туризму. Спортивні та рухливі ігри.

2. Правила санітарії та гігієни. Перша долікарська допомога (6 год).

Гігієна туриста та її значення для збереження здоров'я та успішного проведення походу. Долікарська медична допомога потерпілому. Допомога при травмах і захворюваннях, що виникли через неправильні дії туристів. Види ран. Допомога при різних видах кровотечі. Переломи та допомога при них. Накладання шини.

Практичні заняття. Надання першої (долікарської) медичної допомоги при різних умовних травмах.

Розділ IV. Спортивно-туристська підготовка (130 год)

1. Загальнотуристська підготовка (26 год)

1.1. Єдина спортивна класифікація України (4 год)

Спортивні розряди та звання в Україні. Положення про Єдину спортивну класифікацію. Порядок присвоєння спортивних розрядів та звань. Єдина спортивна класифікація України з неолімпійських видів спорту. Нормативи для присвоєння розрядів та звань зі спортивного туризму та спортивного орієнтування.

1.2. Топографічна підготовка. Орієнтування на місцевості (6 год)

Поняття про карту та план. Масштаб. Вимірювання відстаней на карті. Визначення сторін світу за допомогою компасу, небесних світил та місцевих предметів. Умовні знаки топографічної та спортивної карти. Види змагань зі спортивного орієнтування. Особливості орієнтування в зимовий період.

1.3. Загальнотуристське спорядження (4 год)

Роль туристського спорядження для успішного проведення походів. Види туристського спорядження (загальнотуристське та спеціальне, індивідуальне й групове тощо). Індивідуаль-

не загальнотуристське спорядження. Рюкзаки. Килимки. Спальні мішки. Одяг та взуття для туристського походу. Інше індивідуальне спорядження.

1.4. Організація біваку в туристському поході. Харчування в поході (6 год)

Поняття про бівак. Вимоги до місця біваку (безпека, наявність джерел питної води, палива, можливість розташування наметів). Порядок дій окремих учасників та групи при влаштуванні біваку. Види вогнищ. Розпалювання багаття та вимоги протипожежної безпеки. Загальні відомості про організацію харчування в туристському поході. Приготування їжі в умовах походу.

1.5. Пересування та безпека в туристських походах. Страхівка (6 год)

Рух групи в поході. Залежність швидкості руху від рельєфу, характеру місцевості, наявності перешкод. Обрання швидкості руху. Забезпечення безпеки під час руху в поході. Фактори небезпеки в туристському поході (природні, антропогенні). Забезпечення безпеки під час подолання простих перешкод (яри, канави, ділянки густого лісу чи чагарника, круті схили). Організація страхівки при подоланні перешкод. Вимоги щодо безперервності страхівки. Види страхівок. Гімнастична страхівка. Самострахівка в різних умовах. Страхівка.

2. Спеціальна підготовка з гірського туризму (52 год)

2.1. Техніка гірського туризму (18 год)

Значення техніки подолання перешкод для забезпечення безпеки походу. Перешкоди локальні та протяжні. Характерні перешкоди в походах із гірського туризму. Вузли, які використовуються в гірському туризмі. Їх призначення і використання. Рух по стежках, трав'янистих схилах, осипах, моренах, скелях, снігу та фірну, каменепадних ділянках, льодовиках. Переправи через гірські річки. Використання спеціального спорядження при подоланні природних перешкод.

Значення страхівки та самострахівки в спортивних гірських туристських походах. Страхувальне спорядження та вимоги до нього у різних видах туризму. Комплектування спорядження для страхівки в залежності від нитки маршруту, сезону і району подорожі. Прийоми страхування. Розподіл обов'язків між страхуючими, правила їх поведінки.

Практичні заняття. В'язання вузлів, які використовуються у гірському туризмі. Наведення навісної переправи, горизонтальних і вертикальних поручнів. Рух групи по поручнях. Подолання водних перешкод. Вироблення навичок руху пересіченою місцевістю з різними типами рослинного покриву, по трав'янистим, осипним і сніговим схилами різної крутизни, самострахування альпінштоком, льодорубом. Подолання умовно лавинонебезпечного схилу. Дотримання оптимального темпу та інтервалу руху.

2.2. Тактика гірського походу (4 год)

Поняття «стратегія» і «тактика» гірського походу. Відмінність стратегії і тактики походів різних категорій складності. Тактичний план проведення походу. Найважливіше завдання тактичного плану походу – безаварійне проходження наміченого маршруту. Особливості тактики гірського походу I категорії складності. Залежність тактики проходження маршруту від мети походу, району, складності, пори року, підготовленості групи. План-графік проходження основних і запасних варіантів маршруту, відходів із маршруту при аварійних ситуаціях.

Практичні заняття. Розробка плану-графіка проходження основних і запасних варіантів маршруту, відходів із маршруту при аварійних ситуаціях.

2.3. Спорядження для гірського туризму (4 год)

Основні вимоги до спорядження у гірському поході: мала вага та розміри, висока теплоізоляція, міцність, водонепроникність, зручність у користуванні, надійність у роботі. Головні експлуатаційні якості. Спорядження групове та особисте. Господарський інвентар. Спорядження, що забезпечує безпеку: льодоруб (альпіншток), основна і допоміжна мотузки, репшнури, карабіни, страхувальні системи, сонцезахисні окуляри. Спорядження для забезпечення страхівки та самострахівки, необхідність у виготовленні саморобного спорядження.

Підготовка спорядження, його укладка та перенесення. Догляд за спорядженням, його ремонт. Склад ремонтного набору. Засоби зв'язку.

Практичні заняття. Знайомство із спорядженням для походів по гірській місцевості. Укладка рюкзака, транспортування та встановлення намету. Догляд та ремонт спорядження.

2.4. Особливості організації туристського побуту та харчування в гірському поході (4 год)

Режим дня у гірському поході. Призначення привалів, їх періодичність і тривалість в залежності від довжини денного переходу, рельєфу та характеру місцевості, погоди, температури повітря, напрямку та сили вітру, фізичного та морального стану учасників. Обідні привали. Ночівлі та днювання. Організація та вибір місця привалів та ночівель у гірських умовах. Встановлення наметів. Вогнище, вибір місця для нього.

Організація харчування у гірському поході. Загальні вимоги до продуктів: поживність, зручність при транспортуванні та зберіганні. Норми закладки продуктів для варіння. Технологія приготування найбільш поширених страв. Умови приготування продуктів із зміною висоти. Використання сублімованих продуктів та висококалорійних поживних сумішей власного виготовлення. Калорійність, режим харчування в гірському поході, водно-сольовий режим. Приготування їжі в гірських умовах. Використання води для пиття та приготування їжі в умовах середньо- та високогір'я.

Практичні заняття. Встановлення наметів. Вибір місця для біваку та вогнища. Розпалювання вогнища. Розкладка продуктів та складання меню для гірського походу I категорії складності. Приготування їжі в польових умовах. Безпека під час користування багаттям.

2.5. Безпека в гірському поході (6 год)

Безпека – основна й найважливіша вимога до походів. Небезпека явна і уявна. Зростання несприятливих факторів при збільшенні складності походів. Суб'єктивні причини, які викликають аварії та залежать від самої людини, її помилок та прорахунків (недостатня дисципліна, нехтування вимогами чинних правил, низька громадська свідомість, невміння або незнання прийомів техніки руху і страхування, тактичні помилки та недостатній тактичний досвід, низький рівень фізичної і психологічної підготовки). Правила користування громадським транспортом. Правила руху туристської групи проїжджими дорогами та вулицями міст. Поведінка в населених пунктах. Безпека під час подолання природних перешкод у поході. Безпека під час купання, обладнання біваку. Протипожежні заходи на біваку. Правила користування гострими інструментами, примусом. Гігієнічні вимоги до приготування їжі. Вживання в їжу грибів і ягід. Отруйні гриби і рослини. Питний режим у поході. Знезараження води. Дії групи під час грози, сильного вітру.

Затвердження маршруту в МКК та реєстрація в КРС. Визначення контрольних пунктів і термінів повідомлень із маршруту. Встановлення зв'язку з аварійно-рятувальною службою (контрольно-рятувальною, пошуково-рятувальною тощо) регіону. Значення страховки та самостраховки в туристських спортивних походах. Страхувальне спорядження та вимоги до нього у гірському туризмі. Комплектування спорядження для страховки в залежності від нитки маршруту, сезону та району подорожі. Прийоми страхування та самострахування в горах. Розподіл обов'язків між страхуючими, правила їх поведінки.

Практичні заняття. Організація страхування та самострахування для різних видів гірського рельєфу. Відпрацювання в тренувальних походах прийомів і способів руху умовною гірською місцевістю, що забезпечують особисту та колективну безпеку. Відпрацювання тактики руху в умовах негоди (сильний дощ, туман, снігопад, заметіль). Відпрацювання прийомів безпечної організації біваку та бівачних робіт: заготівля палива, встановлення наметів, розведення багаття і приготування їжі на ньому чи різного роду пальників.

2.6. Можливості регіонів України та інших держав у гірському туризмі (2 год)

Географічне положення, геологічна будова, рельєф, клімат, гідрогеографія України. Рослинний та тваринний світ. Населення, історія, господарство, культура України. Визначні пам'ятні місця, заповідні території, цікаві об'єкти природи. Гірські системи України. Райони

Карпат і Криму, їх туристські можливості. Можливість здійснення походів у горах в Україні та в інших країнах світу. Гірські системи світу та їхнє значення для гірського туризму.

Практичні заняття. Знайомство з гірськими системами України та світу. Збір та вивчення картографічних матеріалів районів можливих походів.

2.7. Особливості орієнтування в гірському поході (10 год)

Значення топографії й орієнтування для туристів. Карти (мапи), що використовуються у гірському туризмі. Карта, план, схема, кроки місцевості, основні умовні позначення. Масштаб карти та його види. Масштаби топографічних карт. Поняття про генералізацію. Вимірювання відстаней на карті. Курвіметр. Способи вимірювання відстаней на місцевості. Значення і способи тренування окоміру. Середній крок, вимірювання його довжини. Визначення відстаней кроками, «на око» і за часом руху.

Читання гірської карти та складання схеми маршруту. Компас. Орієнтування на місцевості за допомогою мапи, компасу і місцевих предметів. Визначення сторін горизонту за місцевими предметами, годинником і сонцем. Азимут та рух за ним. Оцінка характеру шляху і факторів, які впливають на його проходження за картою (наявність дорожньої та гідрографічної мережі, наявність та характер переправ, рослинність, ґрунти, крутість схилів тощо). Використання великомасштабних мап і гляціологічних схем для проходження складних ділянок маршруту. Визначення складності перевалів, переправ за фотографічними матеріалами, схемами, кроками.

Методи визначення точки стояння. Надійні та вірогідні прив'язки, орієнтування за сукупністю ознак. Відновлення орієнтування у випадку його втрати. Способи визначення відстані, яку було фактично подолано. Істинний (географічний) і магнітний меридіани. Істинний і магнітний азимут. Поправка на магнітне відхилення. Способи дотримання заданого напрямку пересування. Обхід перепон. Попередня розвідка маршруту (складної ділянки), перешкоди. Орієнтування, як вид спорту. Види змагань зі спортивного орієнтування.

Практичні заняття. Робота з картою. Вимірювання і відкладання відстані на карті за допомогою лінійки, циркуля-вимірювача, курвіметра. Робота з курвіметром. Визначення відстаней та напрямків. Топографічний диктант. Змагання зі спортивного орієнтування.

2.8. Правила змагань з гірського туризму (4 год)

Основні принципи суддівства змагань із гірського туризму. Правила змагань із гірського туризму. Таблиця штрафів. Основні розділи правил. Таблиця штрафів правил. Види дистанцій. Особисті та командні змагання. Положення про змагання як основний документ про змагання.

Практичні заняття. Проведення туристських змагань із школярами молодших класів. Участь у роботі суддівської колегії при проведенні шкільних та районних змагань.

Підготовка та участь в туристсько-краєзнавчих заходах (52 год)

Підсумок (2 год)

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- історію розвитку туризму та гірського туризму зокрема, сучасний стан гірського туризму в Україні та світі;
- основні положення правил проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України: нормативи туристських походів із гірського туризму, вимоги щодо досвіду та віку ступеневих і категорійних походів, права й обов'язки учасників подорожей;
- основні правила безпеки учасників туристсько-краєзнавчих подорожей на маршруті під час подолання простих природних перешкод, організації привалів і ночівель, купання в природних водоймах, правила пожежної безпеки;
- загальні вимоги до туристського спорядження, вимоги до спорядження для гірського

туризму;

- вимоги до туристського біваку, способи організації ночівлі в польових умовах, особливості організації туристського побуту та харчування в гірському поході;
- основні правила особистої гігієни, первинні ознаки захворювань, які зустрічаються під час подорожей у гірських умовах, способи надання першої (долікарської) медичної допомоги та способи транспортування потерпілого;
- основні відомості про топографічні карти та топографічні знаки, правила роботи з картами та картосхемами гірських районів;
- особливості орієнтування в гірській місцевості, способи орієнтування;
- характеристики основних природних перешкод, основні способи їх подолання;
- основні принципи тактики підготовки та проведення гірських туристських походів;
- загальні вимоги щодо безпеки в туристських походах, поняття страховки та самостраховки, особливості забезпечення безпеки в гірських походах;
- туристські можливості Українських Карпат та гірського Криму для здійснення походів гірською місцевістю;
- туристсько-краєзнавчі можливості рідного краю та вірогідних країн і районів для здійснення гірських походів, основні методи простих краєзнавчих спостережень, досліджень та природоохоронної діяльності у поході;
- вимоги Єдиної спортивної класифікації України щодо гірського туризму;
- основні положення Правил змагань зі спортивного туризму.

Вихованці мають вміти:

- користуватися компасом, топографічними картами і схемами при орієнтуванні в гірських районах, розпізнавати вершини, льодовики, долини;
- відбирати необхідне особисте та групове спорядження, в тому числі спеціальне, доглядати та правильно його зберігати;
- укладати рюкзак, організовувати туристський бівак, встановлювати намет, розпалювати вогнище, примус в зимових умовах, організовувати ночівлю в польових умовах;
- в'язати основні туристські вузли;
- володіти технікою подолання різноманітних природних перешкод;
- надавати першу (долікарську) медичну допомогу, транспортувати потерпілого;
- володіти технікою страховки та самостраховки при подоланні природних перешкод в гірських туристських походах, володіти льодорубом;
- складати план підготовки та розробляти маршрут ступеневого туристського походу в гірській місцевості, оформляти маршрутну документацію.

ДРУГИЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Усього	Теорія	Прак-тика
Вступ	2	2	-
Розділ І. Туристсько-краєзнавча діяльність учнівської молоді	12	10	2
1. Історія розвитку та сучасний стан туризму	4	2	2
2. Техніка безпеки під час проведення навчальних занять і туристсько-краєзнавчих подорожей	4	4	-
3. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України	4	4	-

Розділ II. Краєзнавство	28	14	14
1. Основи краєзнавства	24	12	12
2. Природоохоронна діяльність	4	2	2
Розділ III. Фізична культура та безпека життєдіяльності	44	4	40
1. Фізична підготовка. Спортивні ігри	38	2	36
2. Правила санітарії та гігієни. Перша (долікарська) медична допомога	6	2	4
Розділ IV. Спортивно-туристська підготовка	128	36	92
1. Загальнотуристська підготовка	22	8	14
1.2. Топографічна підготовка. Орієнтування на місцевості	6	2	4
1.3. Загальнотуристське спорядження	2	2	-
1.4. Організація бівака. Харчування в поході	6	2	4
1.5. Пересування та безпека в туристських походах. Страхівка	8	2	6
2. Спеціальна підготовка з гірського туризму	54	22	32
2.1. Техніка гірського туризму	20	6	14
2.2. Тактика гірського походу	6	2	4
2.3. Спорядження для гірського туризму	4	2	2
2.4. Особливості організації туристського побуту та харчування в гірському поході	4	2	2
2.5. Безпека в гірському туризмі	8	4	4
2.6. Можливості регіонів України та інших держав у гірському туризмі	2	2	-
2.7. Особливості орієнтування в гірському поході	6	2	4
2.8. Правила змагань із гірського туризму	4	2	2
3. Підготовка та участь у туристсько-краєзнавчих заходах (1-3-денні походи, змагання, екскурсії, експедиції)	52	6	46
Підсумок	2	2	-
Разом	216	68	148
Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож	Поза сіткою годин		

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Мета і зміст освітньої діяльності гуртка.

Розділ I. Туристсько-краєзнавча діяльність учнівської молоді (12 год)

1. Історія розвитку та сучасний стан туризму (4 год)

Історія дитячо-юнацького туризму, його стан на сучасному етапі. Гірський туризм. Значення гірського туризму для зміцнення здоров'я та фізичного розвитку, виховання вольових та моральних якостей особистості. Перспективи розвитку гірського туризму у позашкільних навчальних закладах. Календарне планування роботи на навчальний рік. Навчально-тренувальні цикли, час і місце, райони проведення зборів, походів.

2. Техніка безпеки під час проведення навчальних занять і туристсько-краєзнавчих подорожей (4 год)

Техніка безпеки під час проведення змагань у приміщеннях, спортивних залах і спортивних майданчиках, на місцевості. Безпечні умови організації екскурсій. Правила дорожнього руху. Норми поведінки у міському та міжміському транспорті. Безпека в зимовий період. Правила техніки безпеки на водоймах. Інструктаж учасників об'єднання з питань безпеки.

3. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України (4 год)

Права та обов'язки учасників туристсько-краєзнавчих подорожей. Види туристських походів. Вимоги до учасників подорожей та формування групи в залежності від обраного виду туризму та рівня складності.

Розділ II. Краєзнавство (28 год)

1. Основи краєзнавства (24 год)

Ознайомлення з фізико-географічною картою України. Виявлення популярних районів для туризму. Подорожі вихідного дня. Історико-етнографічне районування України. Етнографічні групи. Загальна характеристика рельєфу краю. Корисні копалини краю. Використання копалин в господарстві. Збирання мінералів, їх маркування, обробка. Геологічна будова території. Геологічні карти та їх умовні знаки. Гідрологічна сітка району. Штучні водоймища. Ґрунтові та підземні води, їх охорона і використання в господарстві. Дослідження джерел, річок і озер. Місцеві ознаки та прогноз погоди. Прилади для метеорологічних спостережень: термометр, барометр, гігрометр, опадомір, флюгер. Ведення щоденника метеоспостережень. Характеристика населення, національного складу рідного краю. Щільність заселення територій. Переважаючі види господарської діяльності за географічними районами.

Практичні заняття. Збирання та класифікація колекції мінералів.

2. Природоохоронна діяльність (4 год)

Вимоги щодо охорони природи на туристських маршрутах, під час проведення екскурсій, експедицій. Екологічні навички як необхідний елемент культури туризму. Вплив людської діяльності на довкілля. Основні напрямки антропогенного впливу на довкілля. Джерела і види забруднень. Екологічні проблеми, які виникають під впливом людської діяльності.

Розділ III. Фізична культура та безпека життєдіяльності (44 год)

1. Фізична підготовка. Спортивні ігри (38 год)

Загальна фізична підготовка. Розвиток координації рухів, швидкості, витривалості. Спеціальна фізична підготовка. Вправи на розвиток спеціальних навичок відповідно до обраного виду туризму. Спортивні та рухливі ігри.

2. Правила санітарії та гігієни. Перша (долікарська) медична допомога (6 год)

Долікарська медична допомога при травмах і захворюваннях, що виникли внаслідок несприятливих метеоумов. Допомога при ураженні блискавкою, обмороженні, тепловому або сонячному ударі. Долікарська медична допомога при укусах тварин, комах, плазунів, отруєнні рослинами або грибами. Допомога при утопленні. Техніка реанімації.

Практичні заняття. Надання меддопомоги при різних умовних травмах.

Розділ IV. Спортивно-туристська підготовка (128 год)

1. Загальнотуристська підготовка (22 год)

1.1. Топографічна підготовка. Орієнтування на місцевості (6 год)

Зображення рельєфу на карті. Переріз. Поняття про азимут. Визначення азимуту на карті та на місцевості. Рух за азимутом. Основні відомості про правила змагань зі спортивного орієнтування.

1.2. Загальнотуристське спорядження (2 год)

Групове загально туристське спорядження. Намети. Тенти.

Індивідуальний та груповий ремонтний набір (призначення, склад, використання).

1.3. Організація бівачу. Харчування в поході (6 год)

Складання меню. Поняття циклів харчування. Залежність між характером маршруту, перешкод, інтенсивністю походу (змагань) та меню. Продукти, що використовуються в поході. Вимоги до калорійності та хімічного складу харчування. Зберігання продуктів в поході.

1.4. Пересування та безпека в туристських походах. Страхівка (8 год)

Техніка руху по ділянках із різними видами перешкод. Визначення оптимального шляху пересування. Забезпечення безпеки пересування по складних ділянках маршруту. Практичні заняття з подолання різних типів перешкод.

2. Спеціальна підготовка з гірського туризму (54 год)

2.1. Техніка гірського туризму (20 год)

Види та характеристика природних перешкод у горах. Способи подолання лісових завад, буреломів, вітровалів, скупчень валунів, скельних виступів. Види страховок. Прийоми страховок. Дії при зриві товариша. Основні правила руху по скелях. Пересування по снігу та фірну. Самозатримання на сніговому схилі. Вибір місця броду, порядок проходження, спороби страховки, виду переправ. Застосування спеціального спорядження (альпенштоки, гаки, льодоруби, жумари). Подолання водних перешкод. Способи подолання водних перешкод: убрід, по каміннях, по містках, колоді, навісна переправа. Вибір місця броду, порядок проходження, способи страховки. Вибір виду переправ залежно від глибини, швидкості течії, ширини водного потоку.

Практичні заняття. В'язання вузлів (провідник, подвійний провідник, серединний провідник, «вісімка», булінь, брамшкотовий, прямий, академічний, зустрічний, схоплюючий, прусік, австрійський, Бахмана, стремено. Спуск дюльфером. Робота з альпінштоком та льодорубом. Організація переправ: наведення перил, поліспасть для наведення переправ, подолання річки убрід шеренгою (стілкою), із жердиною, «таджицьким» способом, обличчям один до одного; через річку убрід з використанням перил; переправа через річку по навісній переправі; переправа по мотузці з поручнями, переправа через річку, яр по колоді; підйом і спуск по схилу з використанням поручнів.

2.2. Тактика гірського походу (6 год)

Лінійна, кільцева та радіальна схеми побудови маршруту. Розробка запасних та аварійних варіантів походу. Корекція маршруту та графіка походу у відповідності з обставинами. Темп руху залежно від умов походу. Режим дня та рух групи на маршруті. Розвідка шляху. Особливості тактики в міжсезоння. Завдання тактичного плану, дотримання безпеки. Тактичні схеми побудови маршруту. Складання календарного плану походу. Організація і порядок руху групи. Вибір маршруту та технічних прийомів для різних форм рельєфу. Розвідка маршруту.

Практичні заняття. Складання календарного плану походу. Розробка плану руху на день, тактика проходження складних ділянок, подолання природних перешкод. Відпрацювання порядку руху групи на місцевості, дій з вибору шляху руху.

2.3. Спорядження для гірського туризму (4 год)

Спорядження для гірського походу. Види спорядження. Групове та особисте спорядження. Основні вимоги до гірського спорядження. Добір спорядження залежно від характеру маршруту. Одяг та взуття туриста в гірському поході. Спорядження для забезпечення страховки. Виготовлення саморобного спорядження, вимоги до його безпеки. Випробовування саморобного спорядження. Обов'язки відповідального за спорядження. Робота майстра з ремонту спорядження в групі. Норми вагових навантажень юних туристів. Підготовка спорядження, догляд за ним та ремонт.

Практичні заняття. Відбір та підготовка спорядження для походу.

2.4. Особливості організації туристського побуту та харчування в гірському поході (4 год)

Привали, ночівлі та днювання в поході. Призначення, періодичність і тривалість відпочинку залежно від складності походу. Вибір безпечних місць для привалів та ночівель. Організація бівачних робіт на місцях привалів і ночівель. Підготовка майданчика під намети на різних формах рельєфу. Розміщення багаття. Типи вогнищ та їх призначення. Правила роботи з примусом, автоклавом, газовим пальником. Сушіння одягу та взуття (біля вогнища, на повітрі, в наметі). Холодні ночівлі.

Значення правильної організації харчування та енергетичні витрати людського організму в гірському поході. Фізіологічні особливості роботи організму в горах. Вживання вітамінів. Водно-сольовий режим. Прості способи знезараження води. Добір та зберігання продуктів для походів різної тривалості та складності. Особливості харчування в умовах низьких температур, на великих висотах. Приготування їжі в гірських умовах: дозування продуктів, топлення снігу, застосування звичайного посуду та автоклавів.

Практичні заняття. Встановлення різних типів наметів. Розпалювання вогнища (в тому числі, в негоду). Бережне відношення до природи. Користування різними типами примусів та пальників. Складання раціону для різних маршрутів. Зв'язок раціону із тактичним планом походу.

2.5. Безпека в гірському поході (8 год)

Роль суб'єктивних та об'єктивних факторів у виникненні аварійних ситуацій під час походу. Небезпеки, що залежать від погодно-кліматичних умов: вітер (на гребенях, крутих схилах), температура і вологість повітря (особливо їх великі перепади), опади, гроза, туман. Основи спостереження за погодою в горах. Характерні ознаки зміни погоди. Загрози, пов'язані із перебуванням на висоті: гіпоксія (гірська хвороба), вплив сонця (радіація). Небезпеки, обумовлені швидким наступанням темного часу доби в горах. Ризики, пов'язані з побутовими умовами. Небезпеки, обумовлені рельєфом місцевості: крутизна і стан схилів, селеві потоки, каменепади, обвали, снігові лавини, льодопади, відкриті і закриті тріщини на льодовиках.

Необхідність правильного підбору групи, систематичних фізичних і технічних тренувань, поглибленого медичного огляду членів групи, детальної розробки маршруту та правильної організації акліматизації, підбору необхідного спорядження і харчування. Прийняття правильних тактичних рішень, що забезпечують безпеку в гірській місцевості, суворе дотримання техніки руху по складних і небезпечних ділянках, повне і правильне використання спорядження. Організація аварійно-рятувальних робіт в гірській місцевості.

Дисципліна на маршруті. Безпека при русі по схилах, льодовиках, скелях; тумані, умовах поганої видимості і наступаючої темряви, в дощ, снігопад, завірюху, грозу; організації біваку. Дії групи та окремих її учасників під час проходження місць, де можливе падіння каменів. Використання недоброякісної їжі, ягід, грибів як можливий фактор припинення походу. Загрози, пов'язані з помилками в тактиці. Приклади аварійних ситуацій з аналізом дії групи. Об'єктивні причини, що не залежать від волі людини (стихійні природні явища, поломка спорядження з причин технічного браку, тощо). Аналіз аварійних випадків. Реальна аварія – наслідок поєднання впливу декількох несприятливих факторів при вирішальній дії деяких із них. Необхідність систематичного статистичного аналізу аварій.

Запобігання небезпеки при проведенні походів та експедицій. Необхідність комплексу захисних заходів організаційного, технічного, виховного та навчального характеру. Колективне обговорення рішень у складних та екстремальних ситуаціях і відповідальність кожного за всіх. Право керівника на остаточне рішення. Основні причини травматизму: недостатня фізична, тактична, технічна і морально-вольова підготовка, недисциплінованість учасників, недостатній досвід і авторитет керівника, погане знання району та умов проведення походу, переоцінка своїх можливостей, складність метеорологічних умов, непідготовленість спорядження, невміння надати першу (долікарську) медичну допомогу при травмах та захворюваннях. Аналіз даних про нещасні випадки (травматизм) у гірському туризмі.

Практичні заняття. Моделювання аварійних ситуацій. Організація страхування та самострахування.

2.6. Можливості регіонів України та інших держав у гірському туризмі (2 год)

Основні гірські системи України, ближнього та дальнього зарубіжжя їх туристичні можливості. Гори Карпати, Крим, Кавказ, Урал, Тянь-Шань, Памір, Алтай, Саяни, гірські системи Забайкалля, Якутії, Далекого Сходу, Альпи. Їхня загальна характеристика: основні хребти, річки, долини; клімат, висотна пояси́сть, історичні місця, екскурсійні об'єкти. Транспортні можливості досягнення району походу. Перспективи здійснення туристських

походів членами гуртка. Найбільш популярні гірські райони та можливості здійснення подорожей до них. Особливості проведення походів за кордоном.

Практичні заняття. Здійснення віртуальних подорожей по найбільш популярних гірських районах.

2.7. Особливості орієнтування в гірському поході (6 год)

Основні відомості з топографії (поглиблення знань). Основні відомості по топографії (карти, схеми, кроки, масштаби, країни світу, географічна сітка, географічні координати). Компас і його будова. Азимут. Два завдання орієнтування – вибір напрямку руху та визначення точки стояння. Зображення рельєфу на картах і схемах. Горизонталі, висота перерізу. Основні топографічні знаки. Зображення специфічних форм та елементів гірського рельєфу на картах і схемах. Робота з курвіметром. Розрахування часу на проходження маршруту.

Практичні заняття. Азимут прямий і зворотний. Робота з компасом і картою, складання кроків маршруту. Визначення точки свого стояння та прокладання заданого маршруту на місцевості. Орієнтування по формах гірського рельєфу та їхніх елементах (вершинах, трещинах, долинах). Робота з компасом і картою (схемою) – розпізнавання вершин, льодовиків, долин, визначення точки стояння.

2.8. Правила змагань з гірського туризму (4 год)

Правила змагань із гірського туризму. Загальні вимоги до організації та проведення змагань із гірського туризму. Суддівська колегія змагань. Загальні поняття та терміни, що використовуються у правилах змагань із гірського туризму. Види змагань та дистанції. Визначення класу складності дистанцій. Правила проходження дистанцій. Забезпечення безпеки на дистанціях змагань з гірського туризму. Визначення результатів змагань.

Практичні заняття. Вирішення ситуаційних задач відповідно до правил змагань з гірського туризму. Тестові завдання по правилах змагань з гірського туризму.

3. Підготовка та участь в туристсько-краєзнавчих заходах (52 год)

Підготовка та участь в туристсько-краєзнавчих заходах (1-3-денні походи, змагання, екскурсії, експедиції).

Підсумок (2 год)

Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- види та характеристика природних перешкод у горах;
- способи подолання лісових завалів, буреломів, вітровалів, скупчень валунів, скельних виступів;
- види та прийоми страховок, дії при зриві товариша;
- загальні вимоги до організації страховки, страховки на скельному рельєфі та водних перешкодах;
- схеми побудови маршрутів гірських походів;
- тактичні засади планування гірського туристського походу, особливості тактики в гірському поході;
- вимоги до спорядження для категорійного гірського туристського походу;
- вимоги до режиму харчування в туристському поході, калорійності та добору продуктів для гірського туристського походу;
- вимоги до вибору місця для туристського біваку та його безпеки, особливості організації біваку в умовах гірського туристського походу;
- особливості роботи з картами гірської місцевості та орієнтування в горах;
- правила змагань з гірського туризму та трактування основних їх положень та вимог.

Вихованці мають вміти:

- складати кроки маршруту та робити технічний опис маршруту;
- рухатися по незнайомій місцевості за картою, описом (легендою), азимутом, орієнтуватися за рельєфом, лінійними орієнтирами;
- орієнтуватися по формах гірського рельєфу і їхніх елементах (вершинах, хребтах, долинах);
- складати перелік продуктів харчування для гірського категорійного туристського походу, меню з урахуванням енергетичних витрат учасників на маршруті;
- володіти технікою організації страховки на скельному рельєфі та на водних перешкодах;
- володіти технікою підйомів та спусків, траверсування в горах;
- застосувати лавинне спорядження, володіти методикою та технікою подолання лавино-небезпечного схилу;
- використовувати льодоруб для страховки та самостраховки;
- складати план підготовки та розробляти маршрут та графік руху групи гірського категорійного туристського походу, оформляти маршрутну документацію;
- оформляти документацію туристських походів та змагань;
- володіти технікою проходження етапів змагань з гірського туризму.

ТРЕТІЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ**НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН**

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Усього	Теорія	Прак-тика
Вступ	2	2	-
Розділ I. Туристсько-краєзнавча діяльність учнівської молоді	10	10	-
1. Історія розвитку та сучасний стан туризму	2	2	-
2. Техніка безпеки під час проведення навчальних занять та туристсько-краєзнавчих подорожей	4	4	-
3. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України	4	4	-
Розділ II. Краєзнавство	28	14	14
1. Основи краєзнавства	24	12	12
2. Природоохоронна діяльність	4	2	2
Розділ III. Фізична культура та безпека життєдіяльності	44	4	40
1. Фізична підготовка. Спортивні ігри	38	2	36
2. Правила санітарії та гігієни. Перша долікарська допомога	6	2	4
Розділ IV. Спортивно-туристська підготовка	130	34	94
1. Загальнотуристська підготовка	20	8	12
1.1. Топографічна підготовка. Орієнтування на місцевості	6	2	4
1.2. Загальнотуристське спорядження	4	2	2
1.3. Організація бівака. Харчування в поході	4	2	2
1.4. Пересування та безпека в туристських походах. Страховка	6	2	4
2. Спеціальна підготовка з гірського туризму	58	24	34
2.1. Техніка гірського туризму	24	6	18
2.2. Тактика гірського походу	8	4	4
2.3. Спорядження для гірського туризму	4	2	2
2.4. Особливості організації туристського побуту та харчування в гірському поході	4	2	2

2.5. Забезпечення безпеки в гірському туризмі	10	4	6
2.6. Можливості регіонів України та інших держав з гірського туризму	2	2	-
2.7. Особливості орієнтування в гірському поході	2	2	-
2.8. Правила змагань з гірського туризму	4	2	2
Розділ V. Підготовка та участь в туристсько-краєзнавчих заходах (1-3-денні походи, змагання, екскурсії, експедиції)	52	2	50
Підсумок	2	2	-
Разом	216	66	150
Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож	Поза сіткою годин		

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Підведення підсумків літнього походу. Аналіз роботи та досягнень гуртка за минулий рік. Основна мета та завдання роботи гуртка у новому навчальному році. Орієнтовне календарне планування роботи на навчальний рік. Визначення району, часу та маршруту проведення залікового походу, навчально-тренувальних зборів, змагань, в яких планується брати участь.

Розділ I. Туристсько-краєзнавча діяльність учнівської молоді (10 год)

1. Історія розвитку та сучасний стан туризму (2 год)

Історія розвитку туризму регіону. Дитячо-юнацький туризм регіону: історія та сучасний стан.

2. Техніка безпеки при проведенні навчальних занять та туристсько-краєзнавчих подорожей (4 год)

Техніка безпеки під час проведення змагань у приміщеннях, спортивних залах і спортивних майданчиках, на місцевості. Безпечні умови організації екскурсій. Правила дорожнього руху. Норми поведінки у міському та міжміському транспорті. Особливості забезпечення безпеки в зимовий період. Техніка безпеки на водоймах. Інструктаж вихованців з техніки безпеки.

3. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України (4 год)

Порядок підготовки до подорожі та її проведення. Взаємодія з організацією, що проводить подорож, маршрутно-кваліфікаційною комісією, аварійно-рятувальними підрозділами.

Розділ II. Краєзнавство (28 год)

1. Основи краєзнавства (24 год)

Історико-етнографічне районування України. Етнографічні групи. Родинно-побутові традиції, свята, обряди рідного краю. Народження: вибір імені дитини, відвідини породіллі, вибір кумів, хрещення, перше постриження. Весільний, похоронний, поминальний обряди. Українські форми сватання та шлюбу: викрадення дівчат, шлюб-купівля, договірне весілля, матріархальний шлюб, сватання через сваху, звільнення шляхом шлюбу від смертної кари, церковне вінчання. Родовідне дерево. Особливості народної архітектури різних районів України. Відвідування пам'яток історії та культури. Храми. Знайомство зі свідками історичних подій. Імена видатних людей – в назвах вулиць. Щільність заселення територій. Переважаючі види господарської діяльності за географічними районами. Знайомство з народними умільцями, зразками їх творчості.

Практичні заняття. Екскурсія до краєзнавчого музею. Зустрічі зі старожилами, робота з літературними витоками, встановлення зв'язків з архівами, музеями, краєзнавчими заповід-

никами. Листування та зустріч з безпосередніми учасниками історичних подій та їх родичами, записи їх спогадів. Вивчення та обробка документів.

2. Природоохоронна діяльність (4 год)

Охорона природи – справа всіх і кожного зокрема. Роль юних туристів в охороні довкілля. Відходи, проблема утилізації сміття під час туристської подорожі. Потреба охорони природи в сучасних умовах. Заповідні території та їхнє значення. Міжнародне співробітництво в галузі охорони природи. Міжнародна Червона книга. Червона книга України. Державні заповідні території. Заповідники, заказники України, рідного краю. Правила відвідування туристичними групами природоохоронних територій та поведінка туристів на території заповідників, заказників, національних парків. Значення природоохоронної роботи в туристському середовищі та серед населення.

Розділ III. Фізична культура та безпека життєдіяльності (44 год)

1. Фізична підготовка. Спортивні ігри (38 год)

Загальна фізична підготовка. Вправи на розвиток координації рухів, швидкості, витривалості. Спеціальна фізична підготовка. Розвиток спеціальних навичок відповідно до обраного виду туризму. Спортивні та рухливі ігри.

2. Правила санітарії та гігієни. Перша долікарська допомога (6 год)

Способи транспортування потерпілого. Індивідуальне транспортування потерпілого. Транспортування потерпілого на ношах, в коконі. Транспортування потерпілого через перешкоди.

Практичні заняття. Транспортування потерпілого.

Розділ IV. Спортивно-туристська підготовка (130 год)

1. Загально-туристська підготовка (20 год)

1.1. Топографічна підготовка. Орієнтування на місцевості (6 год)

Поняття старіння карти та її коригування. Номенклатура карт. Підбір карт для походу. Способи відновлення орієнтування в разі його втрати на змаганнях або в поході.

1.2. Загальнотуристське спорядження (4 год)

Спорядження та обладнання для приготування їжі. Штучні джерела вогню та тепла (газові пальники, примуси).

1.3. Організація бівуаку в туристському поході. Харчування в поході (4 год)

Приготування страв у поході. Використання природних джерел для додаткового харчування. Забезпечення повноцінної їжі в умовах негоди. Аварійні варіанти харчування. Додаткове (штурмове) харчування. Складання меню, розкладки.

1.4. Пересування та безпека в туристських походах. Страхівка (6 год)

Практичні заняття. Пересування різними видами рельєфу з забезпеченням страховки.

2. Спеціальна підготовка з гірського туризму (58 год)

2.1. Техніка гірського туризму (24 год)

Техніка пересування та страховки в гірській місцевості. Спорядження, що забезпечує страховку (основна і допоміжна мотузки, льодоруб, карабіни). Види страховки (самостраховка, взаємна страховка, страховка товариша, групова). Обов'язки туриста під час страховки. Вузли, які використовуються в гірському туризмі; їх призначення і використання. Прийоми страховки в залежності від характеру маршруту (страховка через плече, сидячи, через поясницю, виступ, крюк, льодоруб, комбінована страховка). Поняття про ривок під час зриву і способи його погашення.

Практичні заняття. В'язання вузлів, які використовуються в гірському туризмі (в приміщенні); відпрацювання страховки та самостраховки (на місцевості). Пересування трав'янистими схилами, осипами та скелями. Різновидності трав'яних схилів і осипів та пов'язані з ними небезпеки. Правила пересування в горах (темп руху в залежності від рельєфу

місцевості, правильний вибір місця для постановки ніг, правило трьох точок опори, інтервали, повороти, серпантини, рівномірне навантаження, використання льодоруба, альпінштока для самостраховки), організація своєчасного та правильного відпочинку.

Практичні заняття. Відпрацювання темпу і тактики руху, техніки використання льодоруба на трав'янистих схилах, осипах.

Пересування по снігу та фірну. Характеристика стану сніжного покриву в залежності від пори року, доби. Форми снігової поверхні (сніжні, фірнові поля, закриті льодовики, снігові мости, сніговий схил, сніговий кулуар, конус виносу, гребінь, карнизи). Особливості техніки руху (витоптування, вибивання сходинок, використання точок опори для страховки, рух «слід» в «слід», «на три такти», «зигзагом»). Самозатримання на сніговому схилі.

Практичні заняття. Пересування по снігу, використання льодоруба, альпінштока для страховки, подолання лавинонебезпечних місць. Суворе дотримання дистанції, спостереження і сигналізація.

Гірські річки як серйозна технічна перешкода. Особливості гірських річок (глибина, залежність рівня води від часу доби, швидкість течії, характер дна, берегові підходи). Організація переправ через гірські річки. Способи переправи. Вибір місця для переправи, страховки, спостереження. Одяг, взуття учасників переправи. Правила страховки при переправах. Переправи вбхід (із жердиною, вдвох, «стілкою», кругом). Облаштування перил. Порядок і техніка руху вбхід вздовж перил. Неприпустимість використання схоплюючого вузла. Спортивні змагання з техніки гірського туризму. Проведення змагань з техніки гірського туризму для відпрацювання безаварійного подолання перешкод та контролю підготовки учасників.

Практичні заняття. Переправа над водою, по камінню, снігових мостах, поваленому дереву. Облаштування навісних переправ. Переправа вбхід.

2.2. Тактика гірського походу (8 год)

Лінійна, кільцева та радіальна схеми побудови маршруту. Розробка запасних та аварійних варіантів походу. Корекція маршруту та графіка походу у відповідності з обставинами. Темп руху залежно від умов походу. Режим дня та рух групи на маршруті. Розвідка шляху. Особливості тактики в міжсезоння. Завдання тактичного плану, дотримання безпеки. Тактичні схеми побудови маршруту. Побудова календарного плану походу. Організація і порядок руху групи. Вибір маршруту та технічних прийомів для різних форм рельєфу. Розвідка маршруту.

Практичні заняття. Побудова календарного плану походу. Розробка плану руху на день, тактика проходження складних ділянок, подолання природних перешкод. Відпрацювання порядку руху групи на місцевості, дій по вибору шляху руху.

2.3. Спорядження для гірського туризму (4 год)

Спеціальне спорядження для гірських походів. Вимоги до його безпеки. Вибір льодоруба, одягу та взуття для гірського походу. Білуачне спорядження (намети, кухонне і кострове приладдя, примус, скороварки, газові пальники, мультипальники). Вимоги до техніки безпеки при їх використанні. Безпечне зберігання та транспортування пального. Ремонтний набір для гірського походу, його склад та призначення.

Практичні заняття. Використання примусів, газових пальників, мультипальників.

2.4. Особливості організації туристського побуту та харчування в гірському поході (4 год)

Фактори, що впливають на вибір місця привалу, бівачу. Заходи обачності та безпеки під час бівачних робіт і відпочинку. Збереження природи під час організації бівачів. Вимоги до місця ночівлі з точки зору безпеки і комфорту. Захист від комах та змій. Особливості ночівлі на берегах річок, біля великих відкритих водойм, у гірських районах. Установка наметів у незручних місцях, розміщення людей та вантажу для швидкої евакуації у складних метеоумовах, аварійних ситуаціях. Облаштування вітрозахисної стінки. Максимально корисне використання природних сховищ, наявного спорядження. Особливості організації ночівлі у

походах із різних видів туризму, під час проведення навчально-тренувальних походів. Чергування.

Вимоги до біваку: безпека, комфортність (наявність води, палива, рівних майданчиків для встановлення наметів, захищеність від вітру, можливість для облаштування туалету, тощо), естетичність. Організація ночівлі в різних умовах: в зоні лісу, на трав'янистому схилі, осипах і моренах. Планування та розвідка місць біваку, своєчасність зупинки на ночівлю, вимушені зупинки на ночівлю. Туристський бівак у різних погодних умовах. Робота чергових і кострових. Організація бані. Приготування їжі в безлісій зоні. Харчування, його режим. Розподіл денного раціону по калорійності, корегування меню. Залежність меню від складності походу. Фасування та збереження продуктів під час походу. Облік витрат продуктів. Циклічність харчування. Посуд для приготування їжі. Кишенькове харчування. Водно-сольовий режим в поході. Роль проміжних продуктових баз у багатоденних походах, їхня організація. Поповнення харчових запасів у поході (рибалка, збір ягід, грибів).

Практичні заняття. Розміщення табору на місцевості в різних умовах із дотриманням всіх вимог (особлива увага безпеці, розміщенню багаття). Змагання кострових. Облаштування вітрозахисної стінки біля багаття. Приготування їжі у різних погодних умовах.

2.5. Безпека в гірському поході (10 год)

Значення страховки та самостраховки у гірському поході. Спорядження для здійснення страховки. Вірогідні екстремальні ситуації, їх характеристика: захворювання, загублення учасника; дисгармонія взаємовідносин у групі, вихід з ладу важливого особистого або загального спорядження, втрата продуктів харчування, дезорієнтування на місцевості, відставання від запланованого графіку руху, складні погодні умови, фізична та моральна перенапруга учасників, тощо. Шляхи і способи виходу з екстремальних ситуацій, дії керівника та учасників. Виживання в екстремальних умовах групи та поодиноких учасників. Організація життя при обмеженому наборі спорядження та продуктів харчування.

Аварійно-рятувальна служба держави. Її завдання, організація, права і обов'язки. Громадські рятувальні загони. Основні відомості про КРС і КРЗ; їх пункти в районі походу. Реєстрація групи в КРС. Обов'язки керівника та учасників, порядок дії при аварії в своїй та інших групах. Важливість терміновості надання першої долікарської медичної допомоги силами учасників групи. Способи надання самодопомоги. Підйом потерпілого з льодової тріщини. Пошуки потерпілого в лавині. Способи транспортування потерпілого силами групи. Виготовлення нош. Сигналізація знаками міжнародних сигналів безпеки. Тактика пошуково-рятувальних робіт. План взаємодії рятувальників. Порядок рятування і транспортування потерпілого (або загиблого), складання відповідних документів. Обов'язки груп у взаємодії із КРС. Допомога КРС силами групи в проведенні пошуково-рятувальних робіт. Дії керівника рятувальними роботами (керівник походу чи самий досвідчений учасник): оцінка ситуації; складання плану дій; постановка перед учасниками чітких завдань з урахуванням їхнього індивідуального психологічного стану; корекція плану робіт відповідно до зміни ситуації (погода, стан хворого, потерпілого).

Практичні заняття. Аналіз даних про нещасні випадки (травматизм) у різних видах туризму. Практичні заняття із засвоєння навичок проведення пошуково-рятувальних робіт. Розбір характерних помилок. Підйом та спуск умовно потерпілого по вертикальних перилах. Виготовлення нош.

2.6. Можливості регіонів України та інших держав у гірському туризмі (2 год)

Сучасні та перспективні можливості здійснення подорожей членами гуртка в гірські райони ближнього та дальнього зарубіжжя. Загальна характеристика і туристські можливості району майбутнього походу. Характеристика країни, на території якої здійснюється похід: природа, економіка, населення та звичаї. Найбільш популярні туристські маршрути. Порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України. Особливості проведення спортивних туристських походів в окремих країнах.

Практичні заняття. Перегляд та аналіз звітів про гірські спортивні туристські походи, здійснені в районі майбутнього походу.

2.7. Особливості орієнтування в гірському поході (2 год)

Основні відомості з топографії (повторення і поглиблення теми першого та другого року занять). Зображення гірського рельєфу на карті, схемі; шкала закладання. Визначення крутизни схилів на картах різного масштабу. Топографічні знаки. Зображення специфічних форм та елементів гірського рельєфу на картах і схемах (перевали, ущелини, льодовики, баранячі лоби, осипи), їх характеристика за картографічними матеріалами. Використання GPS-навігатора для орієнтування на маршруті.

Практичні заняття. Робота з компасом і картою в горах. Визначення точки стояння по точкових та лінійних орієнтирах. Орієнтування на маршруті по специфічних формах гірського рельєфу (вершинах, долинах, ущелинах, і тд.). Розпізнавання за допомогою карти (схеми) і компаса характерних форм рельєфу (долин, ущелин, вершин, льодовиків і тд.). Визначення точки стояння (місця знаходження групи). Робота з фотознімками місцевості. Орієнтування по GPS-навігаторах.

2.8. Правила змагань із гірського туризму (4 год)

Основні нормативні документи для проведення змагань із техніки гірського туризму. Обов'язкове дотримання «Правил змагань» суддями та учасниками. Види змагань із техніки туризму. Дистанції змагань із гірського туризму та класифікація дистанцій. Виконання нормативів для присвоєння спортивних розрядів і звань на дистанціях різних класів. Змагання із спортивних туристських походів. Суддівство змагань туристських спортивних походів.

Практичні заняття. Участь у роботі суддівської колегії при проведенні шкільних та районних змагань.

Розділ V. Підготовка та участь в туристсько-краєзнавчих заходах (52 год)

Підготовка та участь в туристсько-краєзнавчих заходах (1-3-денні походи, змагання, екскурсії, експедиції).

Підсумок (2 год)

Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- нормативи туристських походів із гірського туризму, вимоги щодо досвіду та віку учасників ступеневих та категорійних гірських походів, права і обов'язки учасників походів;
- основні правила забезпечення учасників туристських походів на маршруті під час подолання природних перешкод;
- умови організації туристського бівуаку без намету в польових умовах, типи туристських багать, особливості розпалювання вогнища в складних погодних умовах та приготування їжі на примусі, газовому пальнику;
- особливості ночівлі на берегах річок, біля великих відкритих водойм, у гірських районах. Установка наметів у незручних місцях, розміщення людей і вантажу для швидкої евакуації у складних метеоумовах, при аварійній ситуації.
- спеціальне спорядження для гірських походів;
- особливості ремонту туристського спорядження, комплектування ремонтного набору для гірського походу;
- особливості застосування лавинного туристського спорядження;
- визначення географічних та прямокутних координат, порядок роботи GPS-навігатора, особливості GPS-навігації в складних погодних умовах;
- функції туристської контрольно-рятувальної служби та райони дислокації в Україні, особливості реєстрації туристської групи в КРС, виконання вимог КРС, дотримання контрольних термінів;
- способи надання першої (долікарської) медичної допомоги;

- основні способи транспортування потерпілого залежно від травми, вибір та виготовлення нош для потерпілого;
- основи тактики подолання перешкод в гірському туризмі, проходження лавинонебезпечних схилів, перевалів;
- дії керівника та учасників групи в аварійній ситуації, порядок дій під час аварії в своїй та інших групах;
- знаки міжнародних сигналів безпеки;
- значення страховки та самостраховки у гірському поході, спорядження для здійснення страховки;
- правила змагань із спортивних туристських походів, особливості суддівства змагань з туристських спортивних походів;
- туристські можливості гірських туристських регіонів ближнього та дальнього зарубіжжя;
- порядок виїзду з України і в'їзду в Україну;
- особливості проведення спортивних туристських походів в окремих країнах;
- вимоги щодо суддівства та визначення результатів змагань з гірського туризму.

Вихованці мають вміти:

- правильно і безпечно використовувати спеціальне спорядження для гірських походів;
- виготовляти ноші та транспортувати потерпілого в залежності від травми;
- користуватися GPS-навігатором: визначення координат, рухатись за GPS-навігатором на місцевості;
- виконувати пошуково-рятувальні роботи в аварійній ситуації;
- володіти технікою подолання лавинонебезпечного схилу;
- брати участь у змаганнях із гірського та інших видів туризму;
- розробляти тактику туристської спортивної команди на дистанції змагань із гірського туризму;
- надавати першу долікарську допомогу при травмах і захворюваннях, транспортувати потерпілого;
- подавати сигнали знаками міжнародних сигналів безпеки;
- організовувати пошук потерпілого в лавині, піднімати потерпілого з тріщини;
- страхувати товариша і організовувати самостраховку;
- рухатись стежками, трав'янистими, осипними, сніговими схилами, моренами, скелями, каменепадними ділянками, льодовиками, переправлятися через гірські річки вброд, наводити переправи, витримувати темп, інтервал руху;
- володіти практичними навичками для участі у гірському поході II категорії складності;
- складати звіт про похід;
- виконувати краєзнавчі спостереження та дослідження згідно з обраною краєзнавчою програмою.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Альпинизм. Энциклопедический словарь / П.П. Захаров, А.И. Мартынов, Ю.А. Жемчужников. – М. : ТВТ Дивизион, 2006. – 742 с.
2. Ануфриков М.И. Спутник альпиниста / М.И. Ануфриков. – М. : Физкультура и спорт, 1970. – 100 с.
3. Аркин Я.Г. Горный туризм / Аркин Я.Г., Вариксоо А., Захаров П.П., Тятте Я. – Таллин : Ээсти Раамат, 1981. – 328 с.
4. Бабкин А.В. Специальные виды туризма / А.В. Бабкин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 252 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_tourism/babkin.htm

5. Банковский Ю.В. Основы спортивной тренировки в горных видах спорта (альпинизм, спортивное скалолазание, горный туризм) / Ю.В. Банковский. – М. : ТОО «Вилад», 1996. – 80 с.
6. Войков Г.Г. Программа туристской подготовки (горный туризм и альпинизм) / Г.Г. Войков. – Томск, 2002. – 155 с.
7. Грабовський Ю.А. Спортивний туризм : навч. посіб. / Ю.А. Грабовський, О.В. Скалій, Т.В. Скалій. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2008. – 304 с.
8. Гранильщикова Ю.В. Горный туризм / Ю.В. Гранильщикова, С.Г. Вейцман, В.Ф. Шимановский. – М. : ФиС, 1966. – 248 с.
9. Захаров П.П. Инструктору альпинизма / П.П. Захаров. – М. : ФиС, 2009. – 246 с.
10. Коструб А.А. Медицинский справочник туриста / А.А. Коструб. – М. : Профиздат, 1990. – 153 с.
11. Кропф Ф. Спасательные работы в горах : учебн. пособ. / Ф. Кропф. – М., 1975. – 220 с.
12. Лысогор Н.А. Питание туристов в походе / Н.А. Лысогор. – М. : Пищевая промышленность, 1980. – 96 с.
13. Маринов Б. Проблемы безопасности в горах / Б. Маринов. – М. : ФиС, 1981. – 208 с.
14. Начальная подготовка альпинистов : введение / под общей ред. П.П. Захарова. – М. : ТВТ Дивизион, 2007. – 341 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tourlib.net/books_tourism/zaharov1.htm
15. Начальная подготовка альпинистов : методика обучения / под общей ред. П.П. Захарова. – М. : ТВТ Дивизион, 2007. – 254 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tourlib.net/books_tourism/zaharov2.htm
16. Снаряжение для горного туризма / сост. Л.Б. Директор. – М., 1987. – 192 с.
17. Хубер Г. Альпинизм сегодня / Герман Хубер. – М., 1980. – 262 с.
18. Штюмер Ю.А. Профилактика туристского травматизма / Ю.А. Штюмер. – М. : ЦРИБ «Турист», 1992. – 96 с.

РЕКОМЕНДОВАНИ ДЖЕРЕЛА

1. Альпинизм. Энциклопедический словарь / П.П. Захаров, А.И. Мартынов, Ю.А. Жемчужников Ю.А. – М. : ТВТ Дивизион, 2006. – 742 с.
2. Ануфриков М.И. Спутник альпиниста / М.И. Ануфриков. – М. : Физкультура и спорт, 1970. – 100 с.
3. Аркин Я.Г. Горный туризм / Аркин Я.Г., Вариксоо А., Захаров П.П., Тятте Я. – Таллин : Ээсти Раамат, 1981. – 328 с.
4. Бабкин А.В. Специальные виды туризма / А.А. Бабкин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 252 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tourlib.net/books_tourism/babkin.htm
5. Банковский Ю.В. Основы спортивной тренировки в горных видах спорта (альпинизм, спортивное скалолазание, горный туризм) / Ю.В. Банковский. – М. : ТОО «Вилад», 1996. – 80 с.
6. Бардин К.В. Азбука туризма : пособ. для руковод. турист. походов в школе / К.В. Бардин. – М. : Просвещение, 1973. – 176 с.
7. Блістів Т.В. Теорія і практика туристичних походів : навч. посіб. / Т.В. Блістів, І.І. Горбацьо, О.В. Нужний. – Львів : НВФ «Українські технології», 2006. – 132 с.
8. Войков Г.Г. Программа туристской подготовки (горный туризм и альпинизм) / Г.Г. Войков. – Томск, 2002. – 155 с.
9. Волков Н.Б. Организация и проведение поисково-спасательных работ силами туристской группы / Н.Б. Волков, Н.Н. Волков. – М. : ЦРИБ «Турист», 1981. – 96 с.

10. Грабовський Ю.А. Спортивний туризм : навч. посіб. / Ю.А. Грабовський, О.В. Скалій, Т.В. Скалій Т.В. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2008. – 304 с.
11. Гранильщиков Ю.В. Горный туризм / Ю.В. Гранильщиков, С.Г. Вейцман, В.Ф. Шимановский В.Ф. – М. : ФиС, 1966. – 248 с.
12. Захаров П.П. Инструктору альпинизма / П.П. Захаров. – М. : ФиС, 2009. – 246 с.
13. Кропф Ф. Спасательные работы в горах : учебн. пособ. / Ф. Кропф. – М., 1975. – 220 с.
14. Начальная подготовка альпинистов : введение / под общей ред. П.П. Захарова. – М. : ТВТ Дивизион, 2007. – 341 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_tourism/zaharov1.htm
15. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. / В.Ф. Кифяк. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 312 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/-kyfjak.htm
16. Константинов Ю. Туристские слеты и соревнования учащихся : учебн.-метод. пособ. / Ю.Константинов. – М., 2000. – 228 с.
17. Коструб А.А. Медицинский справочник туриста / А.А. Коструб. – М. : Профиздат, 1990. – 153 с.
18. Лысогор Н.А. Питание туристов в походе / Н.А. Лысогор. – М. : Пищевая промышленность, 1980. – 96 с.
19. Маринов Б. Проблемы безопасности в горах / Б.Маринов. – М. : ФиС, 1981. – 208 с.
20. Міні-словник спеціальних термінів зі спортивного туризму та орієнтування / укл. А.П. Конох. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – 105 с.
21. Начальная подготовка альпинистов : методика обучения / под общей ред. П.П. Захарова. – М. : ТВТ Дивизион, 2007. – 254 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_tourism/zaharov2.htm
22. Сергеев В.Н. Гигиена и самоконтроль туриста : метод. рекоменд. / В.Н. Сергеев. – М. : ЦРИБ «Турист». – 68 с.
23. Снаряжение для горного туризма / сост. Директор Л.Б. – М., 1987. – 192 с.
24. Хубер Г. Альпинизм сегодня / Герман Хубер. – М., 1980. – 262 с.
25. Штюмер Ю.А. Профилактика туристского травматизма / Ю.А. Штюмер. – М. : ЦРИБ «Турист», 1992. – 96 с.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «ОРІЄНТУВАННЯ НА МІСЦЕВОСТІ»

*Книш Станіслав Степанович, керівник гуртка
Броварського районного центру туризму*

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Закон України «Про позашкільну освіту» передбачає її розвиток шляхом збільшення мережі гуртків, клубів за інтересами, творчих об'єднань. Для ефективної роботи потрібна нова інструктивно-методична та програмова база. Серед різноманітних засобів виховання і навчання, які має сучасна педагогіка, чільне місце займає туризм. Саме він формує навички здорового способу життя, підвищує увагу до стану фізичного здоров'я учнів, виховує любов до рідного краю, дає можливість самореалізуватися.

Заняття туризмом передбачає обов'язкове засвоєння низки практичних знань і навичок, а саме: орієнтування на місцевості за допомогою компаса та карти, місцевих предметів; встановлення намету, розпалювання вогнища; приготування їжі в польових умовах; додання природних перешкод із використанням спеціального спорядження; надання першої (долікарської) медичної допомоги в польових умовах тощо.

Актуальність розробки даного курсу пов'язана з тим, що наявні програми зі спортивного туризму та орієнтування розраховані на фізично здорових дітей і передбачають підготовку спортсменів через регулярні тренування за певною методикою. Зважаючи на те, що в загальноосвітніх школах навчаються діти з різним станом здоров'я, є потреба розробити програму адаптовану до діючих програм із фізичного виховання. В основу її покладено не обов'язкове виконання спортивних нормативів, а загальний фізичний розвиток шляхом рухливих ігор, тому в гуртку можуть займатися діти різних груп здоров'я.

Пропонована навчальна програма передбачає підготовку дітей до життя, вчить діяти в екстремальних ситуаціях. Основний рівень курсу третього року навчання містить розділи з основ геодезії, картографії, топографії та екології з метою професійної орієнтації учнів. У програмі висвітлені різні види та способи орієнтування на місцевості: по топографічних і спортивних картах, картосхемах, за допомогою компаса, небесних світил, місцевих предметів. Подаються широкі відомості з топографії, роботі з різними видами карт.

Особливістю даної програми є поєднання різних туристських дисциплін, висвітлення теоретичних відомостей з різних географічних наук, прищеплення та закріплення навичок виживання в незвичних життєвих ситуаціях, розрахована на широке коло учнівської молоді.

Мета навчальної програми – гармонійний розвиток особистості, формування її життєвої компетентності у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності та орієнтування на місцевості.

Завдання навчальної програми наступні:

- забезпечити оволодіння вихованцями спеціальними знаннями, уміннями та навичками з туризму та спортивного орієнтування;
- навчити учнівську молодь орієнтуватися на місцевості за допомогою компаса і карти, сонця та місцевих предметів;
- сформувані теоретичні знання та практичні навички з основ топографії, картографії, геодезії, екології, валеології;
- ознайомити вихованців із історією та культурою рідного краю у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності;
- підготувати гуртківців до участі у змаганнях з туризму та спортивного орієнтування;
- виховувати у дітей любов до природи та рідного краю, почуття взаємопідтримки й взаємодопомоги, силу волі, прагнення до перемоги, відповідальність за загальну справу;
- пропагувати здоровий спосіб життя.

Навчальна програма розрахована на дітей середнього та старшого шкільного віку і передбачає 3 роки навчання:

- 1-й рік навчання – початковий рівень – 218 год. на рік;
- 2-й рік навчання – основний рівень – 216 год. на рік;
- 3-й рік навчання – основний рівень – 216 год. на рік.

Загальні принципи організації навчально-виховного процесу:

- *синтез інтелектуальної та практичної діяльності;*
- *індивідуальний підхід* – створення оптимальних педагогічних умов для навчання і творчої діяльності кожного гуртківця з урахуванням його індивідуальних особливостей та інтересів в ході організації колективних і групових форм роботи;
- *суб'єкт-суб'єктна взаємодія*, співробітництво між педагогом та гуртківцями, що забезпечує досягнення оптимальних результатів навчально-виховного процесу;
- *моніторинг рівня навчальних досягнень і рівня мотивації пізнавальної та творчої діяльності вихованців.*

Навчальна програма передбачає тісний зв'язок із шкільними дисциплінами, а саме: географією – основи топографії та орієнтування, історією – історія рідного краю, українським народознавством – традиції та звичаї Київщини, екологією – охорона природи, математикою – здійснення різних обрахунків, біологією – ознайомлення з флорою рідного краю, валеологією – особиста гігієна та вміння надавати першу (долікарську) медичну допомогу. Заняття гуртка сприяють фізичному розвитку та загартуванню дітей, формують здоровий спосіб життя.

Форми проведення занять: практикуми, тренування, змагання, екскурсії, походи, бесіди наукові експедиції тощо.

Перевірка ефективності навчання здійснюється шляхом виконання низки теоретичних та практичних завдань як на місцевості, так і в камеральних умовах, участі гуртківців в змаганнях та походах, наукових експедиціях із наступним оформленням звітів.

ПЕРШИЙ РІК НАВЧАННЯ. ПОЧАТКОВИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Усього	Теорія	Практика
Вступ	2	2	-
1. Техніка безпеки на заняттях, змаганнях, екскурсіях і походах	2	2	-
2. Охорона природи	14	2	12
3. Природні прикмети, що передбачають погоду	4	2	2
4. Вивчення туристичних об'єктів рідного краю	10	2	8
5. Українське народознавство	10	2	8
6. Гігієна туриста. Перша (долікарська) медична допомога	6	4	2
7. Спорядження орієнтувальника	14	4	10
8. Участь у туристському поході, спортивних змаганнях	42	-	42
9. Загальна фізична підготовка орієнтувальника	36	-	36
10. Правила туристсько-краєзнавчих змагань	4	4	-
11. Морально-вольова підготовка орієнтувальника	6	4	2
12. Технічна підготовка орієнтувальника	40	8	32
12.1. Техніка орієнтування на місцевості	24	4	20
12.2. Компас, правила користування ним	8	2	6
12.3. Вимірювання відстаней на місцевості	8	2	6
13. Топографічна підготовка орієнтувальника	24	10	14
13.1. Топографічні та спортивні карти	4	2	2
13.2. Вимірювання відстаней на карті	10	4	6

13.3. Умовні знаки топографічних та спортивних карт	10	4	6
Підсумок	2	2	-
Разом	216	48	168

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Ознайомлення з програмою гуртка. Бесіда про туризм, спортивне орієнтування та їх прикладне значення. Історія, традиції, сучасний стан та основні напрямки розвитку туризму і спортивного орієнтування. Зв'язок туризму та спортивного орієнтування. Посвята в гуртківці.

1. Техніка безпеки на заняттях, змаганнях, екскурсіях та в походах (2 год)

Дотримання правил безпеки під час руху до місця занять. Загальні вимоги техніки безпеки на заняттях, тренуваннях, змаганнях, екскурсіях і походах. Поняття контрольного часу та «Аварійного азимуту» на тренуваннях і змаганнях. Небезпеки, які чатують на туристів під час походу, вміння їх уникати.

2. Охорона природи (14 год)

Зміст, методи та завдання охорони природи. Сучасні природоохоронні проблеми своєї місцевості. Правила поведінки під час перебування на природі. Законодавство України про охорону природи.

Практичні заняття. Суспільно-корисна діяльність учнів щодо охорони природи. Екскурсії в природу з метою вивчення флори і фауни рідного краю та прибирання території.

3. Природні прикмети, що передбачають погоду (4 год)

Ведення спостереження за погодою. Народні прикмети, що передбачають погоду. Синоптична карта. Особливості кліматично-погодних умов своєї місцевості.

Практичні заняття. Складання прогнозу погоди на наступні дні.

4. Вивчення туристичних об'єктів рідного краю (10 год)

Основні туристичні маршрути рідного краю. Музеї, історичні об'єкти, пам'ятки природи, заповідні території; зустрічі з відомими людьми; література про рідний край.

Практичні заняття. Навчальні екскурсії до краєзнавчого музею.

5. Українське народознавство (10 год)

Державні символи України. Народні символи України. Народний календар свят, звичаїв і обрядів.

Практичні заняття. Участь у святкуванні зимових календарних свят (Андрія, Миколи, Різдва, Василя, Йордана). Збирання та запис традиційних звичаїв і обрядів. Ознайомлення з народними промислами та ремеслами рідного краю.

6. Гігієна туриста. Перша (долікарська) медична допомога (6 год)

Особиста гігієна туриста. Гігієнічні вимоги до одягу, взуття та посуду. Попередження та профілактика травматизму під час занять, на змаганнях, в поході.

Практичні заняття. Долікарська допомога при травмах, застуді, переломах, кровотечах, отруєнні, опіках. Способи транспортування потерпілого.

7. Спорядження орієнтувальника (14 год)

Особисте, групове та спеціальне спорядження туристів. Вимоги до туристського спорядження: міцність, зручність у користуванні, надійність. Догляд за спорядженням. Вимоги до облаштування бівуаку. Спортивний одяг, взуття, компас. Вибір одягу залежно від погоди. Планшети та їх види. Засоби відмітки на КП. Картка учасника, її різновиди. Обладнання старту і фінішу, місця роздавання карт.

Практичні заняття. Ремонт спорядження. Правила складання рюкзака. Типи вогнищ і правила їх розпалювання. Харчування в поході. Правила приготування їжі на вогнищі.

8. Участь у туристському поході, спортивних змаганнях (42 год)

Види походів. Добові норми переходів. Рух по пересіченій місцевості. Розподіл обов'язків у групі. Вибір продуктів харчування, складання кошторису. Рух групи в пішому строю та на транспорті. Оформлення документів для походу та змагань.

Практичні заняття. Участь у районних і обласних змаганнях. Відвідування змагань вищого рангу.

9. Загальна фізична підготовка орієнтувальника (36 год)

Практичні заняття. Рухливі ігри та естафети. Лижні прогулянки. Мініфутбол, волейбол, баскетбол. Правила проведення спортивних ігор. Ранкова гімнастика. Ігри на увагу, кмітливість, координацію рухів.

10. Правила туристсько-краєзнавчих змагань (4 год)

Види змагань із туризму та спортивного орієнтування. Права та обов'язки учасників. Правила проведення змагань із спортивного орієнтування. Порядок старту та фінішу. Залікова книжка спортсмена. Дистанція змагань.

11. Морально-вольова підготовка орієнтувальника (6 год)

Участь у змаганнях, походах під час несприятливих погодних умов. Розвиток відчуттів напрямку та відстані.

Практичні заняття. Вправи на розвиток спостережливості, уваги, пам'яті.

12. Технічна підготовка орієнтувальника (40 год)

12.1. Техніка орієнтування на місцевості (24 год)

Прийоми та способи орієнтування на місцевості. Позначки на КП. Сприйняття та перевірка номеру КП. Легенди КП. Прив'язки КП.

Практичні заняття. Пошуки та знаходження КП. Читання карти за заданими маршрутами. Порівняння місцевості з картою. Способи орієнтування: за місцевими та природними об'єктами, лінійними орієнтирами, допомогою компаса. Проходження на місцевості невеликих відрізків дистанції в заданому напрямку за допомогою компаса і карти, їх аналізом. Рух за проміжними орієнтирами. Визначення свого місцезнаходження за найближчим орієнтиром; по окомірному визначенню відстані; на підставі вимірювань довжини пройденого шляху; за допомогою руху по азимуту. Послідовність дій орієнтувальника, що втратив орієнтацію. Визначення сторін горизонту та напрямку на північ: у містах – за будівлями і вулицями, у лісі – за місцевими прикметами.

12.2. Компас, правила користування ним (8 год)

Види компасів. Істинний і магнітний азимут. Магнітне схилення. Дирекційний кут. Зворотній азимут. Визначення сторін горизонту за допомогою компаса. Орієнтування карти.

Практичні заняття. Вправи на точність визначення азимуту.

12.3. Вимірювання відстаней на місцевості (8 год)

Визначення відстаней на місцевості кроками, за часом бігу або ходьби, на «око», за масштабом карти. Фактори, що впливають на точність виміру відстаней.

Практичні заняття. Вправи на місцевості на точне вимірювання відстаней.

13. Топографічна підготовка орієнтувальника (24 год)

13.1. Топографічні та спортивні карти (4 год)

Способи зображення земної поверхні. План, схема, карта. Види карт. Відмінність топографічної карти від спортивної.

13.2. Вимірювання відстаней на карті (10 год)

Поняття про масштаб, його види (числовий, лінійний, іменний). Перехід від одного масштабу до іншого. Вимірювання відстаней за допомогою масштабу. Курвіметр. Вимірювання кривих ліній. Масштабні лінійки.

Практичні заняття. Вправи на вимірювання відстаней.

13.3. Умовні знаки топографічних та спортивних карт (10 год)

Види умовних знаків. Масштабні та позамасштабні умовні знаки. Позначення на картах рельєфу (горизонталі, бергштрихи), рослинності, гідрографії, дорожньої сітки, штучних споруд. Абсолютна та відносна висота. Способи їх визначення. Позамасштабні точкові орієнтири. Кольори карти. Умовні знаки дистанції. Читання об'єктів на карті.

Практичні заняття. Топографічний диктант. Виготовлення макетів форм рельєфу з пластиліну, піску тощо.

Підсумок (2 год)

Підведення підсумків роботи гуртка за рік.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- основні правила техніки безпеки на заняттях, змаганнях і походах;
- масштабні та позамасштабні умовні знаки;
- прийоми та способи орієнтування на місцевості;
- способи зображення земної поверхні на картах;
- права та обов'язки учасників змагань.

Вихованці мають вміти:

- вести спостереження за погодою;
- надавати долікарську допомогу при травмах, кровотечах і отруєннях;
- розпалювати багаття, готувати їжу на вогнищі, облаштовувати бівуак;
- рухатись по пересіченій місцевості;
- орієнтуватися на місцевості за допомогою компасу, місцевих предметів;
- розшукувати та знаходити КП;
- визначати відстані за допомогою масштабу;
- читати карти за допомогою умовних знаків.

ДРУГИЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Усього	Теорія	Прак-тика
Вступ	2	2	-
1. Техніка безпеки на заняттях, змаганнях, екскурсіях і походах	2	2	-
2. Загальні відомості з орієнтування	4	4	-
3. Основи екології	4	2	2
4. Метеорологічні спостереження	6	2	4
5. Подорож вихідного дня	10	2	8
6. Українське народознавство	10	4	6
7. Спорядження орієнтувальника	10	4	6
8. Перша (долікарська) медична допомога	6	4	2
9. Участь у туристському поході, спортивних змаганнях	40	4	36
10. Загальна фізична підготовка орієнтувальника	34	4	30
11. Правила поведінки у разі виникнення надзвичайних ситуацій	8	4	4
12. Морально-вольова підготовка орієнтувальника	8	4	4
13. Технічна підготовка орієнтувальника	40	4	36
13.1. Способи орієнтування на місцевості	30	2	28
13.2. Визначення відстаней на місцевості	8	2	6
13.3. Визначення місцевого часу без годинника	2	-	2
14. Топографічна підготовка орієнтувальника	30	10	20
14.1. Топографічна карта	8	4	4

14.2. Визначення координат точки на топографічній карті	16	4	12
14.3. Умовні знаки карт	6	2	4
Підсумок	2	2	-
Разом	216	58	158

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Мета і зміст діяльності гуртка у навчальному році.

1. Техніка безпеки на заняттях, змаганнях, екскурсіях і походах (2 год)

Інструктаж з техніки безпеки на заняттях в польових умовах. Техніка безпеки при проведенні змагань в лісі. Зустріч із дикими тваринами, здичавілими собаками. Техніка безпеки під час походу в гірських умовах.

2. Загальні відомості з орієнтування (4 год)

Види орієнтування: у заданому напрямку, на маркованій трасі, за лінією, за вибором, естафетне, паркове, трейл, вело, лижне, нічне, по пам'яті. Орієнтування без компасу та карти: за зірками, місяцем, сонцем, тваринами, птахами, комахами, місцевими предметами, годинником. Види змагань: одноденні, багатоденні, з загальним і роздільним стартом, гандикап.

3. Основи екології (4 год)

Екологія як наука. Середовище та умови існування організмів. Здоровий спосіб життя як основа збалансованої системи «людина – довкілля».

Практичні заняття. Діагностика хвороб за станом шкіри, райдужної оболонки ока та іншими зовнішніми ознаками. Приготування вітамінних фіточаїв, настоїв, відварів: їх рецептура та застосування.

4. Метеорологічні спостереження (6 год)

Прилади для спостереження за погодою: термометр, барометр, гігрометр, опадомір, флюгер. Правила користування ними. Щоденник спостереження за погодою. Передбачення погодних умов за поведінкою тварин, комах і рослин. Синоптична карта, її читання.

Практичні заняття. Вимірювання температури повітря, атмосферного тиску, вологості повітря, напрямку і сили вітру та кількості опадів за допомогою метеорологічних приладів.

5. Подорож вихідного дня (10 год)

Планування подорожі вихідного дня для ознайомлення з природою рідного краю.

Практичні заняття. Здійснення подорожей в межах свого населеного пункту, району. Велопробіг.

6. Українське народознавство (10 год)

Народний календар свят, звичаїв і обрядів.

Практичні заняття. Участь у святкуванні Новорічних і Різдвяних свят. Етнографічна екскурсія селом для ознайомлення з народними легендами, переказами та повір'ями.

7. Спорядження орієнтувальника (10 год)

Намети, спальні мішки. Обладнання місця та встановлення намету. Правила користування наметом. Типи спальних мішків. Інвентар та обладнання занять на місцевості або змагань. Обладнання КП.

Практичні заняття. Ремонт туристичного спорядження.

8. Перша (долікарська) медична допомога (6 год)

Спортивні травми. Загальні рекомендації надання першої (долікарської) медичної допомоги. Обстеження хворого. Симптоми для встановлення попереднього діагнозу. Загрозливі ознаки. Медична аптечка, її призначення та застосування.

Практичні заняття. Тренувальні вправи з надання першої (долікарської) медичної допомоги.

9. Участь у туристському поході, спортивних змаганнях (40 год)

Розподіл обов'язків у поході. Підготовка спорядження. Особливості пересування туристської групи в лісі.

Практичні заняття. Участь у районних і обласних змаганнях. Відвідування змагань вищого рангу. Участь в тренувальних багатоденних зборах (за окремою програмою).

10. Загальна фізична підготовка орієнтувальника (34 год)

Практичні заняття. Рухливі ігри та естафети. Ігри з м'ячем. Настільний теніс. Подолання туристської смуги перешкод. Лижні прогулянки зимовим лісом.

11. Правила поведінки у разі виникнення надзвичайних ситуацій (8 год)

Фактори, що впливають на виникнення надзвичайних ситуацій. Аварійне водозабезпечення. Добування води та її обробка. Аварійне харчування. Засоби сигналізації. НАЗ. Природні засоби для надання допомоги в надзвичайних ситуаціях.

Практичні заняття. Тренувальні вправи з використання підручних природних засобів для надання допомоги у надзвичайних ситуаціях.

12. Морально-вольова підготовка орієнтувальника (8 год)

Прийняття оперативних рішень під час проходження дистанції на змаганнях. Подолання почуття розгубленості у разі втрати орієнтації. Подолання труднощів, які виникають внаслідок несприятливих погодних умов.

13. Технічна підготовка орієнтувальника (40 год)

13.1. Способи орієнтування на місцевості (30 год)

Тактичне, топографічне, загальне та детальне орієнтування. Орієнтування на місцевості по карті в русі. Орієнтування під час проходження шляху. Орієнтування вночі, в горах, на засніженій місцевості, населеному пункті, великому місті. Складання кроків маршруту. Орієнтування за туристською схемою, топографічною картою.

Практичні заняття. Тренувальні вправи з різних видів орієнтування на місцевості.

13.2. Визначення відстаней на місцевості (8 год)

Визначення відстаней на місцевості за видимістю предметів, кроками, на «око», за лінійними та кутовими розмірами, часом та швидкістю руху, на слух, за допомогою підручних предметів.

Практичні заняття. Виконання вправ на визначення відстаней.

13.3. Визначення місцевого часу без годинника (2 год)

Визначення місцевого часу вночі та вдень.

Практичні заняття. Виконання вправ на визначення часу без годинника.

14. Топографічна підготовка (30 год)

14.1. Топографічна карта (8 год)

Розграфлення карт. Номенклатура карт. Класифікація топографічних карт. Топографічний план. Символи UIAA. Замальовка (шкіц).

14.2. Визначення координат точки на топографічній карті (16 год)

Географічні координати. Координатна (кілометрова) сітка на картах. Прямокутні координати.

Практичні заняття. Визначення місця розташування об'єкта за географічними та прямокутними координатами.

14.3. Умовні знаки карт (6 год)

Умовні скорочення на картах. Умовні позначення на туристських схемах, планах тощо.

Практичні заняття. Удосконалення знань про використання умовних позначень на топографічних і спортивних картах.

Підсумок (2 год)

Підведення підсумків роботи гуртка за рік.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- правила техніки безпеки під час проведення змагань в лісі;

- види орієнтування;
- фактори, що впливають на виникнення надзвичайних ситуацій;
- умовні скорочення та позначення на картах, картосхемах і планах.

Вихованці мають вміти:

- робити діагностику хвороби за зовнішніми ознаками;
- передбачати погоду за поведінкою тварин, комах і рослин;
- читати синоптичну карту;
- користуватися медичною аптечкою;
- долати туристську смугу перешкод;
- використовувати природні засоби для надання допомоги у разі виникнення надзвичайних ситуацій;
- долати труднощі, які виникають при несприятливих природних умовах;
- орієнтуватися в лісі, горах, місті, вночі, за туристськими схемами та топографічними картами;
- визначати відстані за допомогою підручних предметів, на «око», кроками тощо;
- визначати географічні та прямокутні координати точки.

ТРЕТІЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Усього	Теорія	Прак-тика
Вступ	2	2	-
1. Техніка безпеки на заняттях, екскурсіях і в поході	2	2	-
2. Основи картографії	20	6	14
3. Стихійні явища природи та природні процеси рідного краю	4	4	-
4. Вивчення туристичних об'єктів рідного краю	20	4	16
5. Українське народознавство	12	4	8
6. Гігієна туриста та перша (долікарська) медична допомога	6	4	2
7. Спорядження орієнтувальника	6	2	4
8. Участь у кількадеennих тренувальних зборах, змаганнях	36	-	36
9. Загальна фізична підготовка орієнтувальника	30	-	30
10. Основи геодезії	18	4	14
11. Суддівська практика	14	-	14
12. Морально-вольова підготовка орієнтувальника	6	2	4
13. Технічна підготовка орієнтувальника	20	4	16
13.1. Подолання дистанції	12	2	10
13.2. Робота з компасом та картою на місцевості	8	2	6
14. Топографічна підготовка орієнтувальника	18	4	14
Підсумок	2	2	-
Разом	216	44	172

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Мета та зміст роботи гуртка у навчальному році.

1.Техніка безпеки на заняттях, екскурсіях і в поході (2 год)

Техніка безпеки на змаганнях у місті. Правила поведінки у разі втрати орієнтації. Техніка безпеки на заняттях в лісі під час виникнення пожежі. Правила поводження з вибухо-небезпечними предметами. Техніка безпеки на переправах через водні перешкоди. Правила поведінки в громадському транспорті, чужому місті.

2. Основи картографії (20 год)

Картографічні проекції. Створення карт. Аерофотознімання та дешифрування аерофотознімків.

Практичні заняття. Дешифрування аерофотознімків, редагування спортивних карт.

3. Стихійні явища природи та природні процеси рідного краю (4 год)

Лісові пожежі. Повінь. Бурі та урагани. Сильні снігопади. Ожеледиця та обледеніння. Лінійний змив. Блискавка та град. Поведінка в зоні стихійного лиха.

4. Вивчення туристичних об'єктів рідного краю (20 год)

Імена видатних людей у назвах вулиць населеного пункту. Топоніміка рідного краю. Храмові споруди та архітектурні комплекси.

Практичні заняття. Екскурсія на місцеве підприємство. Оформлення звіту про екскурсію. Допомога у збиранні експонатів до місцевого музею. Екскурсія до культових споруд населеного пункту.

5. Українське народознавство (12 год)

Родинно-побутові свята, обряди. Обряди, пов'язані з народженням дитини. Весільний обряд. Похоронний та поминальний обряди. Родовідне дерево.

Практичні заняття. Участь в родинно-побутових святах і обрядах.

6. Основи валеології (6 год)

Валеологія, як наука. Негативний вплив алкоголю, куріння, вживання допінгу та наркотичних речовин на організм людини. Уражаючі природні фактори: тепловий та сонячний удар, сонячний опік і термічний опік, укачування, переохолодження, обмороження, ураження блискавкою, утоплення тощо. Профілактика та надання долікарської допомоги у разі ураження природними факторами. Надання долікарської допомоги у разі укусів тварин, комах та отруйних змій.

Практичні заняття. Тренувальні вправи з надання першої (долікарської) медичної допомоги під час ураження природними факторами.

7. Спорядження орієнтувальника (6 год)

Електронна відмітка на КП, її різновиди. Спортивні годинники. Системи GPS. Спорядження для нічного орієнтування. Карабіни, мотузки та їх різновиди. Горілки та газові балони. Ліхтарики. Туристські ножі. Правила користування цим спорядженням.

8. Участь у кількадечних тренувальних зборах, змаганнях (42 год)

Практичні заняття. Участь у районних та обласних змаганнях. Відвідування змагань вищого рангу. Проведення тренувальних зборів на незнайомій місцевості з ночівлею.

9. Загальна фізична підготовка орієнтувальника (36 год)

Практичні заняття. Рухливі ігри та естафети. Лижні прогулянки. Мініфутбол, волейбол, баскетбол, настільний теніс, бадмінтон. Вправи на стрибучість (стрибки з краю яру, берега річки). Переправа на колоді через яр, потік, рів. Стрибки у довжину через яму з водою, рівчак, потічок. Оббігання перешкод.

10. Основи геодезії (18 год)

Поняття про геодезію. Вимірювання відстаней найпростішими далекомірами. Вимірювання відстаней до недоступних предметів. Визначення розмірів місцевих предметів. Вимірювання горизонтальних кутів, перевищень, напрямів і відстаней за допомогою тисячних. Визначення висоти предметів. Вимірювання уклону в тисячних і відсотках. Ознайомлення з геодезичними приладами.

Практичні заняття. Вправи на вимірювання відстаней, кутів, напрямів, перевищень, висоти та розмірів предметів.

11. Суддівська практика (14 год)

Планування та проведення на місцевості частини або повного заняття з молодшими гуртківцями. Засвоєння навичок суддівства на змаганнях. Робота контролера на КП, помічника судді на старті, фініші, пункті видачі карт.

Практичні заняття. Участь у суддівстві змагань із різних видів орієнтування.

12. Морально-вольова підготовка орієнтувальника (6 год)

Реакція на суперників під час змагань та подолання бажання співпраці з ними. Прийняття самостійних рішень під час змагань. Аналіз помилок і усунення їх. Управління емоційним станом.

13. Технічна підготовка орієнтувальника (20 год)

13.1. Подолання дистанції (12 год)

Практичні заняття. Рух важкопрохідною, болотистою, пересіченою місцевістю, засніженим схилом, в негоду, по високій траві. Подолання водних перешкод. Проходження початкового, середнього та заключного етапу дистанції. Особливості подолання спусків і підйомів.

13.2. Робота з компасом та картою на місцевості (8 год)

Вивчення місцевості по карті. Визначення рельєфу по карті. Вивчення по карті умов руху. Знаходження по карті предмета на місцевості та умовного знаку. Визначення по карті свого місцезнаходження.

Практичні заняття. Удосконалення навичок роботи на місцевості з компасом і картою.

14. Топографічна підготовка орієнтувальника (18 год)

Удосконалення знань умовних позначень на топографічних і спортивних картах. «Старіння» карт.

Практичні заняття. Топографічний диктант. Тренувальні вправи зі створення топографічного плану місцевості.

Підсумок (2 год)

Підведення підсумків роботи гуртка за рік.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- основні правила техніки безпеки на змаганнях в місті, переправах через водні перешкоди, у разі виникнення лісової пожежі, поводження з вибухонебезпечними предметами тощо;
- правила поведінки в зоні стихійного лиха, у разі втрати орієнтації на місцевості.

Вихованці мають вміти:

- редагувати карти різних типів;
- оформляти звіт про екскурсію;
- надавати долікарську допомогу у разі ураження природними факторами;
- користуватися сучасними системами навігації, туристичним спорядженням;
- користуватися найпростішими геодезичними приладами для вимірювання відстаней, висоти предметів, уклону, горизонтальних кутів і перевищень;
- планувати та проводити заняття з молодшими гуртківцями;
- створювати топографічний план місцевості.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Алешин В.М. Туристская топография / В.М. Алешин. – М. : ФиС, 1985. – 160 с.
2. Алешин В.М. Соревнования по спортивному ориентированию / В.М. Алешин, Н.Н. Калиткин. – М. : ФиС, 1974. – 152 с.
3. Бабкин А.В. Специальные виды туризма / А.В. Бабкин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 252 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_tourism/babkin.htm

4. Богатов С.Ф. Спортивное ориентирование : метод. пособ. / С.Ф. Богатов, О.Г. Крюков. – М. : Воениздат, 1982. – 102 с.
5. Елаховский С.Б. Бег к невидимой цели (очерки о спортивном ориентировании) / С.Б. Елаховский. – М. : ФиС, 1973. – 146 с.
6. Матусевич К.М. Найпростіші вимірювання на місцевості / К.М. Матусевич, В.Є. Семенов. – К. : Рад. школа, 1981. – 63 с.
7. Огородников Б. Подготовка спортсменов-ориентировщиков / Б. Огородников, А. Кирчо, Л. Крохин. – М. : ФиС, 1978. – 70 с.
8. Правила змагань зі спортивного орієнтування (ред. 2013). – К. : ФСОУ, 2013. – 147 с.
9. Романенко О.В. Туризм та спортивне орієнтування : навч.-метод. рекомендації / О.В. Романенко. – К. : КУТЕП, 2003. – 74 с.
10. Смирнов В.М. Орієнтування на місцевості / В.М. Смирнов, О.С. Сандомирський. – К. : Здоров'я, 1975. – 105 с.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Алешин В.М. Карта в спортивном ориентировании / В.М. Алешин. – М., 1983. – 103 с.
2. Алешин В.М. Туристская топография / В.М. Алешин. – М. : ФиС, 1985. – 160 с.
3. Алешин В.М. Соревнования по спортивному ориентированию / В.М. Алешин, Н.Н. Калиткин. – М. : ФиС, 1974. – 152 с.
4. Бабкин А.В. Специальные виды туризма / А.В. Бабкин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 252 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://tourlib.net/books_tourism/babkin.htm
5. Богатов С.Ф. Спортивное ориентирование : метод. пособ. / С.Ф. Богатов, О.Г. Крюков. – М. : Воениздат, 1982. – 102 с.
6. Грабовський Ю.А. Спортивний туризм : навч. посіб. / Ю.А. Грабовський, О.В. Скалій, Т.В. Скалій. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2008. – 304 с.
7. Дегтяр В.Д. Основы оздоровчо-спортивного туризма : навч.-метод. посіб. для закл. освіти. – К. : Науковий світ, 2002. – 204 с.
8. Евсеев П. Спортивный туризм : учебн. пособ. / П. Евсеев. – СПб., 1999. – 126 с.
9. Иванов Е.И. С компасом и картой / Е.И. Иванов. – М. : Изд-во ДОСААФ, 1971. – 50 с.
10. Карманный справочник туриста / сост. Ю.А. Штюрмер. – М. : Профиздат, 1982. – 224 с.
11. Конох А.П. Тактика орієнтування, робота з картами та використання рельєфу під час орієнтування : метод. рекомен. / А.П. Конох, Ф.Ф. Товстоп'ятко. – Запоріжжя, 2003 – 45 с.
12. Матусевич К.М. Найпростіші вимірювання на місцевості / К.М. Матусевич, В.Є. Семенов. – К. : Рад. школа, 1981. – 63 с.
13. Міхно О. Військова топографія / О.Міхно, С.Шмаль. – К., 2008. – 386 с.
14. Огородников Б.И. Подготовка спортсменов-ориентировщиков / Б.И. Огородников, А.Н. Кирчо, Л.А. Крохин. – М. : ФиС, 1978. – 70 с.
15. Огородников Б.И. Сборник задач и упражнений по спортивному ориентированию / Б.И. Огородников, А.Л. Моисеенков, Е.С. Приймак. – М. : ФиС, 1980. – 72 с.
16. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей : навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К. : Академвидав, 2010. – 248 с.
17. Правила змагань зі спортивного орієнтування (ред. 2013). – К. : ФСОУ, 2013. – 147 с.
18. Романенко О.В. Туризм та спортивне орієнтування : навч.-метод. рекомендації. – К. : КУТЕП, 2003. – 74 с.
19. Смирнов В.М. Орієнтування на місцевості / В.М. Смирнов, О.С. Сандомирський. – К. : Здоров'я, 1975. – 105 с.
20. Ярошенко М.Б. Військова топографія : навч. посіб. / М.Б. Ярошенко. – Тернопіль : Укрмедкнига, 1999. – 80 с.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «ЮНІ МУЗЕЄЗНАВЦІ»

*Глей Валерій Іванович, методист, керівник гуртка
Броварського районного центру туризму*

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПISKA

Актуальність навчальної програми гуртка «Юні музеєзнавці» пов'язана із зростанням ролі музеїв у виховному процесі закладів освіти, на базі яких вони функціонують. Краєзнавчий музей навчального закладу є центром виховної роботи, ефективною формою організації і подання краєзнавчого навчального матеріалу, базою поглибленого вивчення історії рідного краю, роду, масового залучення вихованців до краєзнавчої та пошукової роботи.

Музей не випадково називають «чарівною машиною часу». Зібрані документи й предмети зберігають пам'ять минулого, передають її як естафету нащадкам, підтримують і розвивають зв'язок часів та поколінь. Мова музею – мова оригіналу, першоджерела історичної інформації. Матеріали яскраво, доказово й переконливо розповідають про події минулого, допомагають відтворити, «реконструювати» їх, воскресити справи і вчинки людей, дати їм правильну оцінку, дозволяють виробити наукові погляди й переконання, формувати політичну й моральну культуру. Документи, матеріали експозицій створюють своєрідну модель подій минулого.

Тому саме краєзнавчий музей покликаний сприяти формуванню патріотизму дітей та учнівської молоді, розширенню світогляду й вихованню пізнавальних інтересів, оволодінню практичними навичками пошукової, дослідницької діяльності, удосконаленню освітнього процесу. Музейне освітнє середовище виконує не тільки виховні функції, але і формує практичні навички пошукової, дослідницької діяльності підростаючого покоління.

У сучасній школі навчаються школярі із новим світосприйняттям. Звичайна річ, що забезпечити реалізацію їхніх життєвих здібностей і бажань загальноосвітній школі важко. Тому сьогодні дуже важливо використовувати методи та засоби, які мають найбільший вплив на підростаюче покоління. У школах ведеться пошук методичний прийомів і форм, новітніх підходів до навчальної та позаурочної роботи для залучення підлітків до норм та правил суспільного життя. Історико-краєзнавче виховання засобами шкільного музею має величезне значення у становленні особистості, є ефективним методом вдосконалення навчального середовища.

Створення курсу обумовлено відсутністю сучасних програм із музейної справи для позашкільної освіти. Програму складено відповідно до вимог навчальних програм і загальнодидактичних принципів сучасної педагогічної науки. У змісті програми враховано нові підходи до соціальної ролі музею, трансформації його надбань в освіту у двох аспектах: як сукупності форм, методів навчання та засобів формування громадянсько-патріотичної позиції учнівської молоді.

Мета навчальної програми – залучення учнівської молоді до процесів дослідження, вивчення і збереження історико-культурної спадщини України та рідного краю, формування системи поглядів, принципів та цілісного уявлення про історико-культурний потенціал українського народу засобами музейної педагогіки.

Завдання навчальної програми наступні:

- вивчення основних етапів історичного розвитку музеїв в Україні та створення музейної мережі у своєму регіоні;
- оволодіння навичками організації громадських музеїв;
- засвоєння основ музейної термінології, функцій та напрямів діяльності музеїв;
- оволодіння системою знань про рідний край, його пам'ятки історії та культури;
- ознайомлення з різними формами і методами музейної роботи;
- набуття вихованцями навичок самостійної історико-краєзнавчої діяльності.

Навчальна програма побудована за лінійно-концентричним принципом та реалізується у гуртках, що працюють на базі діючих музеїв закладів освіти. Під час занять вихованці мають можливість поглибити знання з навчальних предметів, отримати практичні уміння і навички, що є важливим складником гуманістичного виховання, національно-патріотичного та культурно-духовного розвитку дітей і учнівської молоді.

Навчальна програма розрахована на вихованців середнього та старшого шкільного віку, передбачає 3 роки навчання у групах основного рівня:

- перший рік навчання – основний рівень – 144 год. на рік (2 заняття по 2 год. на тиждень);
- другий рік навчання – основний рівень – 144 год. на рік (2 заняття по 2 год. на тиждень);
- третій рік навчання – основний рівень – 216 год. на рік (3 заняття по 2 год. на тиждень).

ПЕРШИЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва розділу, теми	Кількість годин		
		Усього	Теорія	Практика
Вступ		2	2	-
1. Музей – скарбниця історичної пам'яті українського народу. Основи музейної термінології		8	4	4
2. Історія музеїв, їх класифікація. Шкільне музеєзнавство		8	4	4
3. Основи організації та створення музею		20	10	10
4. Пам'яткознавство. Джерела вивчення історії краю		30	10	20
5. Історія музейної справи регіону. Відомі колекції краю		10	4	6
6. Пошукова діяльність музею		10	6	4
7. Експозиційна робота музею		10	4	6
8. Просвітницька діяльність музеїв		10	6	4
9. Організація діяльності музейного активу		14	6	8
10. Участь у всеукраїнських та регіональних краєзнавчих акціях		20	10	10
Підсумок		2	2	-
Краєзнавча пошукова експедиція		поза сіткою годин		
Всього		144	68	76

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Мета і зміст освітньої діяльності гуртка.

1. Музей – скарбниця історичної пам'яті українського народу. Основи музейної термінології (8 год)

Роль музеїв у збереженні історичного спадку поколінь та культурних надбань України. Функції музеїв. Сучасне українське джерелознавство. Поняття історичного джерела, джерела інформації, пам'яток історії та культури. Класифікація пам'яток. Основи музейної термінології: музеї, фонди, експозиція, музейний предмет тощо.

Практична робота. Відвідування державних музеїв. Екскурсії до пам'яток археології та архітектури рідного краю. Термінологічні диктанти.

2. Історія музеїв, їх класифікація. Шкільне музеєзнавство (8 год)

Історія музейної справи на Україні. Державні музеї. Музеї, що працюють на громадських засадах. Профільна класифікація. Музеї-заповідники, меморіальні, садиби. Шкільне музеєзнавство. Особливості музеїв у закладах освіти як осередку освіти та виховання. Географічне розташування музеїв України та їх профільна специфіка. Музеї на карті регіону.

Практична робота. Відвідування державних та шкільних музеїв, зустрічі з їх керівниками, активом. Виготовлення карт-схем музеїв краю з визначенням їх профілів. Ознайомлення з експозиціями музеїв різних профілів. Дидактичні ігри з визначення профілів музейних експозицій.

3. Основи організації та створення музею (20 год)

Законодавство України про музейну справу. Концепція музею (визначення профілю, ідеї). Концепція музею як всебічне обґрунтування мети і завдань, засобів створення, функціонування та дальшого розвитку музею закладу освіти. Етапи розвитку концепції: підготовка та аналіз вихідних даних (історичні, географічні, економічні, національні, культурні особливості регіону; стан розвитку музейної справи; визначення місця майбутнього музею в навчально-виховному процесі, громадському житті, його мети, завдань, обґрунтування потреби в існуванні). Теоретична розробка «ідейного задуму» музею. Опрацювання структури та засад діяльності. Матеріальна база. Шляхи комплектування фондів. Акт прийому музейних предметів. Рекламна інформація про музей. Оформлення експозицій. Принципи організації та діяльності музеїв закладів освіти. Основні етапи та методика створення музею навчального закладу. Роль учнівського та педагогічного колективу, громадськості у його створенні. Керівник музею, його права та обов'язки. Музейна рада. Формування громадського активу музею, робочих груп, визначення їх функцій. Ознайомлення членів ради із методикою музейної роботи у закладі освіти. Допомога методистів-музеєзнавців, фахівців у розробці плану створення музею. Оснащення приміщення, забезпечення необхідними меблями та документацією. Комплектування музейного зібрання. Організація періодичних звітних виставок нових надходжень. Робота зі створення експозиції та підготовки музейного активу до її популяризації. Складання документів для реєстрації. Урочисте відкриття. Перспективний план подальшого використання та розвитку.

Практична робота. Складання паспорту музею. Ділова гра «Створимо музей навчального закладу».

4. Пам'яткознавство. Джерела вивчення історії краю (30 год)

Пам'ятки історії та культури, їх значення, наукова, історична та художня цінність. Види пам'яток. Історичні джерела, сучасні підходи до їх класифікації. Писемні, речові, зображувальні джерела історії краю, їх охорона та використання. Пам'ятки природи. Ставлення до пам'яток як показника цивілізованості суспільства. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні. Діяльність державних та громадських пам'яткоохоронних організацій. Сучасні періодичні видання, часописи. Державна служба охорони культурної спадщини. Державний реєстр культурної спадщини. Внесок державних діячів, представників науки та культури у збереження історико-культурної спадщини України.

Практична робота. Екскурсії до історичного архіву, фондів музеїв та бібліотек, архітектурних та археологічних пам'яток, відвідування виставок відомих колекцій, творів художників, народних майстрів. Складання описів пам'яток історії та культури. Приклади заповнення опису музейних предметів у реєстраційних картках.

5. Історія музейної справи свого краю. Відомі колекції краю (10 год)

Перші музейні зібрання Київщини та рідного краю. Видатні музеєзнавці. Втрати музейних колекцій під час буремних подій революції, громадянської війни, політичних репресій, Другої світової війни, асиміляційних процесів. Музейне будівництво в повоєнні роки. Класифікація музеїв: загальноісторичні, військово-історичні, історико-етнографічні, меморіальні, природничі. Розвиток музеїв навчальних закладів на Україні та Київщині. Музеї, що мають звання «зразковий» і «народний». Відомі історичні, археологічні, мистецькі колекції краю.

Практична робота. Відвідування музеїв, ознайомлення з краєзнавчими колекціями. Творчі зустрічі з керівниками музеїв та краєзнавцями. Складання біографічних нарисів видатних краєзнавців краю, вивчення їх творчих доробків, заповнення облікових карток.

6. Пошукова діяльність музею: форми та методи (10 год)

Мета та завдання пошукової роботи. Методи комплектування фондів: тематичний, систематичний, комплексний. Форми комплектування: експедиція, походи, подорожі, крає-

знавчі екскурсії, поточне комплектування, зустрічі та опитування населення, листування. Форми збору матеріалів під час літньої експедиції.

Практична робота. Робота з архівними матеріалами та краєзнавчою літературою. Проведення польових робіт під час одноденних походів. Виявлення та збирання рухомих пам'яток історії та культури краю, вивчення середовища їх побутування. Ведення польової документації. Запис спогадів і розповідей учасників та очевидців історичних подій. Анкетування. Первинна обробка зібраних матеріалів.

7. Експозиційна робота музею (10 год)

Основні етапи створення музейної експозиції. Загальнотеоретичні положення щодо створення експозиції. Принципи історичності, проблемності, предметності, локальності. Використання в експозиції дидактичних принципів: науковості, системності, послідовності, наступності, вірогідності, переконливості, доступності, наочності. Функції музейної експозиції у навчально-виховному процесі, просвітницькій та культурно-освітній роботі. Етапи опрацювання змісту експозицій в процесі їх проектування (підготовчий – вивчення матеріалів щодо теми експозиції; визначення мети та завдань, обґрунтування ідей (провідних та головних), тематичної структури і особливостей змісту; характеристика джерелознавчої бази; формування основних вимог до просторово-художнього оформлення). Складання тематико-експозиційного плану. Архітектурно-художнє проектування, вимоги та прийоми показу.

Практична робота. Знайомство з проектно-експозиційною документацією у місцевих музеях. Ділові ігри з проблем формування тематико-експозиційних планів експозицій. Робота творчих груп. Створення індивідуальних проектів тематичних виставок.

8. Просвітницька діяльність музею (10 год)

Напрями, зміст та форми просвітницької діяльності музею: масові, групові, індивідуальні. Організація культурно-освітньої діяльності, методи та форми: екскурсії, виставки, творчі вечори, тематичні ранки, зустрічі, дидактичні ігри, презентації, творчі майстерні, уроки, позакласні заходи, заняття гуртка, краєзнавчі години, лекції, лекторії, конференції, конкурси, вікторини, брейн-ринги, зустрічі з земляками, вечори та свята, дні відкритих дверей, подорожі, тижні музею, участь в передачах на радіо, публікації в пресі. Екскурсія – основна форма масової роботи в музеї.

Практична робота. Написання сценаріїв виховних справ на базі музею та з використанням його фондів. Підготовка елементів екскурсій для різних категорій дітей.

9. Організація діяльності музейного активу (14 год)

Громадська та учнівська рада музею закладу освіти, їх функції. Координація діяльності робочих груп та комісій. Зв'язок ради музею з державними музеями, архівами та іншими організаціями. Фондова комісія музею, організація її роботи.

Практична робота. Ознайомлення з роботою фондової комісії державного музею. Організація роботи ради музею та творчих (дослідницьких) груп. Складання перспективного плану діяльності ради музею шляхом реалізації суспільно-корисних проектів.

10. Участь у всеукраїнських і місцевих краєзнавчих акціях (20 год)

Всеукраїнські та обласні історико-краєзнавчі конференції, конкурси, акції. Методика підготовки та участь в них. Визначення напрямку та теми дослідження. Складання плану, опрацювання джерел. Етапи підготовки роботи, підбір ілюстрацій. Оформлення результатів пошукової (дослідницької) роботи.

Практична робота. Творчі зустрічі та консультації з місцевими краєзнавцями. Складання описів об'єктів та їх фотографування, позначення на картах. Моделювання та узагальнення результатів досліджень. Складання звіту.

Підсумок (2 год)

Підведення підсумків роботи за рік. Нагородження кращих вихованців.

Краєзнавча пошукова експедиція (поза сіткою годин)

Підготовка краєзнавчої експедиції

Визначення теми, мети, завдань і маршруту. Складання плану підготовки та графіка роботи на маршруті. Розподіл обов'язків між учасниками. Вивчення району подорожі, визна-

чення та вивчення краєзнавчих об'єктів. Отримання консультацій у фахівців. Підготовка картографічного матеріалу. Матеріальне забезпечення експедиції. Методика організаційно-підготовчих занять. Оформлення документів експедиції.

Проведення краєзнавчої експедиції

Проведення польових досліджень. Особливості пошуково-дослідницької роботи в польових умовах, населених пунктах. Форми і методи досліджень: фотофіксація, аудіозапис, опитування жителів, зустрічі з учителями та учнями шкіл, краєзнавцями, колекціонерами, самостійне обстеження краєзнавчих об'єктів, збір рухомих пам'яток, опрацювання літератури у місцевих бібліотеках, відвідування музеїв, складання та заповнення таблиць, графіків, найпростіших карт-схем, збір статистичних даних в органах місцевої влади, виготовлення замальовок та ескізів. Фіксація результатів досліджень на відео- та фотоносіях. Правила ведення польового щоденника.

Підведення підсумків краєзнавчої експедиції

Складання звіту, обробка зібраних матеріалів, складання описів краєзнавчих об'єктів, поповнення картотек. Аналіз стану виконання завдань. Форми узагальнення матеріалів та представлення широкому загалу. Оформлення виставок за результати експедиції. Проведення звітних конференцій. Підготовка творчих робіт. Випуск стінгазет, репортажів. Проведення підсумкового вечора учасників експедиції. Участь у творчих конкурсах. Самоаналіз діяльності керівника експедиції.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- основні поняття та терміни, нормативні акти, класифікацію музеїв;
- етапи історичного розвитку музеїв та формування музейної мережі в регіоні;
- основи організації та діяльності музеїв на громадських засадах;
- функції та напрями діяльності музеїв при закладах освіти;
- основні вимоги до обліку та збереження музейних предметів;
- етапи та прийоми побудови музейної експозиції.

Вихованці мають вміти:

- здійснювати облік та створювати умови для зберігання музейних предметів;
- організовувати та проводити краєзнавчий пошук за конкретною темою;
- виконувати наукову обробку зібраного матеріалу;
- створювати та оформлювати музейну експозицію;
- працювати з архівними джерелами, довідниками, путівниками, картосхемами;
- володіти основами культури мовлення.

ДРУГИЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Усього	Теорія	Практика
Вступ	2	2	-
1. Історія музейної справи в Україні. Туристські можливості краю	8	4	4
2. Сучасна нормативно-правова база музейної справи. Положення про музей при закладі освіти	8	4	4
3. Музейна діяльність відомих вчених-краєзнавців. Музеї при навчальних закладах краю	20	10	10
4. Основні етапи дослідження історії краю	30	10	20

5. Фонди музею. Інструкція з обліку і збереження музейних фондів	10	4	6
6. Дослідницька та пам'ятко-охоронна діяльність музею	10	6	4
7. Побудова та оновлення музейних експозицій	12	6	6
8. Екскурсія – основна форма роботи музею	12	6	6
9. Планування роботи музею	10	4	6
10. Музей та сучасні інформаційні технології	20	8	12
Підсумок	2	2	-
Краєзнавча пошукова експедиція	поза сіткою годин		
Разом	144	66	78

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Мета і зміст освітньої діяльності гуртка.

1. Історія музейної справи в Україні. Туристські можливості краю (8 год)

Перші спроби колекціонування унікальних та рідкісних речей на території України. Виникнення і розвиток музеїв у XIX столітті. Перші згадки про використання пам'яток з освітньою метою. Роль музеїв при університетах, гімназіях, реальних училищах, школах. Музеї громадських організацій, губернських та повітових земств. Зв'язок музеїв з національно-культурним та краєзнавчим рухом. Роль видатних вчених, культурних та громадських діячів у збереженні історико-культурної спадщини (М. Біляшівський, Д. Антонович, І. Франко, М. Грушевський, Д. Яворницький). Піднесення музейної справи в роки Української національної революції та УНР. Заснування музеїв національного значення у 20-х роках. Зародження та розвиток шкільних музеїв в системі єдиної трудової школи. Реорганізація музейних закладів у 30-их роках XX століття. Репресоване краєзнавство України та Київщини. Формування музейної мережі у повоєнні роки. Умови присвоєння музею звання «народний». Формування профільної мережі музеїв. Розвиток музейної справи в незалежній Україні. Рекреаційно-туристичні можливості та районування краю. Пам'ятки історії та культури краю. Пам'ятки природи. Маршрути екскурсій. Музеї області. Мережа шкільних музеїв.

Практична робота. Ознайомлення з навчальною літературою та нормативними документами. Бесіди з працівниками музеїв, колекціонерами, представниками державних та громадських організацій. Опрацювання матеріалів туристичних маршрутів.

2. Сучасна нормативно-правова база музейної справи. Положення про музей при закладі освіти (8 год)

Закони України «Про музеї та музейну справу» та «Про охорону культурної спадщини». Положення про музей при закладі освіти. Функції шкільного музею, його роль і місце в діяльності навчального закладу.

Практична робота. Вивчення фрагментів документів про музейну діяльність. Проблемні завдання на порівняння особливостей діяльності державних та громадських музеїв. Ділові дидактичні ігри.

3. Музейна діяльність відомих учених-краєзнавців. Музеї при навчальних закладах (20 год)

Внесок у розвиток історичної регіоналістики видатних українських вчених: М. Грушевського, І. Франка, Д. Багалія, Н. Полонської-Василенко, М. Біляшівського, П. Тронька, П. Толочка, Р. Маньковської та інших. Історія краєзнавчих досліджень у нашому краї. Музеї у навчальних закладах області: статистика, географія, профіль. Історія створення та діяльності відомих музеїв при закладах освіти.

Практична робота. Перегляд відеофільмів про життя та діяльність видатних учених краєзнавців. Зустрічі з місцевими краєзнавцями, працівниками музеїв. Підготовка рефератів, елементів екскурсій, виступів. Відвідування музеїв.

4. Основні етапи дослідження історії краю (30 год)

Сучасна хронологія подій історії краю. Дописемний період, археологічні пам'ятки краю, занесені до Державного реєстру культурної спадщини. Проблеми історії заселення краю, формування адміністративного устрою. Територія краю у складі різних адміністративних одиниць Російської імперії, УРСР. Створення Київської області. Сучасний розвиток області та перспективи на майбутнє. Вивчення історії села, селища, міста, району.

Практична робота. Збирання та первинна обробка матеріалів щодо історичних періодів розвитку краю, їх класифікація та опис. Складання картотек. Оформлення експозиції.

5. Фонди музею. Інструкція з обліку і збереження музейних фондів (10 год)

Склад фондів – основний та допоміжний. Правила обліку, складання актів прийому, реєстрація в книзі обліку. Облікові позначки. Реєстр матеріалів у польових умовах. Допоміжні форми обліку. Зберігання предметів основного фонду в запасниках та експозиції. Зразки каталогів. Облік фондів музею на громадських засадах. Реєстрація та опис музейних надходжень.

Практична робота. Робота з документами. Ділова гра. Заповнення актів прийому-видачі. Зразки опису предметів, облікових карток, каталогізація. Тренінг зі збереження музейних предметів із посиланням на інструкцію.

6. Дослідницька та пам'яткоохоронна діяльність музею (10 год)

Краєзнавчий пошук. Зв'язок профілю і теми. Етапи організації пошукової роботи: визначення напрямку, теми дослідження, підбір джерел та об'єктів, розробка плану, програми, складання запитальників. Методика краєзнавчих досліджень, підготовка та проведення експедиції. Розробка програми пошукової роботи, збирання матеріалів та маршруту. Матеріальне забезпечення. Підготовка польової документації, щоденника, спеціального спорядження для збереження пам'яток в умовах експедиції.

Практична робота. Організація пошуку за конкретною темою. Дослідження елементів теми під час походів та експедицій. Робота з архівними матеріалами та літературою. Проведення польових робіт під час дво-, триденних походів та експедицій. Збирання пам'яток для музею, визначення середовища їх використання. Польовий щоденник. Облік, опис і шифрування музейних предметів. Робота із запитальниками.

7. Побудова та оновлення музейних експозицій (12 год)

Обрання теми музейної експозиції. Розробка плану. Організація збору матеріалів для експозиції. Методи побудови експозиції. Постійні та змінні експозиції. Виставки з фондів музею. Причини втрати актуальності та шляхи оновлення експозицій.

Практична робота. Приклади оформлення експозицій з окремих тем. Підбір матеріалів.

8. Екскурсія – основна форма роботи музею (12 год)

Підготовка та проведення навчальної екскурсії до музею закладу освіти. Поняття музейної екскурсії, її основні ознаки, класифікація. Підготовка екскурсовода та вихованців. Складання плану та опрацювання змісту. Етапи індивідуальної роботи над змістом екскурсії, визначення і формулювання теми, мети, основних питань змісту. Виявлення експозиційних комплексів та окремих музейних предметів – об'єктів показу. Розроблення плану навчальної екскурсії, робота над тезами її змісту. Пошук логічних зв'язків між частинами, вивчення екскурсійного маршруту і часу, що відводиться на окремі структурні елементи. Знайомство із правилами проведення екскурсії. Прослуховування тексту екскурсії педагогом та членами музейної ради. Подальше удосконалення музейної екскурсії.

Практична робота. Підготовка нових навчальних екскурсій експозиціями музею, опрацювання окремих елементів екскурсії.

9. Планування роботи музею (10 год)

Завдання планування роботи музею при закладі освіти. Форми планування, перспективне і поточне відображення в планах основних напрямів і тематики пошукової роботи, участі в

експозиціях; основних об'єктів та джерел комплектування; проведення культурно-просвітницьких заходів, екскурсій, співпраця з державними та громадськими організаціями.

Практична робота. Ознайомлення з формами і методикою планування роботи одного з державних або громадських музеїв. Складання проекту плану роботи свого музею.

10. Музей та сучасні інформаційні технології (20 год)

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій в просвітницьку діяльність музеїв. Інформатизація фондів, сучасні підходи до класифікації музейних предметів. Світові музейні зібрання в глобальній мережі Інтернет. Віртуальні навчальні екскурсії. Електронний банк даних музеїв України. Музейні навчальні та ігрові програми.

Практична робота. Робота з краєзнавчим матеріалом на електронних носіях. Відвідування Інтернет-сторінок музеїв та сайтів українського музеєзнавства. Створення презентаційних матеріалів віртуальної навчальної екскурсії до музею закладу освіти.

Підсумок (2 год)

Підведення підсумків роботи за рік. Нагородження кращих вихованців.

Краєзнавча пошукова експедиція (поза сіткою годин)

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- основні поняття та терміни, нормативні акти, класифікацію музеїв;
- основи організації та діяльності музеїв на громадських засадах;
- функції та напрями діяльності музеїв при закладах освіти;
- основні поняття про теорію екскурсійної роботи;
- основні вимоги до обліку та збереження музейних предметів;
- етапи та прийоми побудови музейної експозиції;
- основні роботи дослідників історії рідного краю.

Вихованці мають вміти:

- здійснювати облік та створювати умови для зберігання музейних предметів;
- організовувати та проводити краєзнавчий пошук за конкретною темою;
- виконувати наукову обробку зібраного матеріалу;
- створювати та оформляти музейну експозицію;
- складати план екскурсії та її контрольний текст;
- володіти основами культури мовлення;
- працювати з архівними джерелами, довідниками, путівниками, картосхемами;
- використовувати технічні засоби в польових умовах та під час оформлення музейних експозицій.

ТРЕТІЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Усього	Теорія	Практика
Вступ	2	2	-
1. Українське музеєзнавство та краєзнавство	30	20	10
2. Особливості діяльності профільних музеїв	20	10	10
3. Музей в системі роботи навчального закладу та громадській діяльності населеного пункту	20	8	12
4. Українська регіоналістика. Діяльність сучасних вчених-краєзнавців	20	8	12

5. Історія та діяльність музеїв світу	20	14	6
6. Музейна збірка, шляхи та форми її комплектування. Виставкова діяльність музею	20	10	10
7. Сучасні технології підготовки екскурсій	30	12	18
8. Основи менеджменту та маркетингу в музейній справі	20	10	10
9. Участь у Всеукраїнських та регіональних культурологічних програмах	14	4	10
10. Зв'язки музею з державними та громадськими організаціями. Презентація діяльності	18	4	14
Підсумок	2	2	-
Краєзнавча пошукова експедиція	поза сіткою годин		
Разом	216	104	112

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Мета і зміст освітньої діяльності гуртка.

1. Українське музеєзнавство та краєзнавство (30 год)

Розвиток українського музеєзнавства як науки. Наукові центри України, що займаються вивченням історико-культурної спадщини. Відомі музеї України. Громадські пам'яткоохоронні організації. Туризм як один із пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки. Закон України «Про туризм». Державні та регіональні програми розвитку туризму. Особливості туристичних регіонів України, туристичні потоки. Організація внутрішнього та дитячого туризму.

Практична робота. Творчі зустрічі з науковцями, музеєзнавцями, представниками місцевих організацій та установ, що займаються справами охорони історико-культурної спадщини регіону. Опрацювання рекламних проспектів туристичних агенцій, ознайомлення з популярними туристичними маршрутами України та регіону. Відвідування музеїв.

2. Особливості діяльності профільних музеїв (20 год)

Типи і профілі музеїв: історичні, краєзнавчі, художнього профілю, меморіальні, природничі, галузеві (технічні, сільськогосподарські, медичні, педагогічні тощо). Музейно-архітектурні комплекси, музеї під відкритим небом.

Практична робота. Ознайомлення вихованців зі специфікою фондів, експозицій та форм діяльності профільних музеїв краю. Навчальні екскурсії та зустрічі з працівниками музеїв. Виконання індивідуальних завдань. Збір матеріалів для музею закладу освіти.

3. Шкільний музей у системі роботи навчального закладу та громадській діяльності населеного пункту (20 год)

Проведення уроків шкільних предметів на базі музею закладу освіти. Використання музейних матеріалів для позакласної роботи. Краєзнавчі читання учнівської молоді. Викладання факультативів та спецкурсів. Співпраця музею та бібліотеки, підготовка спільних творчих заходів. Діяльність краєзнавчих та музеєзнавчих гуртків. Участь активу музею у збереженні пам'яток історії та культури краю. Видавнича діяльність музею. Музей як культурно-просвітницький центр села, містечка, мікрорайону.

Практична робота. Підготовка матеріалів музею до участі в організаційно-масових заходах закладу освіти. Виконання індивідуальних завдань при розробці нових екскурсій для школярів різного віку, батьків, гостей.

4. Українська регіоналістика. Діяльність сучасних учених-краєзнавців (20 год)

Сучасні поняття історичної регіоналістики. Формування поняття «регіон» у науці. Наукові школи. Розвиток та здобутки українського краєзнавства у радянські часи. Діяльність Товариства охорони пам'яток історії та культури та Всеукраїнської спілки краєзнавців. Петро Тронько та його внесок у розвиток українського краєзнавства.

Практична робота. Підготовка повідомлень, рефератів про життя і діяльність видатних вчених, краєзнавців, музеєзнавців України та Київщини. Зустрічі з місцевими краєзнавцями. Збір матеріалів для шкільного музею, їх опис та систематизація.

5. Історія та діяльність музеїв світу (20 год)

Всесвітньовідомі музеї: Афі́нський акрополь, Лондонський Тауер, Ватиканські музеї, Лувр, Дрезденська галерея, Ермітаж, Британський національний музей, Музей Прадо в Мадриді, Єгипетський музей в Каїрі, музей мадам Тюссо та інші. Роль музею у збереженні традиційної культури країни. Дитячі музеї світу.

Практична робота. Перегляд навчальних відеофільмів та віртуальних галерей про кращі світові музеї. Складання віртуальних екскурсій і реферативний опис колекцій відомих музеїв світу.

6. Музейна збірка, шляхи та форми її комплектування. Виставкова діяльність музею (20 год)

Джерелознавчі та дидактичні особливості музейної збірки. Поняття та характеристика музейного фонду. Предмет музейного значення, його цінність, загальні властивості. Музейний предмет: оригінал, справжня пам'ятка, раритет, реліквія. Музейні колекції, їх види. Види виставок: комплексні, тематичні, ювілейні тощо. Організація та проведення виставок.

Практична робота. Робота з колекціями музею. Систематизація та опис музейних предметів. Підготовка тематичних планів виставок. Виконання індивідуальних творчих завдань.

7. Сучасні технології підготовки екскурсій (30 год)

Історії екскурсійної справи. Основи екскурсознавства. Ознаки та функції екскурсії, її класифікація. Методика підготовки та проведення екскурсії.

Практична робота: вибір теми екскурсії, підбір об'єктів, їх опис. Складання маршруту, плану екскурсії. Підготовка та опрацювання тексту екскурсії. Апробація тематичних та оглядових екскурсій з різними категоріями дітей та дорослих.

8. Основи менеджменту та маркетингу в музейній справі (20 год)

Поняття менеджменту та маркетингу в музейній справі. Проблеми конкуренції на ринку дозвілля та туризму. Додаткові можливості музею для освіти молоді. Складання перспективного плану діяльності музею. Розширення можливостей для його фінансування. Використання методу проектної діяльності. Зв'язки з громадськістю. Забезпечення реклами. Організація клубної роботи при музеї.

Практична робота. Розроблення перспективного плану музею методом проектної діяльності. Підготовка матеріалів музею для прес-релізів, буклетів, статей, повідомлень з метою співпраці із засобами масової інформації. Розробка проектів сувенірної продукції, символіки та матеріалів для висвітлення діяльності. Складання презентаційних карток для представлення музею в мережі Інтернет.

9. Участь у Всеукраїнських та регіональних культурологічних програмах (14 год)

Врахування змісту і напрямів Всеукраїнських й регіональних програм щодо дослідження та збереження культурної спадщини. Перспективи розвитку навчального закладу. Програма дослідження та вивчення регіону.

Практична робота. Підготовка вихованцями дослідницьких та творчих робіт з метою участі у Всеукраїнських та місцевих краєзнавчих конкурсах, акціях, культурних програмах.

10. Зв'язки музею з державними та громадськими організаціями. Презентація діяльності (18 год)

Вивчення та визначення кола партнерів та друзів музею. Форми і правила звернень до державних та громадських організацій. Планування співпраці. Участь у регіональних проєктах, програмах, акціях. Очно-заочні форми представлення діяльності музею. Написання сценаріїв. Опрацювання фрагментів презентації. Творчі звіти. Співпраця з ЗМІ.

Практична робота. Надання матеріалів про музей до постійних рубрик, циклів передач засобів масової інформації. Творчий звіт музею.

Підсумок (2 год)

Підведення підсумків роботи за рік. Нагородження кращих вихованців.

Краєзнавча пошукова експедиція (поза сіткою годин)

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- основні поняття та терміни, нормативні акти, класифікацію музеїв;
- етапи історичного розвитку музеїв та формування музейної мережі в регіоні;
- основи організації та діяльності музеїв на громадських засадах;
- функції та напрями діяльності музеїв при закладах освіти;
- основні поняття про екскурсійну роботу;
- основні вимоги до обліку та збереження музейних предметів;
- етапи та прийоми побудови музейної експозиції;
- вимоги до масово-просвітницької діяльності громадських музеїв.

Вихованці мають вміти:

- складати плани роботи музею;
- здійснювати облік та створювати умови для зберігання музейних предметів;
- організовувати та проводити краєзнавчий пошук за конкретною темою;
- виконувати наукову обробку зібраного матеріалу;
- складати план екскурсії та її контрольний текст;
- створювати та оформлювати музейну експозицію;
- здійснювати науково-просвітницьку роботу;
- володіти основами культури мовлення;
- працювати з архівними джерелами, довідниками, путівниками, картосхемами;
- використовувати технічні засоби в польових умовах і для музейної експозиції.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Бабарицька В. Екскурсознавство і музеєзнавство : навч. посіб. / В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська – К. : Альтерпрес, 2007. – 250 с.
2. Вайдахер Ф. Загальна музеологія : посібник / Ф. Вайдахер; пер. з нім. В. Лозинський, О. Лянг, Х.Назаркевич. – Л. : Літопис, 2005. – 280 с.
3. Гайда Л.А. Музеєзнавство в закладах освіти : навч.-метод. посіб. / Л.А. Гайда. – Кіровоград : Вид-во Кіровоградського ОІПО ім. В. Сухомлинського, 2006. – 106 с.
4. Ганнусенко Н.І. Проектування шкільної музейної експозиції. Залучення учнівської молоді до вивчення і збереження пам'яток історії та культури рідного краю / Н.І. Ганнусенко. – К., 1990. – 120 с.
5. Децик Р.А. Музей – історичний скарб народу : метод. посіб. / Р.А. Децик. – Ужгород : Гражда, 2007. – 100 с.
6. Костриця М. Шкільна краєзнавчо-туристська робота / М.Костриця, В.Обозний – К., 1995. – 165 с.
7. Левыкин К.Г. Музееведение / К.Г. Левыкин, В.И. Хербст. – М. : Высш. шк., 1998. – 431 с.
8. Личак І.С. Організація музейної справи у навчальному закладі : метод. посіб. / І.С. Личак. – Біла Церква, 2008. – 116 с.
9. Програма для туристсько-краєзнавчих гуртків позашкільних закладів «Юні екскурсоводи» / кол. укл.; за ред. Д.Г. Омельченко. – К. : ІЗМН, 1996. – 10 с.
10. Програми для туристсько-краєзнавчих гуртків позашкільних закладів / за ред. Д.Омельченка. – К. : Інститут змісту і методів навчання, 1996. – 124 с.
11. Рутинський М.Й. Музеєзнавство : навч. посіб. / М.Й. Рутинський, О.В. Стецюк. – К. : Знання, 2008. – 160 с.
12. Халмурадов Б.Д. Безпека життєдіяльності. Перша допомога в надзвичайних ситуаціях : навч. посіб. / Б.Д. Халмурадов. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 138 с.

13. Шевченко В.В. Музеєзнавство : навч. посіб. / В.В. Шевченко, І.М. Ломачинська. – К. : Університет «Україна», 2007. – 150 с.
14. Веб-сайт «Музейний простір України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmuzeum.info>

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Бейдик О. Туристично-рекреаційні ресурси України / О.Бейдик. – К. : Київський університет, 2001. – 395 с.
2. Бондар М.М. Нариси музейної справи / М.М. Бондар – К., 1959. – 192 с.
3. Вайдахер Ф. Загальна музеологія : посіб. / Ф.Вайдахер; пер. з нім. В.Лозинський, О.Лянг, Х.Назаркевич. – Л. : Літопис, 2005. – 280 с.
4. Ганнусенко Н. Учбовий план і програма курсу «Методика музейної роботи у школі» / Н.Ганнусенко, Ю.Омельченко. – К. : Міністерство освіти УРСР, 1990. – 26 с.
5. Ганнусенко Н.І. Проектування шкільної музейної експозиції. Залучення учнівської молоді до вивчення і збереження пам'яток історії та культури рідного краю / Н.І. Ганнусенко. – К., 1990. – 120 с.
6. Дем'янчук Г.С. Українське краєзнавство: сторінки історії / Г.С. Дем'янчук, Б.Г. Дем'янчук, А.Г. Дем'янчук. – К. : Просвіта, 2006. – 296 с.
7. Заремба С.З. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Історичний нарис / С.З. Заремба. – К. : Логос, 1998. – 244 с.
8. Єлісєнко Ю.П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посіб. / Ю.П. Єлісєнко, В.В. Рідун – К. : Атіка, 2008. – 204 с.
9. Костриця М. Шкільна краєзнавчо-туристська робота / М.Костриця, В.Обозний. – К., 1995. – 228 с.
10. Левыкин К. Музееведение / К.Левыкин, В.Хербст. – М. : Высшая школа, 1998. – 431 с.
11. Личак І.С. Організація музейної справи у навчальному закладі : метод. посіб. / І.С. Личак. – Біла Церква, 2008. – 116 с.
12. Методика проведення спеціалізованих екскурсій. – К. : Держ. істор. музей, 1991. – 12 с.
13. Організатору музейної справи в закладах освіти. Методичні рекомендації. – Полтава : Обласний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, 2004. – 55 с.
14. Омельченко Ю. Розвиток учбових музеїв / Ю.Омельченко. – К. : НМК ВО, 1988. – 195 с.
15. Остапец А. На маршруте туристы-следопыты / А.Остапец. – М., 1987. – 128 с.
16. Петронівський В.Л. Туристичне краєзнавство : навч. посіб. / В.Л. Петронівський, М.Й. Путинський. – К. : Знання, 2006. – 575 с.
17. Столетов В. Школьные музеи / В.Столетов, М.Кашин. – М. : Просвещение, 1997 – 143 с.
18. Струнка М.Л. Організація пошукової роботи з етнографії у шкільних краєзнавчих музеях / М.Л. Струнка. – К. : Радянська школа, 1989. – 38 с.
19. Тронько П. Краєзнавство України: здобутки і проблеми / П.Тронько. – К. : Інститут історії України НАН України, 2003. – 125 с.
20. Туризм в школі : книга руководителя путешествия / авт. кол. Верба И., Голицын С., Куликов В., Рябов Е. – М. : Физкультура и спорт, 1983. – 160, с.
21. Шевченко В.В. Музеєзнавство : навч. посіб. / В.В. Шевченко, І.М. Ломачинська. – К. : Університет «Україна», 2007. – 150 с.
22. Юхневич М.Ю. Я поведу тебя в музей : учебн. пособ. / М.Ю. Юхневич. – М. : Рос-сийский институт культурологии, 2001. – 224 с.
23. Веб-сайт «Музейний простір України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmuzeum.info>

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «ЮНІ ЕКСКУРСОВОДИ»

*Дюдя Людмила Юрійвна, методист
відділу спортивного туризму і краєзнавства
Комунального закладу Київської обласної ради
«Центр творчості дітей та юнацтва Києвицини»*

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Екскурсія – цікава і завжди актуальна форма краєзнавчої роботи, мета якої – закріпити здобуті на уроках знання. Вона має великі дидактичні переваги над шкільними заняттями і відзначається високою педагогічною ефективністю. А багаторічний досвід організації та проведення екскурсій у школі засвідчує їх величезну роль у навчально-виховному процесі.

На екскурсіях педагоги разом зі своїми учнями та вихованцями мають справу з такими об'єктами, явищами і процесами, які наочно можна досягнути лише шляхом візуалізації. Тож найкраще потенціал екскурсій реалізується при вивченні предметів з історії України, рідного краю, географії тощо. У екскурсіях можуть брати участь діти та учнівська молодь протягом усього навчального року, вони мають велике значення для виховання почуттів патріотизму та любові до рідної землі, поваги до традицій і культурних цінностей України.

Екскурсії вимагають від екскурсоводів ретельної попередньої підготовки та вмілого проведення. Саме тому діяльність гуртків «Юні екскурсоводи» при музеях навчальних закладів є актуальною й необхідною. У гуртку юні екскурсоводи не тільки вивчають історію, культуру чи природу рідного краю, а й поширюють ці знання серед однолітків та місцевої громади.

Навчальну програму з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку «Юні екскурсоводи» розроблено із врахуванням положень законів України «Про освіту», «Про позашкільну освіту» та відповідно до Положення про позашкільний навчальний заклад, Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах, Типових навчальних планів для організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах Міністерства освіти і науки України, Основних орієнтирів виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Під час укладання програми використано матеріали програм «Юні екскурсоводи» (укладач Д.Г. Омельченко, 1996 рік) та «Юні музеєзнавці» (автор Л.А. Гайда, 2006 рік), затверджених Міністерством освіти і науки України.

Метою навчальної програми є формування компетентностей особистості у процесі засвоєння базових знань з музеєзнавства та екскурсійної діяльності.

Основні завдання програми полягають у формуванні таких компетентностей вихованців:

- *пізнавальної* – уміння спостерігати за навколишнім середовищем, знайомитися з пам'ятками історії та культури, формувати особистісне сприйняття дослідженого матеріалу;
- *практичної* – працювати з документацією музею; створювати умови для зберігання предметів музейного фонду; працювати з архівними джерелами, літературою, вести запис спогадів та розповідей свідків, очевидців історичних подій; готувати та проводити екскурсії різних видів, розробляти екскурсійні маршрути, здійснювати краєзнавчий пошук за конкретною темою; володіти культурою спілкування та мовлення; надавати першу медичну допомогу, діяти відповідно до вимог техніки безпеки під час екскурсій;
- *творчої* – набуття досвіду підготовки та проведення екскурсій, участь в екскурсіях, експедиціях, акціях, пошуковій та дослідницькій роботі;
- *соціальної* – здатність до співробітництва, соціальна активність; культура спілкування; свідоме ставлення до власної безпеки та безпеки оточуючих, збереження та примноження культури, звичаїв, традицій українського народу; повага до людей праці, формування позитивних якостей емоційно-вольової сфери (самостійності, колективізму, працелюбності, ініціативності, відповідальності, доброзичливості), вміння працювати в колективі.

Навчальна програма «Юні екскурсоводи» реалізується у гуртках краєзнавчого напрямку та спрямована на вихованців віком від 12 до 16 років (учнів 6-10 класів).

Програма передбачає 3 роки навчання дітей у групах початкового та основного рівнів:

- 1-й рік навчання – початковий рівень – 144 год. на рік (2 заняття на тиждень, тривалість заняття – 2 год.);
- 2-й рік навчання – основний рівень – 144 год. на рік (2 заняття на тиждень, тривалість заняття – 2 год.);
- 3-й рік навчання – основний рівень – 144 год. на рік (2 заняття на тиждень, тривалість заняття – 2 год.).

Побудована програма за блочно-концентричним способом, в її основу покладено базові модулі: «Основи музеєзнавства», «Краєзнавство», «Майстерність екскурсовода», «Основи техніки безпеки та медичних знань екскурсовода». Важлива роль відводиться вивченню історії рідного краю, опануванню методикою та технікою проведення екскурсії, формуванню у дітей мовної культури. Також відведено години для вивчення юними екскурсоводами основ першої медичної допомоги та техніки безпеки під час екскурсій.

Керівник гуртка, враховуючи рівень підготовки, вік, освітні запити вихованців, стан матеріально-технічної бази навчального закладу може вносити зміни до розподілу навчального часу на вивчення окремих тем програми. Теми подані у порядку зростання складності матеріалу.

Основною навчальною базою для проведення занять є музеї закладів освіти. Тому керувати гуртком юних екскурсоводів можуть керівники музеїв навчальних закладів, вчителі, педагоги позашкільних закладів, які мають досвід педагогічної, музейної, екскурсійної роботи. Допомогу в проведенні окремих занять можуть надати краєзнавці, працівники музеїв, архівів, заповідників тощо. Під час канікул можуть здійснюватися екскурсії до музеїв та подорожі рідним краєм. Їхня тривалість залежить від віку і підготовленості учасників, віддаленості району екскурсій, матеріальних витрат.

На заняттях гуртка застосовуються різноманітні методи навчання у залежності від віку гуртківців. Серед них: пояснювально-ілюстративні (розповідь, пояснення, бесіда, ілюстрація, дискусія тощо), репродуктивні (відтворювальні), тренінгові (розвиток знань, набуття вмінь та навичок), дискусійні, проблемно-пошукові (дослідницькі, пошукові) методи навчання.

Застосовуються різноманітні засоби навчання: наочні посібники, картографічний та роздатковий матеріали, технічні засоби та інформаційно-комунікаційні технології. Поряд із груповими, колективними формами роботи проводяться індивідуальні заняття.

Перевірка компетентностей вихованців здійснюється під час проведення практичних занять у формі підготовки та проведення екскурсій, виступів, відвідування екскурсійних об'єктів, участі у краєзнавчих конкурсах та конференціях тощо.

ПЕРШИЙ РІК НАВЧАННЯ. ПОЧАТКОВИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Теорія	Прак-тика	Усього
Вступне заняття	2	-	2
Розділ 1. Основи музеєзнавства	16	24	40
1.1. Історія музеїв України та їх класифікація	2	4	6
1.2. Організація та створення музею закладу освіти	2	4	6
1.3. Пошукова діяльність музею	4	6	10
1.4. Фонди музею, особливості їх збереження	2	4	6
1.5. Експозиційна робота музею	2	2	4

1.6. Просвітницька діяльність музею	4	4	8
Розділ 2. Краєзнавство	16	24	40
2.1. Історія рідного краю	8	10	18
2.2. Туристсько-краєзнавчі можливості рідного краю	2	4	6
2.3. Краєзнавчі дослідження	6	10	16
Розділ 3. Майстерність екскурсовода	22	28	50
3.1. Класифікація екскурсій, їх підготовка та методика проведення	6	6	12
3.2. Формування «портфелю екскурсовода»	2	2	4
3.3. Розробка маршруту та складання тексту екскурсії	6	12	18
3.4. Основи етики та культура спілкування екскурсовода	4	4	8
3.5. Основи риторики	4	4	8
Розділ 4. Основи техніки безпеки та медичних знань	4	6	10
4.1. Перша (долікарська) медична допомога	2	4	6
4.2. Пожежна безпека	2	2	4
Підсумок	2	-	2
Разом	62	82	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Зміст і завдання роботи гуртка. Особливості діяльності юних екскурсоводів.

Розділ 1. Основи музеєзнавства (40 год)

1.1. Історія музеїв України та їх класифікація (6 год)

Музеєзнавство. Музей та його функції. Історія музеїв України, їх класифікація за формою власності та профілями. Музеї навчальних закладів. Основи музейної термінології: музей, профіль музею, фонди, експозиція, діорама, музейний предмет, легенда предмета, макет, муляж, подіум, раритет, реліквія, експонат, екскурсія, екскурсійна група тощо.

Практична робота. Термінологічний диктант. Відвідування найближчих державних музеїв та музеїв навчальних закладів. Презентація діяльності музею школи.

1.2. Організація та створення музею навчального закладу (6 год)

Основні завдання та етапи створення музею навчального закладу. Роль учнівського та педагогічного колективу, громадськості у створенні музею. Вимоги до приміщення та матеріально-технічного забезпечення музею. Документація музею. Керівник та рада музею, їхні права та обов'язки.

Практична робота. Тестування за темою. Складання паспорту музею школи. Написання характеристики музею.

1.3. Пошукова діяльність музею (10 год)

Мета, завдання та форми пошукової роботи. Краєзнавчі експедиції, походи та екскурсії. Опитування, листування, робота з архівними та бібліографічними джерелами.

Практична робота. Запис спогадів і розповідей учасників та очевидців історичних подій. Анкетування. Робота з архівними матеріалами та літературою. Первинна обробка зібраних матеріалів.

1.4. Фонди музею, особливості їх збереження (6 год)

Інструкція з обліку і збереження музейних фондів. Основний та допоміжний фонди музею, методи їх комплектування: тематичний, систематичний, комплексний.

Практична робота. Заповнення актів прийому-видачі експонатів. Зразки опису предметів, облікових карток, каталогізація. Тренінг зі збереження музейних предметів основного та допоміжного фондів.

1.5. Експозиційна робота музею (4 год)

Експозиція та її види (систематична, ансамблева, ландшафтна, тематична). Основні етапи та принципи створення експозиції. Художнє оформлення експозиції. Тематико-експозиційний план музею. Постійні та змінні експозиції. Виставки з фондів музею.

Практична робота. Знайомство з тематико-експозиційним планом шкільного музею та прикладами оформлення експозицій з окремих тем, виставками, які проводить музей.

1.6. Просвітницька діяльність музею (8 год)

Напрями, зміст та форми просвітницької діяльності музею: масові, групові, індивідуальні. Екскурсія – основна форма масової роботи в музеї. Сайти музеїв – джерело презентації їх діяльності. Співпраця музею з представниками державних та громадських організацій, вищих навчальних закладів, засобами масової інформації тощо.

Практична робота. Ознайомлення з діяльністю державних музеїв, музеїв навчальних закладів через відвідування їхніх сайтів. Написання замітки, статті про діяльність музею та юних екскурсоводів.

Розділ 2. Краєзнавство (40 год)

2.1. Історія рідного краю (18 год)

Державна символіка, її призначення. Герб, прапор, гімн (області, міста, навчального закладу), їх вигляд, зміст та значення. Історія рідного краю (міста, села, району) від заснування до сьогодення. Важливі історичні події та видатні земляки. Історичні пам'ятки рідного краю.

Практична робота. Тестування з теми. Написання рефератів. Створення презентацій про історичні події рідного краю. Проведення інтелектуальних ігор та вікторин з теми.

2.2. Туристсько-краєзнавчі можливості рідного краю (6 год)

Особливості географічного положення рідного краю (міста, села, району). Фауна та флора рідного краю. Транспортний зв'язок та кордони рідного краю. Заклади культури та дозвілля.

Практична робота. Тестування за темою. Оформлення карти рідного краю (міста, села, району) з нанесенням об'єктів історичної та культурної спадщини.

2.3. Краєзнавчі дослідження (16 год)

Зміст та напрями краєзнавчих досліджень. Правила збереження та використання історичних документів. Збір краєзнавчих матеріалів. Прилади та обладнання, необхідні для краєзнавчої та дослідницької роботи. Написання та оформлення науково-дослідницьких та пошукових робіт, звітів. Положення та умови участі у Всеукраїнських краєзнавчих конкурсах та експедиціях.

Практична робота. Написання пошукових та науково-дослідницьких робіт для участі у краєзнавчих експедиціях, конкурсах, конференціях, акціях.

Розділ 3. Майстерність екскурсовода (50 год)

3.1. Класифікація екскурсій. Підготовка та проведення екскурсій (12 год)

Сутність екскурсії. Класифікація екскурсій за змістом, складом учасників, формою, місцем проведення, способом переміщення. Основні етапи організації та проведення екскурсії. Права та обов'язки екскурсовода. Вимоги до екскурсовода.

Практична робота. Тестування з теми. Зустрічі з досвідченими екскурсоводами державних музеїв та навчальних закладів. Відвідування екскурсій.

3.2. Формування «портфелю екскурсовода» (4 год)

Сутність поняття «портфель екскурсовода», його зміст та склад.

Практична робота. Складання переліку матеріалів «портфеля» з теми та виду екскурсії.

3.3. Розробка маршруту та складання тексту екскурсії (18 год)

Формулювання теми та мети екскурсії відповідно до її виду. Підбір матеріалів (літератури, визначення екскурсійних об'єктів, експонатів, інших джерел екскурсійного матеріалу). Комплектування «портфелю екскурсовода». Складання схеми-маршруту екскурсії. Складання контрольного та індивідуального текстів екскурсії.

Практична робота. Складання контрольного та індивідуального текстів екскурсії. Розробка маршруту екскурсії у шкільному музеї.

3.4. Основи етики та культура спілкування екскурсовода (8 год)

Особливості спілкування екскурсовода з різними категоріями слухачів. Зовнішній вигляд екскурсовода. Стиль пілкування, жести, вербальні та невербальні засоби спілкування, зворотній зв'язок тощо.

Практична робота. Рольові ігри та тренінгові заняття із відпрацювання різноманітних ситуацій спілкування, що можуть виникнути під час екскурсій.

3.5. Основи риторики (8 год)

Поняття риторики. Коротка історія риторики. Промова та її особливості. Стилї мовлення. Значення голосу, дикції, вимови та інтонації для сприйняття аудиторією інформації. Розвиток пам'яті екскурсовода та прийоми ефективного запам'ятовування.

Практична робота. Вправи на дикцію, артикуляцію. Виразне читання прозових та римованих текстів. Вправи із застосування прийомів ефективного запам'ятовування.

Розділ 4. Основи техніки безпеки та медичних знань екскурсовода (10 год)

4.1. Перша (долікарська) медична допомога (6 год)

Поняття першої медичної допомоги. Дії екскурсовода під час надання долікарської допомоги. Склад аптечки. Найменування медичних препаратів першої необхідності та їх призначення. Місце для аптечки. Допомога при ураженні струмом.

Практична робота. Тестування з теми. Тренінг зі складання аптечки, надання допомоги при ураженні струмом.

4.2. Пожежна безпека (4 год)

Вимоги до пожежної безпеки у музеї навчального закладу. Техніка безпеки під час користування електротехнікою (комп'ютери, телевізори, обігрівачі тощо).

Практична робота. Інструктаж із техніки користування вогнегасником. Тренінг «Дії екскурсовода у разі пожежі в приміщенні музею».

Підсумок (2 год)

Підведення підсумків роботи гуртка за рік.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- основні поняття та терміни, класифікацію музеїв;
- історію музеїв України та мережу музеїв навчальних закладів рідного краю;
- етапи організації та створення музею навчального закладу;
- права та обов'язки екскурсовода, керівника та ради музею;
- зміст та завдання експозиційної, просвітницької, пошукової діяльності музею;
- туристсько-краєзнавчі особливості та можливості рідного краю;
- зміст, напрями та вимоги до пошукової та науково-дослідницької роботи екскурсоводів;
- етапи організації та проведення екскурсії;
- основи етики та культури спілкування, риторики екскурсовода;
- вимоги до техніки безпеки та першої медичної допомоги під час екскурсій.

Вихованці мають вміти:

- працювати з документацією музею;
- створювати умови для зберігання предметів музейного фонду, вести їх облік;
- працювати з архівними джерелами, довідниками, путівниками, картосхемами, вести запис спогадів та розповідей свідків, очевидців історичних подій, проводити анкетування;
- розрізняти види експозицій, розробляти тематико-експозиційний план музею;
- організовувати та проводити краєзнавчий пошук за конкретною темою;

- розробляти маршрути та складати тексти екскурсій різних видів;
- володіти культурою спілкування та мовлення;
- надавати першу (долікарську) медичну допомогу, користуватися аптечкою;
- діяти відповідно до вимог техніки безпеки під час виникнення пожежі у музеї.

Вихованці мають набути досвіду:

- роботи з базовою документацією музею;
- обліку та збереження музейних фондів;
- роботи з архівними джерелами, літературою, картосхемами;
- запису спогадів та розповідей свідків, очевидців історичних подій;
- створення тематико-експозиційного плану музею;
- здійснення краєзнавчого пошуку за конкретною темою;
- написання пошукових, науково-дослідницьких робіт;
- участі у краєзнавчих конкурсах та експедиціях;
- розробки маршрутів та складання текстів екскурсій різних видів;
- дотримання основних вимог етики та культури спілкування під час екскурсій;
- постановки голосу, вправління з дикції, вимови, інтонації;
- застосування прийомів ефективного запам'ятовування;
- надання першої (долікарської) медичної допомоги.

ДРУГИЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Теорія	Прак-тика	Усього
Вступ	2	-	2
Розділ 1. Основи музеєзнавства	6	14	20
1.1. Нормативна база діяльності музеїв навчальних закладів системи Міністерства освіти і науки України	2	4	6
1.2. Музеї навчальних закладів – центри патріотичного виховання учнівської молоді	2	6	8
1.3. Видавнича діяльність музею	2	4	6
Розділ 2. Краєзнавство	14	26	40
2.1. Пам'ятки історії та культури. Вивчення та охорона пам'яток рідного краю	6	10	16
2.2. Краєзнавчий маршрут, екскурсія рідним краєм	8	16	24
Розділ 3. Майстерність екскурсовода	26	38	64
3.1. Методичні прийоми ведення екскурсій	16	20	36
3.2. Техніка ведення екскурсії	2	8	10
3.2. Основи риторики. Виступ	8	10	18
Розділ 4. Основи техніки безпеки та медичних знань екскурсовода	6	10	16
4.1. Надання першої (долікарської) медичної допомоги у разі втрати свідомості, сонячного та теплового ударів	4	8	12
4.2. Техніка безпеки під час екскурсій	2	2	4
Підсумок	2	-	2
Разом	56	88	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Зміст і завдання діяльності гуртка на рік.

Розділ 1. Основи музеєзнавства (20 год)

1.1. Нормативна база діяльності музеїв навчальних закладів системи Міністерства освіти і науки України (6 год)

Законодавство України про музейну справу. Наказ Міністерства освіти і науки України та положення «Про музей навчального закладу», про звання «Зразковий музей», «Про порядок обліку музеїв навчальних закладів». Перелік документації, що подається для присвоєння та підтвердження музею звання «Зразковий музей». Обов'язкова документація музею. Звіт про діяльність музею.

Практична робота. Перегляд обов'язкової документації музею навчального закладу. Написання звіту про діяльність шкільного музею за рік.

1.2. Музеї навчальних закладів – центри патріотичного виховання учнівської молоді (8 год)

Роль музеїв у навчально-виховній роботі навчальних закладів: проведення уроків, виховних справ та масових заходів тощо. Діяльність на базі музеїв навчальних закладів гуртків краєзнавчого, військово-патріотичного та художньо-естетичного напрямів.

Практична робота. Участь юних екскурсоводів у шкільних та місцевих заходах із відзначення та вшанування важливих історичних подій рідного краю.

1.3. Видавнича діяльність музею (6 год)

Видавнича діяльність музею: створення буклетів, оформлення збірників пошукових робіт, зібрань спогадів очевидців, створення відео презентацій та фільмів на основі матеріалів музею.

Практична робота. Виготовлення буклету шкільного музею. Збір фото- та відео матеріалів для презентації діяльності екскурсоводів шкільного музею.

Розділ 2. Краєзнавство (40 год)

2.1. Пам'ятки історії та культури. Вивчення та охорона пам'яток рідного краю (16 год)

Закон України «Про охорону пам'яток історії та культури». Державні та громадські організації України, що займаються охороною пам'яток історії та культури. Архітектурні, містобудівні та природні об'єкти рідного краю. Пам'ятники видатним людям.

Практична робота. Екскурсії до визначних місць, цікавих об'єктів та пам'ятників свого краю. Екскурсії до музеїв.

2.2. Краєзнавчий маршрут, екскурсія рідним краєм (24 год)

Визначення теми, мети й завдань екскурсійного маршруту. Розподіл обов'язків у групі щодо дослідження та вивчення району майбутньої екскурсії. Краєзнавча література та картографічний матеріал району екскурсії. Обробка зібраних матеріалів. Фото- та відео матеріали. Оформлення опису та звіту про здійснену екскурсію рідним краєм. Структура звіту.

Практична робота. Розробка, опис та здійснення юними екскурсоводами екскурсій рідним краєм. Створення презентацій екскурсійних маршрутів та розміщення їх на сайті навчального закладу.

Розділ 3. Майстерність екскурсовода (64 год)

3.1. Методичні прийоми ведення екскурсій (36 год)

Сутність і класифікація методичних прийомів екскурсії. Показ в екскурсії, його завдання. Методичні прийоми показу: попереднього огляду, панорамного показу, зорової рекон-

струкції (відтворення), зорового монтажу, локалізації подій, абстрагування, зорового порівняння, інтеграції, зорової аналогії (асоціації), переключення уваги, прийом руху, показ меморіальної дошки. Вибір місця для огляду об'єкта. Розміщення і переміщення групи під час екскурсії. Використання «портфеля екскурсовода». Послідовність дій екскурсовода під час демонстрації об'єкта. Види показу під час автобусної екскурсії.

Практична робота. Відпрацювання методичних прийомів показу під час екскурсій у музеї навчального закладу, проходження екскурсійних маршрутів рідного краю та автобусних екскурсій. Зустрічі з досвідченими екскурсоводами державних музеїв та навчальних закладів. Відвідування різних екскурсій.

3.2. Техніка ведення екскурсії (10 год)

Сутність поняття техніки ведення екскурсії. Основні вимоги до ведення екскурсії (перевірка матеріалів «портфеля екскурсовода», знайомство з групою, розміщення та переміщення групи відносно експонатів, об'єктів, контроль екскурсовода за часом екскурсії, відповіді на питання відвідувачів, дотримання елементу ритуалу під час відвідування меморіалів, цвинтарів, поховань. Аналіз проведеної екскурсії.

Практична робота. Огляд та аналіз різних екскурсій юними екскурсоводами музею навчального закладу.

3.3. Основи риторики (18 год)

Тема та мета виступу. Структура та конспект виступу. Основні форми викладу: розповідь, опис, пояснення, міркування. Сюжетність у побудові виступу. Засоби мовленнєвої виразності. Цитування, афоризми, посилення, фразеологізми. Раціональні прийоми роботи з текстом.

Практична робота. Складання тексту виступу. Аналіз структури промов, виступів. Підготовка і демонстрація виступів на запропоновану тему з використанням цитат, афоризмів, посилень, фразеологізмів. Тренінги з удосконалення дикції, артикуляції, вимови. Вправи із застосування прийомів ефективного запам'ятовування.

Розділ 4. Основи техніки безпеки та медичних знань екскурсовода (16 год)

4.1. Надання першої медичної допомоги у разі втрати свідомості, сонячного та теплового ударів (12 год)

Зомління (втрата свідомості), тепловий та сонячний удари. Причини, ознаки, симптоми. Штучне дихання та непрямий масаж серця. Обробка ранок, подряпин, синяків.

Практична робота. Тестування з теми. Відпрацювання навичок надання першої (долікарської) медичної допомоги у разі теплового, сонячного ударів, втрати свідомості. Практичні завдання з використання аптечки і обробки подряпин, ранок. Тренінг проведення штучного дихання та непрямого масажу серця.

4.2. Техніка безпеки під час екскурсій (4 год)

Техніка безпеки під час екскурсій у приміщенні та на вулиці. Правила дорожнього руху для пішоходів.

Практична робота. Визначення рівня безпечності під час планування та проведення екскурсій у приміщенні та на вулиці.

Підсумок (2 год)

Підведення підсумків роботи гуртка за рік.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- нормативну базу діяльності музеїв навчальних закладів системи освіти;
- особливості просвітницької та видавничої діяльності музею, їхня роль у навчально-виховній роботі закладів та громадській діяльності населеного пункту;
- пам'ятки історії, культури рідного краю та законодавство України про їх охорону;

- вимоги до розробки, підготовки та проведення краєзнавчих маршрутів і екскурсій;
- методичні прийоми та техніку проведення екскурсій;
- основи риторики, засоби мовленнєвої виразності, прийоми роботи з текстом;
- вимоги до техніки безпеки та першої медичної допомоги під час екскурсій.

Вихованці мають вміти:

- працювати з документацією музею;
- організовувати та проводити краєзнавчий пошук з конкретної теми;
- розробляти, створювати та оформлювати буклети шкільного музею, збірники, журнали, зібрання матеріалів пошукової роботи юних екскурсоводів;
- розробляти краєзнавчі маршрути та екскурсії рідним краєм;
- використовувати методичні прийоми та техніку проведення екскурсій;
- володіти культурою спілкування та мовлення;
- готувати виступ та презентацію до нього;
- надавати першу (долікарську) медичну допомогу у разі втрати свідомості, теплового та сонячного ударів, проводити штучне дихання та непрямий масаж серця тощо;
- дотримуватись правил та техніки безпеки під час проведення екскурсій.

Вихованці мають набути досвіду:

- роботи з документацією музею (написання звіту про діяльність шкільного музею за рік);
- здійснення краєзнавчого пошуку з конкретної теми;
- створення та оформлення буклетів шкільного музею, збірників, журналів, зібрань матеріалів пошукової роботи юних екскурсоводів;
- написання пошукових, науково-дослідницьких робіт та участі у краєзнавчих конкурсах й експедиціях, масових заходах із відзначення історичних подій та вшанування пам'яті;
- розробки, підготовки та проведення краєзнавчих маршрутів, екскурсій рідним краєм;
- дотримання основних вимог етики та культури спілкування під час екскурсій;
- підготовки виступу та презентації до нього;
- надання першої (долікарської) медичної допомоги у разі втрати свідомості, теплового та сонячного ударів, проведення штучного дихання та непрямого масажу серця тощо;
- дотримання техніки безпеки під час проведення екскурсій.

ТРЕТІЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Теорія	Прак-тика	Усього
Вступ	2	-	2
Розділ 1. Основи музеєзнавства	8	16	24
1.1. Українське музеєзнавство. Відомі українські вчені-краєзнавці	4	6	10
1.2. Особливості діяльності профільних музеїв	2	6	8
1.3. Музей та сучасні інформаційні технології	2	4	6
Розділ 2. Краєзнавство	6	24	30
2.1. Природа та екологія рідного краю. Природоохоронна діяльність	2	8	10
2.2. Краєзнавчі дослідження рідного краю	4	16	20
Розділ 3. Майстерність екскурсовода	20	56	76

3.1. Методичні прийоми ведення екскурсій. Прийом розповіді	10	16	26
3.2. Розробка та проведення екскурсій	6	30	36
3.3. Психологічна підготовка доповідача. Взаємодія екскурсовода та аудиторії	4	10	14
Розділ 4. Основи техніки безпеки та медичних знань екскурсовода	4	6	10
4.1. Перша (долікарська) медична допомога при інсульті, серцевому нападі та приступі епілепсії	2	4	6
4.2. Безпечні умови організації екскурсії	2	2	4
Підсумок	2	-	2
Разом	42	102	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Зміст і завдання діяльності гуртка на рік.

Розділ 1. Основи музеєзнавства (24 год)

1.1. Українське музеєзнавство. Відомі українські вчені-краєзнавці (10 год)

Розвиток українського музеєзнавства як науки. Діяльність видатних українських вчених-краєзнавців: М. Костомарова, М. Максимовича, П. Чубинського, М. Грушевського, І. Франка, І. Нечуя-Левицького, Д. Багатія, Н. Полонської-Василенко, М. Біляшівського, П. Тронька, П. Толочка, Р. Маньковської та інших. Наукові центри України, що займаються вивченням історико-культурної спадщини. Громадські пам'яткоохоронні організації. Відомі музеї України.

Практична робота. Зустрічі з науковцями, музеєзнавцями, представниками організацій, що займаються справами охорони історико-культурної спадщини регіону.

1.2. Особливості діяльності профільних музеїв (8 год)

Класифікація музеїв за типами і профілями. Музейно-архітектурні комплекси, музеї під відкритим небом. Музеї навчальних закладів області, міста (району) та особливості їхньої діяльності відповідно до профілю.

Практична робота. Відвідування музеїв навчальних закладів різних профілів. Ознайомлення зі специфікою фондів, експозицій та форм діяльності музеїв міста (району), області.

1.3. Музеї та сучасні інформаційні технології (6 год)

Інформатизація фондів. Світові музейні зібрання в системі Інтернет. Банк даних про музеї України. Сайти державних музеїв та навчальних закладів. Віртуальні екскурсії.

Практична робота. Знайомство та огляд електронних каталогів музею. Відвідування віртуальних екскурсій на сайтах музеїв.

Розділ 2. Краєзнавство (30 год)

2.1. Природа та екологія рідного краю. Природоохоронна діяльність (10 год)

Сутність та напрями природоохоронної діяльності. Закон України «Про охорону природи». Завдання заповідників, заказників, національних парків. Заповідники і заказники рідного краю. Лісництво краю. Садово-паркове мистецтво.

Практична робота. Навчальна екскурсія до заповідника, лісництва або ботанічного саду. Участь в місцевих природоохоронних заходах, екологічних акціях.

2.2. Краєзнавчі дослідження рідного краю (20 год)

Зміст краєзнавчих досліджень рідного краю. Стаціонарні та польові краєзнавчі дослідження міста, району, області. Написання та оформлення науково-дослідницьких та пошу-

кових робіт, звітів. Положення та умови участі у Всеукраїнських краєзнавчих конкурсах та експедиціях.

Практична робота. Написання пошукових та науково-дослідницьких робіт для участі у місцевих, районних, обласних, Всеукраїнських краєзнавчих експедиціях, конкурсах, конференціях, акціях тощо.

Розділ 3. Майстерність екскурсовода (76 год)

3.1. Методичні прийоми ведення екскурсій. Прийом розповіді (26 год)

Сутність та завдання методичного прийому розповіді в екскурсії. Основні вимоги до розповіді. Класифікація прийомів розповіді: екскурсійна довідка, опис, характеристика, пояснення, рекомендація, репортаж, цитування, питання-відповіді, посилання на очевидців, прийом новизни матеріалу, словесний (літературний) монтаж, прийом співучасті, зіштовхування суперечливих версій, персоніфікації, проблемної ситуації, відступу, індукції та дедукції тощо.

Практична робота. Тестування з теми. Відпрацювання методичних прийомів розповіді під час екскурсій у музеї навчального закладу, здійснення подорожей екскурсійними маршрутами рідного краю, під час автобусних екскурсій. Зустрічі з досвідченими екскурсоводами державних музеїв та навчальних закладів. Відвідування різних екскурсій.

3.2. Розробка та проведення екскурсій (36 год)

Складання плану та опрацювання змісту екскурсії. Визначення теми, мети, основних питань змісту. Робота над тезами змісту екскурсії. Пошук логічних зв'язків між частинами, вивчення екскурсійного маршруту та часу, що відводиться на окремі складові. Правила проведення екскурсії.

Практична робота. Робота над тезами змісту екскурсії. Практичне відпрацювання змісту та особливостей проведення.

3.3. Психологічна підготовка доповідача. Взаємодія екскурсовода та аудиторії (14 год)

Різновиди психологічних аудіовізуальних прийомів утримання та активізації уваги слухачів. Аналіз особливостей майбутньої аудиторії. Прийоми вироблення впевненої поведінки доповідача, екскурсовода. Дискусія. Культура суперечки. Взаємоповага між промовцем та слухачем. Стилістика усного мовлення, мовні помилки.

Практична робота. Вправи на емпатію. Тренінги з вироблення впевненої поведінки доповідача та подолання психологічного бар'єру. Проведення дискусії за певною темою.

Розділ 4. Основи техніки безпеки та медичних знань (10 год)

4.1. Перша (долікарська) медична допомога (6 год)

Інсульт. Серцевий напад. Епілепсія та епілептичний приступ. Причини, ознаки та симптоми. Долікарська допомога при інсульті, серцевому нападі та приступі епілепсії.

Практична робота. Тестування за темою. Відпрацювання навичок з надання першої (долікарської) медичної допомоги при епілептичному приступі, серцевому нападі та інсульті.

4.2. Безпечні умови організації екскурсії (4 год)

Техніка безпеки під час екскурсій у приміщенні та на вулиці. Правила дорожнього руху для пішоходів. Особливості проведення екскурсій для відвідувачів молодшого шкільного віку.

Практична робота. Визначення рівня безпечності під час планування та проведення екскурсій для відвідувачів молодшого шкільного віку.

Підсумок (2 год)

Підведення підсумків роботи за рік. Нагородження кращих вихованців.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- діяльність відомих вчених-краєзнавців України та рідного краю;
- особливості функціонування профільних музеїв;
- роль сучасних інформаційних технологій у роботі музеїв;
- сутність та завдання природоохоронної діяльності;
- методичні прийоми та техніку проведення екскурсій;
- основи психологічної підготовки екскурсовода та його взаємодії з аудиторією;
- вимоги до техніки безпеки та першої медичної допомоги під час екскурсій.

Вихованці мають вміти:

- визначати профілі музеїв із врахуванням специфіки їхніх фондів, експозицій та форм діяльності;
- працювати з електронними каталогами музею, підбирати матеріали для створення віртуальних екскурсій на сайтах закладів;
- проводити екскурсії у заповідниках, лісництвах та ботанічних садах;
- використовувати методичні прийоми та техніку проведення екскурсій;
- готувати та писати пошукові та науково-дослідницькі роботи з історії рідного краю;
- надавати першу медичну допомогу при інсульті, серцевому нападі та епілептичному приступі;
- дотримуватись вимог щодо забезпечення безпечних умов організації екскурсій.

Вихованці мають набути досвіду:

- визначати профілі музеїв із врахуванням специфіки їхніх фондів, експозицій та форм діяльності;
- роботи з електронними каталогами музею, відбору матеріалів для створення віртуальних екскурсій на сайтах закладів;
- проведення екскурсії у заповідниках, лісництвах та ботанічних садах;
- написання пошукових, науково-дослідницьких робіт та участі в краєзнавчих конкурсах й експедиціях, масових заходах із відзначення історичних подій рідного краю;
- вироблення впевненої поведінки доповідача та культури ведення дискусії;
- надання першої (долікарської) медичної допомоги;
- забезпечення техніки безпеки під час проведення екскурсій.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Бабарицька В. Екскурсознавство і музеєзнавство : навч. посіб. / В.Бабарицька, А.Короткова, О.Малиновська – К. : Альтерпрес, 2007. – 250 с.
2. Вайдахер Ф. Загальна музеологія : посібник / Ф. Вайдахер; пер. з нім. В. Лозинський, О. Лянґ, Х.Назаркевич. – Л. : Літопис, 2005. – 280 с.
3. Гайда Л.А. Музеєзнавство в закладах освіти : навч.-метод. посіб. / Л.А. Гайда. – Кіровоград : Вид-во Кіровоградського ОІПО ім. В. Сухомлинського, 2006. – 106 с.
4. Ганнусенко Н.І. Проектування шкільної музейної експозиції. Залучення учнівської молоді до вивчення і збереження пам'яток історії та культури рідного краю / Н.І. Ганнусенко. – К., 1990. – 120 с.
5. Личак І.С. Організація музейної справи у навчальному закладі : метод. посіб. / І.С. Личак. – Біла Церква, 2008. – 116 с.
6. Мацько Л.І. Риторика : навч. посіб. / Л.І. Мацько, О.М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 311 с.
7. Програма для туристсько-краєзнавчих гуртків позашкільних закладів «Юні екскурсоводи» / кол. укл.; за ред. Д.Г. Омельченко. – К. : ІЗМН, 1996. – 10 с.

8. Халмурадов Б.Д. Безпека життєдіяльності. Перша допомога в надзвичайних ситуаціях : навч. посіб. / Б.Д. Халмурадов. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 138 с.
9. Шевченко В.В. Музєєзнавство : навч. посіб. / В.В. Шевченко, І.М. Ломачинська. – К. : Університет «Україна», 2007. – 150 с.
10. Веб-сайт «Музейний простір України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmuzeum.info>

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Абрамович С.Д. Мовленнєва комунікація : підручник / С.Д. Абрамович, М.Ю. Чікарькова. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 472 с.
2. Ганнусенко Н.І. Проектування шкільної музейної експозиції. Залучення учнівської молоді до вивчення і збереження пам'яток історії та культури рідного краю / Н.І. Ганнусенко. – К., 1990. – 120 с.
3. Демідієнко О.Я. Основи краєзнавства : навч. посіб. / О.Я. Демідієнко. – Х. : Світ дитинства, 1999. – 96 с.
4. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм : навч. посіб. / М.П. Крачило. – К. : Вища школа, 1994. – 191 с.
5. Лепеха Т.В. Українознавство : навч. посіб. / Т.В. Лепеха – К. : Вид. центр «Просвіта», 2005. – 376 с.
6. Личак І.С. Організація музейної справи у навчальному закладі : метод. посіб. / І.С. Личак. – Біла Церква, 2008. – 116 с.
7. Лушникова А.В. Детский музей : социокультурные основы организации и функционирования / А.В. Лушникова. – Челябинск, 2011. – 120 с.
8. Махінчук М.Г. Обереги нашої пам'яті : книга для читання з історії рідного краю / М.Г. Махінчук. – К. : Арій, 1998. – 224 с.
9. Опорний конспект лекцій з дисциплін «Екскурсознавство», «Організація екскурсійних послуг» (для студентів спеціальності «Менеджмент готельного курортного і туристського сервісу» і «Туризм») / ХНАМГ, уклад. М.М. Покологна. – Х. : ХНАМГ, 2007. – 65 с.
10. Остапец А. На маршруте туристы-следопыты / А. Остапец. – М. : Просвещение, 1987. – 128 с.
11. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей : навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К. : Академвидав, 2010. – 248 с.
12. Халмурадов Б.Д. Безпека життєдіяльності. Перша допомога в надзвичайних ситуаціях : навч. посіб. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 138 с.
13. Шевченко В.В. Музєєзнавство : навч. посіб. / В.В. Шевченко, І.М. Ломачинська. – К. : Університет «Україна», 2007. – 150 с.
14. Веб-сайт «Музейний простір України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmuzeum.info>
15. Національний музей українського народного декоративного мистецтва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mundm.kiev.ua>
16. Національний музей літератури України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.museum.lit.org.ua>
17. Білоцерківський краєзнавчий музей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bkm.org.ua>
18. Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої вітчизняної війни 1941-1945 років» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.waumuseum.kiev.ua>
19. Ланкова Н.М. Методика роботи з дітьми в музеї: [Електронний ресурс] / Н.М. Ланкова. – Режим доступу: <http://www.relga.rsu.ru/n76/obraz76.htm>
20. Шаповалів А. В. Музей як явище сучасної культури: [Електронний ресурс] / А.В. Шаповалів. – Режим доступу : <http://www.ncstu.ru>

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «МУЗЕЄЗНАВЦІ-ЕКСКУРСОВОДИ»

*Догасєва Галина Анатоліївна, керівник гуртка
Броварського районного центру туризму*

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

В Україні функціонує широка мережа музеїв навчальних закладів, серед яких значне місце посідають краєзнавчі. Їх діяльність спрямована на документування та візуалізацію, тобто відображення особливостей історії рідного краю в музейних предметах; збереження, охорону і наукове дослідження пам'яток історії та культури, їх використання у навчально-виховному процесі загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів.

У багатьох музеях закладів освіти завдяки ентузіазму та наполегливій праці вчителів-керівників і учнів-активістів музею зібрані змістовні колекції артефактів. Але їм здебільшого бракує тематичної єдності, що веде до нагромодження однотипних предметів, які не завжди науково описані, взяті на облік в музеї. Такі колекції не дають уявлення про наступність і єдність історичного розвитку. Відсутність відомостей про музейні предмети знижує їх наукову та виховну цінність. Безіменні експонати випадають зі свого історичного контексту і назавжди замовкають. Щоб запобігти цьому, необхідно організувати систематичне і цілеспрямоване наукове дослідження історії рідного краю.

Навчальна програма «Музеєзнавці-екскурсоводи» складена для того, щоб діти та учнівська молодь під час створення музею, не тільки отримали цілісне уявлення про історію рідного краю, а й навчилися передавати отримані знання своїм одноліткам.

Новизна навчальної програми полягає в тому, що вона дає можливість формувати музей та готувати екскурсоводів, обізнаних із усіма нюансами експозицій. Це є особливо важливим для створення музеїв у закладах освіти, де складно створити два окремих гуртки музеєзнавців і екскурсоводів.

Програма гуртка доповнює та поглиблює знання учнів з історії України, літератури, географії, художньої культури, народознавства. Крім того, учні знайомляться з основами допоміжних історичних дисциплін (етнографія, фалеристика, нумізматика, сфрагістика, геральдика, археографія тощо), без яких неможлива повноцінна підготовка музеєзнавців та екскурсоводів.

Гурток музеєзнавців-екскурсоводів – це творче об'єднання учнівської молоді, яка поглиблено цікавиться історією рідного краю та виявляє здібності до наукової й дослідницької роботи з краєзнавства. У процесі збирання, наукової обробки і зберігання музейних колекцій, створення експозицій вихованці опановують спеціальні методики краєзнавчої та музейної діяльності; відбувається формування загальної культури, яка передбачає не тільки навички сприйняття і засвоєння інформації, а й свідоме і дбайливе ставлення до пам'яток історії та культури краю, його жителів.

Навчальна програма розрахована на дітей середнього та старшого шкільного віку. Основною навчальною базою для роботи гуртка є історико-краєзнавчий музей закладу освіти.

Метою навчальної програми є гармонійний розвиток і формування життєвої компетентності вихованців у процесі засвоєння базових знань з музеєзнавства та екскурсійної діяльності.

Завдання навчальної програми наступні:

- залучення дітей та учнівської молоді до процесів дослідження, вивчення та збереження історико-культурної спадщини рідного краю;
- формування цілісного уявлення про історію України;
- оволодіння системою знань про рідний край, його пам'ятки історії та культури;
- виховання національно свідомого громадянина;
- прискорення соціалізації дітей, залучення їх до громадського життя.

- оволодіння навиками організації та діяльності краєзнавчого музею;
- ознайомлення з різними формами та методами музейної роботи.

Принципи організації освітньої діяльності вихованців такі:

- *науковість* – тісний зв'язок змісту навчальної програми з сучасними науковими дослідженнями;
- *поєднання інтелектуальної та практичної діяльності вихованців* – вміння застосовувати отримані теоретичні знання у практичній діяльності;
- *індивідуальний підхід* – створення оптимальних умов для розвитку індивідуальних уподобань та інтересів, креативності вихованців;
- *суб'єкт-суб'єктна взаємодія* – конструктивне співробітництво й співтворчість між педагогом та вихованцями;
- *моніторинг* рівня навчальних досягнень та мотивації пізнавальної діяльності вихованців;
- *міжпредметні зв'язки та інтеграція краєзнавчих дисциплін* (історичного, археологічного, етнографічного, географічного краєзнавства, українознавства тощо).

Навчальна програма розрахована на 3 роки у групах початкового та основного рівнів:

- 1-й рік навчання – початковий рівень – 144 год. на рік (2 заняття по 2 год. на тиждень);
- 2-й рік навчання – основний рівень – 216 год. на рік (3 заняття по 2 год. на тиждень);
- 3-й рік навчання – основний рівень – 216 год. на рік (3 заняття по 2 год. на тиждень).

У перший рік навчання більше уваги приділено вивченню теоретичних основ музеєзнавства й екскурсійної роботи, ознайомленню з допоміжними історичними науками (археографія, геральдика, сфрагістика, фалеристика, нумізматики, боністика, етнографія тощо). Практичні заняття цього року навчання спрямовані на закріплення отриманих теоретичних знань.

Другий рік навчання передбачає більше практичних занять. На цьому етапі навчання вихованці гуртка більш ґрунтовно знайомляться з археографією, отримують навички роботи з історичними джерелами, опановують основи методики проведення екскурсій та формування музейних фондів.

Третій рік – завершальний рік навчання – побудований на практичній роботі вихованців, які закріплюють отримані протягом попередніх років теоретичні знання на практиці, при цьому керівник здебільшого виступає в ролі консультанта. На цьому етапі навчання в гуртку для вихованців створюються всі умови для розвитку та реалізації індивідуальних уподобань і здібностей, виявлення своєї креативності.

Форми організації навчальних занять:

- теоретичні (лекції, «круглі столи», диспути, семінари, евристичні бесіди);
- практичні (заняття практикуми, навчальні екскурсії, польові експедиції та дослідження, рольові ігри, музейна практика, участь у краєзнавчих заходах).

ПЕРШИЙ РІК НАВЧАННЯ. ПОЧАТКОВИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Усього	Теорія	Практика
Вступ	2	2	-
1. Музей як скарбниця пам'яті народу	6	4	2
2. Екскурсія як форма пізнання історії рідного краю	6	2	4
3. Туристсько-краєзнавчі можливості рідного краю	6	4	2
4. Історія музеїв, їх класифікація	6	2	4
5. Основи організації та створення музею. Пошукова робота музею	20	10	10
6. Джерелознавство. Вивчення джерельної бази історії краю	6	2	4

7. Стационарні польові дослідження з етнографії з теми «Український народний одяг XIX століття»	10	2	8
8. Підготовка зібраних матеріалів до експозиції	8	2	6
9. Допоміжні історичні дисципліни. Основи геральдики, фалеристики, сфрагістики	8	2	6
10. Екскурсивод та вимоги до нього. Формування «портфеля екскурсивода»	6	2	4
11. Складання плану та тексту екскурсії з теми «Скарби з бабусиної скрині»	6	2	4
12. Допоміжні історичні дисципліни боністика та нумізматики як історичні джерела	6	2	4
13. Основи реставрації та підготовка речей до експонування	8	2	6
14. Стационарні польові дослідження з теми «Традиційна землеробська техніка XIX століття»	10	2	8
15. Методи збирання етнографічних матеріалів	8	4	4
16. Топоніміка, гідроніміка та антропоніміка як джерела історії	8	4	4
17. Історичні карти та картосхеми, їх місце у музейних експозиціях	6	2	4
Екскурсійна практика	6	2	4
Підсумок	2	2	-
Всього	144	56	88

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Ознайомлення вихованців з особливостями роботи гуртка та завданнями на навчальний рік. Інструктаж з техніки безпеки.

Практична робота. Закріплення правил техніки безпеки у формі ділової гри «Як би я вчинив у такій ситуації...».

1. Музей як скарбниця історичної пам'яті народу (6 год)

Основи музейної термінології. Роль музеїв у збереженні історичної спадщини. Основні функції сучасного музею.

Практична робота. Термінологічний диктант на закріплення понять та термінів. Проведення вікторини.

2. Екскурсія як форма пізнання історії рідного краю (6 год)

Функції екскурсії. Ознаки екскурсії. Презентація та розповідь. Особливості екскурсії та відмінність від інших форм вивчення історії краю. Логіка та її вимоги.

Практична робота. Проведення екскурсії рідним містом (селом). Аналіз та обговорення ходу екскурсії.

3. Туристсько-краєзнавчі можливості рідного краю (6 год)

Рекреаційно-туристичні можливості рідного краю. Пам'ятки історії та культури, архітектурні й природні комплекси. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», Національний музей-заповідник «Битва за Київ у 1943 році», центр культури та історії «Парк «Київська Русь», дендрологічний парк «Олександрія» та інші. Екскурсійні маршрути.

Практична робота. Створення каталогу пам'яток історії та культури Київщини.

4. Історія музеїв, їх класифікація (6 год)

Перші музейні зібрання. Видатні музеєзнавці та музейні колекції Київщини. Державні музеї, музеї, що працюють на громадських засадах. Профільна класифікація. Особливості музеїв при закладах освіти. Географічне розташування музеїв України та їх профільна специфіка.

Практична робота. Складання картосхеми «Музеї на карті Київщини та Броварщини» з визначенням профільної спеціалізації.

5. Основи організації та створення музею. Пошукова робота музею (20 год)

Визначення профілю, ідеї. Концепція музею, обґрунтування мети і завдань, засобів створення, підготовка та аналіз вихідних даних. Матеріальна база. Шляхи комплектування фондів. Основні етапи та методика створення шкільного музею. Роль учнівського та педагогічного колективу у його створенні.

Практична робота. Створення музейної ради. План роботи зі створення експозиції та підготовка музейного активу. Складання документів для реєстрації. Складання паспорта музею. Ділова гра «Створюємо музей історії міста (села)».

6. Джерелознавство. Вивчення джерельної бази історії краю (6 год)

Вивчення джерельної бази історії міста (села). Пам'ятки історії та культури, їх значення, наукова, історична та культурна цінність. Види пам'яток, їх класифікація.

Практична робота. Складання описів пам'яток. Заповнення опису музейних предметів у реєстраційних картках.

7. Стаціонарні польові дослідження з етнографії з теми «Український народний одяг XIX століття» (10 год)

Етнографія як наука та орієнтир для дослідження різних компонентів народної культури й побуту.

Практична робота. Складання програми пошукової роботи. Визначення теми і завдання науково-дослідної роботи, кола етнографічних матеріалів, що мають бути зібрані для музею. Календаризація терміну робіт, складання маршруту експедиції. Формування пошукових загонів.

8. Підготовка зібраних матеріалів до експозиції (8 год)

Оцінка стану речей, їх історичної цінності.

Практична робота. Фіксація знахідок, їх опис і занесення до інвентарної книги.

9. Допоміжні історичні дисципліни. Основи геральдики, фалеристики, сфрагістики (8 год)

Геральдика – допоміжна історична дисципліна, що вивчає герби. Герби міст. Родові герби.

Практична робота. Знайомство з «Малоросійським гербовником». Сфрагістика – допоміжна історична наука, що вивчає печатки. Дослідження печаток на документах про землю початку XX століття. Фалеристика – допоміжна історична дисципліна, яка вивчає історію орденів, медалей, нагрудних знаків. Дослідження родових гербів Александровичів та Соболевських. Визначення та класифікація орденів, медалей, нагрудних знаків часів Другої світової війни.

10. Екскурсовод та вимоги до нього. Формування «портфеля екскурсовода» (6 год)

Формування вмінні підібрати фактичний матеріал. Основи культури мовлення. Використання жестів, образність, точність мовлення. Естетичні вимоги до екскурсовода.

Практична робота. Формування «портфеля екскурсовода».

11. Складання плану та тексту екскурсії з теми «Скарби з бабусиної скрині» (6 год)

Підбір ілюстративного матеріалу, легенд тощо. Вивчення теми за літературними джерелами та експозиції відповідного розділу музею.

Практична робота. Комплектування «портфеля екскурсовода».

12. Допоміжні історичні дисципліни боністика та нумізматики як історичні джерела (6 год)

Боністика допоміжна історична дисципліна, яка вивчає паперові грошові знаки і бони, є джерелом з вивчення економічної та політичної історії суспільства. Нумізматика – допоміжна історична наука, що вивчає монети.

Практична робота. Робота з «Нумізматичним довідником», класифікація монет та паперових знаків.

13. Основи реставрації та підготовка речей до експонування (8 год)

Відновлення речей у первісний або близький до первісного стан.

Практична робота. Ознайомлення з основними методами реставрації книжок, газет, плакатів. Використання сучасних матеріалів при реставрації.

14. Стаціонарні польові дослідження з теми «Традиційна землеробська техніка XIX століття» (10 год)

Визначення програми польових досліджень, завдання науково-дослідної і пошукової роботи, розподіл обов'язків між членами пошукового загону.

Практична робота. Виявлення та опис старих зразків житлових та господарських споруд.

15. Методи збирання етнографічних матеріалів (8 год)

Етнографічні матеріали як музейні експонати. Основні методи збирання етнографічних матеріалів. Особисті спостереження. Опитування населення. Фіксація етнографічних матеріалів за допомогою фотографування, малювання, копіювання, креслення тощо.

Практична робота. Складання анкет і запитальників для вивчення етнології та фольклору рідного краю.

16. Топоніміка, гідроніміка та антропоніміка як джерела історії (8 год)

Вивчення гідронімів та топонімів свого краю. Фіксація старих і забутих назв. Дослідження їх походження.

Практична робота. Складання карти або картосхеми місцевості зі старими назвами. Дослідження антропонімів, корінних прізвищ, прізвищ тощо. Знайомство з переписами населення різних років. Дослідження метричних церковних книг.

17. Історичні карти та картосхеми, їх місце у музейних експозиціях (6 год)

Карти та картосхеми як історичне джерело. Види карт. Відмінності між географічними, топографічними та іншими картами. Умовні знаки, їх види. Особливості позначення на картах рельєфу, рослинності, гідрографії, дорожньої сітки, архітектурних споруд. Читання старих карт.

Практична робота. Складання порівняльної карти із сучасними та забутими назвами селища та його околиць.

Екскурсійна практика (6 год)

Екскурсійна практика.

Практична робота. Проведення пробних екскурсій для різних вікових груп.

Підсумок (2 год)

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- основні поняття, терміни, нормативні акти;
- основи організації та діяльності музеїв на громадських засадах;
- основні поняття та теорію екскурсійної роботи;
- основні вимоги до обліку та збереження музейних предметів;
- етапи та прийоми побудови музейної експозиції.

Вихованці мають вміти:

- здійснювати облік та зберігання музейних предметів;
- проводити краєзнавчий пошук з конкретної теми;
- виконувати наукову обробку зібраного матеріалу;
- складати план екскурсії та контрольний текст екскурсії;
- працювати з архівними джерелами, довідниками, путівниками, картосхемами;
- володіти основами культури мовлення.

ДРУГИЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва теми	Усього	Теорія	Прак-тика
Вступ	2	2	-
1. Історія музейної справи в Україні	4	2	2
2. Музейна діяльність вчених-краєзнавців Київщини	4	2	2
3. Туристсько-краєзнавчі можливості Київщини. Об'єкти для екскурсій	6	2	4
4. Основні етапи дослідження історії Київщини	10	2	8
5. Фонди музею, їх облік та збереження	10	4	6
6. Побудова та оновлення музейних експозицій	28	6	22
7. Екскурсія як основна форма роботи краєзнавчого музею	12	6	6
8. Класифікація та тематика екскурсій	10	4	6
9. Підготовка екскурсії	28	8	20
10. Методика проведення екскурсії	16	6	10
11. Дослідницька та пам'яткоохоронна діяльність музею	18	6	12
12. Історичне минуле рідного краю	16	6	10
13. Польове дослідження з етнографії «Традиційні ремесла та промисли рідного краю»	16	6	10
14. Легенди та міфи рідного краю	10	4	6
15. Хронологія як допоміжна історична дисципліна	6	2	4
16. Археографія як допоміжна історична дисципліна	6	2	4
17. Музей та сучасні інформаційні технології	6	2	4
18. Банк даних про музеї України	6	2	4
Підсумок	2	2	-
Всього	216	76	140

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Мета та завдання гуртка на навчальний рік. Техніка безпеки під час роботи в музеї та проведення екскурсій.

1. Історія музейної справи в Україні (4 год)

Перші спроби колекціонування унікальних та рідкісних речей на території України. Виникнення і розвиток музеїв у XIX ст. Роль навчальних музеїв при університетах, гімназіях реальних училища тощо. Зв'язок музеїв з національним краєзнавчим рухом. Розвиток музейної справи в роки Української революції. Реорганізація музейних закладів у 30-ті роки XX століття.

Практична робота. Знайомство із записами народних пісень 30-х років XX століття. Репресоване краєзнавство. Формування музейної мережі України у повоєнний час. Розвиток музейної справи в незалежній Україні.

2. Музейна діяльність вчених-краєзнавців Київщини та Броварщини (4 год)

Музейна діяльність Митрофана Олельковича, Д.М. Гамалія, А.М. Погребовського.

Практична робота. Знайомство з роботами Опанаса Шафонського «Чернігівського намісництва топографічний опис з коротким географічним та історичним описом Малої Росії» та Павла Чубинського «Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западнорускій край».

3. Туристсько-краєзнавчі можливості Київщини. Об'єкти для екскурсій (6 год)

Рекреаційно-туристичні можливості та районування Броварщини.

Практична робота. Складання картосхем пам'яток природи. Облік музеїв та маршрутів екскурсій.

4. Основні етапи дослідження історії Київщини (10 год)

Сучасна хронологія подій з історії краю. Дописемний період, археологічні пам'ятки, занесені до державного реєстру культурної спадщини. Історія заселення та формування адміністративного устрою.

Практична робота. Робота з історичними картами. Порівняльний аналіз території рідного краю у складі різних адміністративних одиниць.

5. Фонди музею, їх облік та збереження (10 год)

Вивчення інструкцій з обліку та збереження музейних фондів. Склад фондів – основний та допоміжний. Правила обліку, складання актів прийому, реєстрація в книзі обліку, облікові позначки, допоміжні форми обліку. Реєстрація та опис музейних надходжень.

Практична робота. Робота з архівними документами. Ділова гра з заповнення актів прийому-видачі. Зразки опису предметів, облікових карток, каталогізація. Тренінг зі збереження музейних предметів з посиланням на інструкцію.

6. Побудова та оновлення музейних експозицій (28 год)

Обрання теми музейної експозиції. Розробка плану. Організація збору матеріалів до експозиції. Методи побудови експозиції. Постійні та змінні експозиції. Виставки з фондів музею, причини втрати актуальності і шляхи оновлення експозицій.

Практична робота. Підбір ілюстративного матеріалу до різних музейних експозицій.

7. Екскурсія як основна форма роботи краєзнавчого музею (12 год)

Підготовка та проведення шкільної музейної екскурсії. Підготовка екскурсовода та учнів. Складання плану та опрацювання змісту. Етапи індивідуальної роботи учня під керівництвом вчителя над змістом екскурсії.

Практична робота. Підготовка нових екскурсій експозиціями музею, опрацювання окремих елементів.

8. Класифікація та тематика екскурсій (10 год)

Класифікація екскурсій за змістом, складом учасників, місцем і формою проведення, способом переміщення. Тематика екскурсій. Тема, об'єкт і назва екскурсії.

Практична робота. Поїздка до краєзнавчого музею з обговоренням екскурсій.

9. Підготовка екскурсії (28 год)

Вибір екскурсії та її мета. Відбір необхідної літератури. Пошук інших джерел. Вивчення літературних, архівних, статистичних, археологічних матеріалів. Прийоми розміщення та методи переміщення групи під час екскурсії. Розподіл часу в процесі екскурсії. Виділення головних тем. Контакт екскурсовода з групою.

Практична робота. Відпрацювання елементів екскурсії.

10. Методика проведення екскурсії (16 год)

Вимоги до екскурсії. Методичні прийоми показу об'єктів під час екскурсії. Вибір місця кращого огляду екскурсійного об'єкта. Формування та використання «портфеля екскурсовода». Інші прийоми проведення екскурсії.

Практична робота. Складання власного маршруту екскурсії. Формування «портфеля екскурсовода» до названої екскурсії, проведення пробних екскурсій.

11. Дослідницька та пам'яткоохоронна діяльність музею (18 год)

Краєзнавчий пошук. Зв'язок профілю і теми. Етапи організації пошуку роботи: визначення напрямку, теми дослідження, підбір джерел та об'єктів, розробка плану, програми, складання запитальників, методика краєзнавчих досліджень.

Практична робота. Збирання пам'яток для музею, вивчення середовища їх побутування. Облік, опис і шифрування музейних предметів. Робота із запитальниками.

12. Історичне минуле рідного краю (16 год)

Розгортання історичних подій на території Київщини. Археологічні пам'ятки трипільської культури. Київщина – колыска українського народу. Етногенез слов'ян.

Утворення та велич Київської держави. Історичні та архітектурні пам'ятки краю часів Київської Русі. Київщина під владою Лівонії та Польщі. Українська козацька держава Богдана Хмельницького. Історія та слава українського козацтва.

Практична робота. Написання рефератів (дослідницьких робіт) з актуальних питань історії рідного краю.

13. Польове дослідження з етнографії «Традиційні ремесла нашого краю» (16 год)

Господарська діяльність і народні промисли жителів Київщини. Гончарство, гутництво, залізообробні ремесла. Ткацтво та килимарство. Декоративно-вжиткове мистецтво. Лозоплетіння, соломоплетіння.

Практична робота. Складання переліку традиційних ремесел. Пошук та збір артефактів для музейної експозиції.

14. Легенди та міфи рідного краю (10 год)

Легенди та міфи як історичні джерела. Використання легенд, міфів та переказів у практичній діяльності музеєзнавців і екскурсоводів.

Практична робота. Збирання та систематизація легенд і переказів рідного краю. Способи фіксації записів. Використання аудіотехніки.

15. Хронологія як допоміжна історична дисципліна (6 год)

Основні системи літочислення. Юліанський та Григоріанський календарі.

Практична робота. Робота з «Вічним календарем».

16. Археографія як допоміжна історична дисципліна (6 год)

Практична робота. Знайомство з текстами польських «Люстрацій» 1552 року, 1616 року, 1622 року, 1628 року, 1636 року.

17. Музей та сучасні інформаційні технології (6 год)

Інформатизація фондів, сучасні підходи до класифікації музейних предметів. Світові музейні зібрання в системі Інтернет.

Практична робота. Відвідування Інтернет-сторінок та сайтів з музеєзнавства.

18. Банк даних про музеї України (6 год)

Музейні ігрові програми. Представлення матеріалів в Інтернеті.

Практична робота з краєзнавчими матеріалами на електронних носіях.

Підсумок (2 год)

Підведення підсумків роботи гуртка за рік

ПРОГНОЗОВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Вихованці мають знати:

- основні поняття, терміни, нормативні акти;
- основи організації та діяльності музеїв на громадських засадах;
- основні поняття та теорію екскурсійної роботи;
- основні вимоги до обліку та збереження музейних предметів;
- етапи та прийоми побудови музейної експозиції;
- етапи історичного розвитку музеїв та формування музейної мережі на Броварщині;
- основні роботи дослідників-краєзнавців історії рідного краю.

Вихованці мають вміти:

- здійснювати облік та зберігання музейних предметів;
- проводити краєзнавчий пошук за конкретною темою;
- виконувати наукову обробку зібраного матеріалу;
- складати план екскурсії та її контрольний текст;
- працювати з архівними джерелами, довідниками, путівниками, картосхемами;
- володіти основами культури мовлення;
- створювати та оформлювати музейну експозицію;
- використовувати технічні засоби в польових умовах для створення музейних експозицій.

ТРЕТІЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Усього	Теорія	Прак-тика
Вступ	2	2	-
1. Роль особистості в історії краю та держави. Підготовка експозиції музею «Видатні земляки»	8	2	6
2. Розробка плану та контрольного тексту екскурсії «Видатні земляки»	8	2	6
3. Проведення пробних екскурсій «Видатні земляки»	8	2	6
4. Літературне краєзнавство. Пошук матеріалів до музейної експозиції «Київщина літературна»	10	2	8
5. Підготовка експозиції музею «Київщина літературна»	20	4	16
6. Розробка плану та підготовка контрольного тексту екскурсії «Київщина літературна»	10	2	8
7. Проведення пробних екскурсій «Київщина літературна»	10	2	8
8. Історико-культурні пам'ятки рідного краю	20	2	18
9. Культові споруди та сакральні пам'ятки рідного краю	14	4	10
10. Підготовка експозиції «Історія Свято-Миколаївської церкви»	20	2	18
11. Розробка плану та контрольного тексту екскурсії «Історія Свято-Миколаївської церкви»	20	2	18
12. Особливості роботи екскурсовода під час проведення екскурсії у православному храмі	6	2	4
13. Проведення пробних екскурсій «Історія Свято-Миколаївської церкви»	16	2	14
14. Емблематика та філателія як допоміжні історичні дисципліни	6	4	2
15. Господарське життя рідного краю. Пошук та збір матеріалів з теми «Промисловий розвиток краю»	10	2	8
16. Підготовка експозиції «Промисловий розвиток краю»	10	2	8
17. Розробка плану та контрольного тексту екскурсії з теми «Промисловий розвиток краю»	6	2	4
18. Проведення пробних екскурсій «Промисловий розвиток краю»	6	2	4
Звітна науково-практична конференція	4	4	-
Підсумок	2	2	-
Разом	216	50	166

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Мета, основні завдання та зміст діяльності гуртка у навчальному році.

1. Роль особистості в історії краю та держави. Підготовка експозиції музею «Видатні земляки» (8 год)

Роль особистості в історії країни та народу. Видатні державні, культурні та мистецькі діячі краю. Визначення критеріїв, за якими буде формуватися музейна експозиція.

Практична робота. Підбір експонатів та ілюстративного матеріалу, їх розміщення та оформлення.

2. Розробка плану та контрольного тексту екскурсії «Видатні земляки» (8 год)

Вимоги до сучасної екскурсії. Комплектування «портфелю екскурсовода». План, контрольний та індивідуальний тексти екскурсії.

Практична робота. Складання плану і контрольного тексту екскурсій для різних вікових груп.

3. Проведення пробних екскурсій «Видатні земляки» (8 год)

Сутність екскурсії. Вимоги до екскурсовода. Врахування вікових особливостей сприйняття інформації. Основи етики та культура спілкування екскурсовода.

Практична робота. Обговорення проведених екскурсій та написання рецензій на екскурсії.

4. Літературне краєзнавство. Пошук матеріалів до музейної експозиції «Київщина літературна» (10 год)

Літературне краєзнавство, його предмет та історія розвитку. Літературні джерела та фольклор. Видатні діячі літератури рідного краю, їхній вплив на духовне життя держави та народу.

Практична робота. Організація та проведення самостійних пошукових робіт про видатних письменників і поетів краю.

5. Підготовка експозиції музею «Київщина літературна» (20 год)

Складання плану експозиції, ескіз розміщення музейних експонатів.

Практична робота. Відбір матеріалів для експозиції, підготовка їх до експонування. Організація книжкової виставки.

6. Розробка плану та підготовка контрольного тексту екскурсії «Київщина літературна» (10 год)

Планування екскурсії та складання її контрольного тексту. Комплектування «портфелю екскурсовода».

Практична робота. Проведення конкурсу на кращий текст екскурсії.

7. Проведення пробних екскурсій «Київщина літературна» (10 год)

Сутність екскурсії. Вимоги до екскурсовода. Врахування вікових особливостей сприйняття інформації. Основи етики та культура спілкування екскурсовода.

Практична робота. Обговорення проведених екскурсій за однаковими текстами.

8. Історико-культурні пам'ятки рідного краю (20 год)

Місце релігії та церкви у житті людей в різні історичні періоди. Функції церкви: інформаційна, просвітницька, реєстраційна, літописна. Культові пам'ятки краю.

Практична робота. Здійснення аудіозаписів спогадів прихожан церкви.

9. Культові споруди та сакральні пам'ятки рідного краю (14 год)

Культова архітектура, відомі дерев'яні та кам'яні церкви краю. Зниклі та знищені культові споруди. Доля церков як дзеркало духовності народу. Старі поховання та цвинтарі як історичне джерело.

Практична робота. Обстеження старих кладовищ, складання планів розміщення старих поховань, дослідження їх історії. Згадки про «Шведські могили» в історичних джерелах.

10. Підготовка експозиції «Історія Свято-Миколаївської церкви» (20 год)

Розробка плану, збір матеріалів і художнє оформлення експозиції.

Практична робота. Відбір експонатів для експозиції, підготовка музейних предметів до експонування.

11. Розробка плану та контрольного тексту екскурсії «Історія Свято-Миколаївської церкви» (20 год)

Комплектування «портфелю екскурсовода». План, контрольний та індивідуальний тексти екскурсії.

Практична робота. Публічна презентація та рецензування тексту екскурсії.

12. Особливості роботи екскурсовода під час проведення екскурсії у православному храмі (6 год)

Правила поведінки у культових спорудах. Вимоги до одягу екскурсовода да екскурсійної групи.

Практична робота. Проведення екскурсії по церкві священиком. Переміщення екскурсійної групи по храму. Особливості розміщення екскурсантів. Вимоги до одягу та поведінки екскурсовода.

13. Проведення пробних екскурсій «Історія Свято-Миколаївської церкви» (16 год)

Вимоги до екскурсовода. Врахування вікових особливостей сприйняття інформації. Основи етики та культура спілкування екскурсовода.

Практична робота. Проведення пробних екскурсій. Складання рецензій на проведені екскурсії.

14. Емблематика та філателія як допоміжні історичні дисципліни (6 год)

Емблематика як допоміжна історична дисципліна. Філателія як історичне джерело.

Практична робота. Зустріч з філателістами та ознайомлення з їхніми колекціями марок.

15. Господарське життя рідного краю. Пошук та збір матеріалів з теми «Промисловий розвиток краю» (10 год)

Господарське життя рідного краю. Історія підприємств як частина економічної історії регіону та його мешканців.

Практична робота. Перелік предметів, які необхідно зібрати для експозиції. Визначення їх цінності, збір коментарів.

16. Підготовка експозиції «Промисловий розвиток краю» (10 год)

Розробка плану, збір матеріалів і художнє оформлення експозиції.

Практична робота. Відбір матеріалів для постійних експозицій та для тимчасових виставок.

17. Розробка плану та контрольного тексту екскурсії з теми «Промисловий розвиток краю» (6 год)

Комплектування «портфелю екскурсовода». План, контрольний та індивідуальний тексти екскурсії.

Практична робота. Підготовка різних варіантів екскурсій зі зміною підтем та акцентів.

18. Проведення пробних екскурсій «Промисловий розвиток краю» (6 год)

Вимоги до екскурсовода. Врахування вікових особливостей сприйняття інформації. Основи етики та культура спілкування екскурсовода.

Практична робота. Обговорення проведених екскурсій, їх оцінка гуртківцями.

Звітна науково-практична конференція (4 год)

Практична робота. Підведення підсумків роботи за три роки навчання. Конкурс на звання: «Кращий знавець історії рідного краю».

Підсумок (2 год)

Підведення підсумків роботи гуртка за рік.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- основні поняття, терміни, нормативні акти з музейної справи;
- основи організації та діяльності музеїв на громадських засадах;
- основні поняття та теорію екскурсійної роботи;
- основні вимоги до обліку та збереження музейних предметів;
- етапи та прийоми побудови музейної експозиції;
- етапи історичного розвитку музеїв та формування музейної мережі міста (села).

Вихованці мають вміти:

- здійснювати облік та зберігання музейних предметів;
- проводити краєзнавчий пошук з конкретної теми;
- виконувати наукову обробку зібраного матеріалу;
- складати план та контрольний текст екскурсії;
- працювати з архівними джерелами, довідниками, путівниками, картосхемами;

- володіти основами культури мовлення;
- створювати та оформлювати музейну експозицію;
- використовувати технічні засоби в польових умовах, під час оформлення експозицій.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Бабарицька В. Екскурсознавство і музеєзнавство : навч. посіб. / В.Бабарицька, А.Короткова, О.Малиновська – К. : Альтерпрес, 2007. – 250 с.
2. Бойко А.М. Національно-культурні традиції українського народу у виховній діяльності загальноосвітньої школи / А.М. Бойко, І.В. Охріменко. – Полтава, 2000. – 244 с.
3. Вайдахер Ф. Загальна музеологія : посіб. / Ф.Вайдахер; пер. з нім. В.Лозинський, О.Лянг, Х.Назаркевич. – Л. : Літопис, 2005. – 280 с.
4. Гайда Л.А. Музеєзнавство в закладах освіти : навч.-метод. посіб. / Л.А. Гайда. – Кіровоград : Вид-во Кіровоградського ОПО ім. В. Сухомлинського, 2006. – 106 с.
5. Ганнусенко Н.І. Проектування шкільної музейної експозиції. Залучення учнівської молоді до вивчення і збереження пам'яток історії та культури рідного краю / Н.І. Ганнусенко. – К., 1990. – 120 с.
6. Демідієнко О.Я. Основи краєзнавства : навч. посіб. / О.Я. Демідієнко. – Х. : Світ дитинства, 1999. – 96 с.
7. Децик Р.А. Музей – історичний скарб народу : метод. посіб. / Р.А. Децик. – Ужгород : Гражда, 2007. – 100 с.
8. Єлісєнко Ю.П. Ораторське мистецтво : постановка голосу й мовлення : навч. посіб. / Ю.П. Єлісєнко, В.В. Рідун – К. : Атіка, 2008. – 204 с.
9. Костриця М. Шкільна краєзнавчо-туристська робота / М.Костриця, В.Обозний – К., 1995. – 165 с.
10. Личак І.С. Організація музейної справи у навчальному закладі : метод. посіб. / І.С. Личак. – Біла Церква, 2008. – 116 с.
11. Петронівський В.Л. Туристичне краєзнавство : навч. посіб. / В.Л. Петронівський, М.Й. Путинський. – К. : Знання, 2006. – 575 с.
12. Програма для туристсько-краєзнавчих гуртків позашкільних закладів «Юні екскурсоводи» / кол. укл.; за ред. Д.Г. Омельченко. – К. : ІЗМН, 1996. – 10 с.
13. Рутинський М.Й. Музеєзнавство : навч. посіб. / М.Й. Рутинський, О.В. Стецюк. – К. : Знання, 2008. – 160 с.
14. Шевченко В.В. Музеєзнавство : навч. посіб. / В.В. Шевченко, І.М. Ломачинська. – К. : Університет «Україна», 2007. – 150 с.
15. Веб-сайт «Музейний простір України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmuseum.info>

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Абрамович С.Д. Мовленнєва комунікація : підручник / С.Д. Абрамович, М.Ю. Чікарькова. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 472 с.
2. Артемчук Г. Методика організації науково-дослідницької роботи / Г.Артемчук – К. : Фортуна, 2000. – 150 с.
3. Ганнусенко Н.І. Проектування шкільної музейної експозиції. Залучення учнівської молоді до вивчення і збереження пам'яток історії та культури рідного краю / Н.І. Ганнусенко. – К., 1990. – 120 с.
4. Демідієнко О.Я. Основи краєзнавства : навч. посіб. / О.Я. Демідієнко. – Х. : Світ дитинства, 1999. – 96 с.
5. Как организовать работу школьного краеведческого музея : метод. рекомендации / Пермский обл. краевед. музей. – Пермь, 2009. – 115 с.

6. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм : навч. посіб. / М.П. Крачило. – К. : Вища школа, 1994. – 191 с.
7. Лепеха Т.В. Українознавство : навч. посіб. / Т.В. Лепеха – К. : Вид. центр «Просвіта», 2005. – 376 с.
8. Личак І.С. Організація музейної справи у навчальному закладі : метод. посіб. / І.С. Личак. – Біла Церква, 2008. – 116 с.
9. Лушникова А.В. Детский музей: социокультурные основы организации и функционирования / А.В. Лушникова. – Челябинск, 2011. – 120 с.
10. Махінчук М.Г. Обереги нашої пам'яті : книга для читання з історії рідного краю / М.Г. Махінчук. – К. : Арій, 1998. – 224 с.
11. Опорний конспект лекцій з дисциплін «Екскурсознавство», «Організація екскурсійних послуг» (для студентів спеціальності «Менеджмент готельного курортного і туристського сервісу» і «Туризм») / ХНАМГ, уклад. М.М. Покоloodна. – Х. : ХНАМГ, 2007. – 65 с.
12. Остапец А. На маршруте туристы-следопыты / А. Остапец. – М., 1987. – 128 с.
13. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей : навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К. : Академвидав, 2010. – 248 с.
14. Петронівський В.Л. Туристичне краєзнавство : навч. посіб. / В.Л. Петронівський, М.Й. Путинський. – К. : Знання, 2006. – 575 с.
15. Туристско-краеведческие кружки в школе : метод. указания для руководит. / под ред. В.Титова. – М. : Просвещение, 1998. – 160 с.
16. Халмурадов Б.Д. Безпека життєдіяльності. Перша допомога в надзвичайних ситуаціях : навч. посіб. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 138 с.
17. Шевченко В.В. Музеєзнавство : навч. посіб. / В.В. Шевченко, І.М. Ломачинська. – К. : Університет «Україна», 2007. – 150 с.
18. Веб-сайт «Музейний простір України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmuseum.info>
19. Музей гетьманства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.getman-museum.kiev.ua>
20. Національний музей українського народного декоративного мистецтва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mundm.kiev.ua>
21. Національний музей літератури України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.museum.lit.org.ua>
22. Білоцерківський краєзнавчий музей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bkm.org.ua>
23. Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої вітчизняної війни 1941-1945 років» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.waumuseum.kiev.ua>
24. Ланкова Н.М. Методика роботи з дітьми в музеї: [Електронний ресурс] / Н.М. Ланкова. – Режим доступу: <http://www.relga.rsu.ru/n76/obraz76.htm>
25. Шаповалів А. В. Музей як явище сучасної культури: [Електронний ресурс] / А. В. Шаповалів. – Режим доступу : <http://www.ncstu.ru>

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «ЮНІ ДОСЛІДНИКИ-КРАЄЗНАВЦІ»

Гаврилюк Валерій Юрійович, методист навчально-методичного кабінету виховної роботи та позашкільної освіти Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», керівник гуртка Центру творчості дітей та юнацтва «Соняшник» Білоцерківської міської ради

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Формування ціннісних орієнтацій дітей та учнівської молоді, національно-патріотичне, духовне виховання підростаючого покоління є пріоритетним завданням держави і сучасної системи освіти. Провідна роль у цьому відповідальному процесі належить позашкільним навчальним закладам, що забезпечують формування комплексу гуманістичних якостей творчої особистості, системи світоглядних координат, національних і загальнолюдських цінностей вихованців у процесі улюбленої пізнавальної або творчої діяльності, зокрема туристсько-краєзнавчої.

Мета навчальної програми – розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, пізнавальної та творчої активності вихованців засобами краєзнавчих досліджень.

Основні завдання навчальної програми:

- залучення учнівської молоді до вивчення історії, географії, культури рідного краю, формування міцних знань, умінь і навичок пізнавальної та творчої діяльності;
- формування патріотичних почуттів, духовних цінностей, активної громадянської позиції підростаючого покоління, усвідомлення ним своєї національної ідентичності, приналежності до українського народу, здобутків його матеріальної та духовної культури;
- ознайомлення вихованців із природними умовами та об'єктами рідного краю, залучення до природоохоронної діяльності, формування навичок здорового способу життя;
- створення оптимальних психолого-педагогічних умов для самореалізації та саморозвитку вихованців у процесі краєзнавчої діяльності, організація активного дозвілля та відпочинку;
- задоволення потреб дітей старшого шкільного віку у професійному самовизначенні та професійній орієнтації з урахуванням інтересу до поглибленого вивчення краєзнавчих дисциплін.

Принципи організації навчально-виховного процесу:

- *науковість* – тісний зв'язок і взаємодія навчального курсу з сучасною наукою, що відбувається шляхом ознайомлення вихованців з об'єктивними фактами, закономірностями, формування наукового світогляду та життєвої компетентності;
- *синтез інтелектуальної і практичної діяльності* – здобуті вихованцями теоретичні знання з історії, географії, культури рідного краю трансформуються у внутрішні стимули пізнання найрізноманітніших сторін людського буття як свідомої творчої діяльності, що відкриває перспективи для подальшого саморозвитку та вдосконалення;
- *індивідуальний підхід* – створення оптимальних умов для навчання і творчої діяльності кожного вихованця з урахуванням його індивідуальних особливостей та інтересів під час організації колективних і групових форм краєзнавчої роботи;
- *суб'єкт-суб'єктна взаємодія* – конструктивне співробітництво та співтворчість між педагогом і вихованцями, що забезпечують досягнення оптимальних результатів навчально-виховного впливу;
- *моніторинг рівня навчальних досягнень, мотивації пізнавальної діяльності вихованців;*
- *міжпредметні зв'язки та інтеграція краєзнавчих дисциплін.*

Навчальна програма розрахована на дітей старшого шкільного віку і передбачає 3 роки навчання у групах основного рівня:

- 1-й рік навчання – основний рівень – 144 год. на рік (2 заняття на тиждень, тривалість заняття – 2 год.);
- 2-й рік навчання – основний рівень – 216 год. на рік (2 заняття на тиждень, тривалість заняття – 3 год.);
- 3-й рік навчання – основний рівень – 216 год. на рік (2 заняття на тиждень, тривалість заняття – 3 год.).

Форми організації навчальних занять:

- лекції, семінари-практикуми, навчальні бесіди;
- круглі столи, дискусії, дебати, рольові ігри, вікторини під час яких вихованці набувають умінь висловлювати власну думку й аргументовано її доводити;
- краєзнавчі експедиції, навчальні екскурсії, польова фольклорно-етнографічна та музейна практика;
- пошукова та науково-дослідницька робота – проектна діяльність, написання рефератів, доповідей, повідомлень, пошукових та науково-дослідницьких робіт;
- самоосвітня діяльність – самостійний пошук, збір та обробка інформації.

Засоби контролю ефективності навчання:

- у ході навчальних занять перевірка рівня пізнавальних і творчих досягнень вихованців здійснюється шляхом проведення усного опитування, круглих столів, навчальних дискусій, інтелектуальних ігор та вікторин, у процесі захисту власних рефератів, пошукових (дослідницьких) проектів;
- по закінченню навчального року проводиться звітна науково-практична конференція, захист пошукових та дослідницьких робіт, щорічний конкурс на краще дослідження, звітна краєзнавча експедиція;
- по закінченню терміну навчання вихованці складають комплексний залік та отримують свідоцтво про позашкільну освіту державного зразка.

До змісту навчальної програми можуть бути внесені зміни: скорочено або збільшено кількість годин на вивчення окремих тем і проведення окремих занять (в залежності від запитів вихованців або рівня володіння педагогом програмним матеріалом).

ПЕРШИЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Усього	Теорія	Прак-тика
Вступ	2	2	-
1. Краєзнавство та краєзнавчі дослідження як продукт життєдіяльності суспільства	6	4	2
2. Пошукова та дослідницька діяльність вихованців позашкільних навчальних закладів під час вивчення рідного краю	6	4	2
3. Основні етапи краєзнавчих досліджень	6	4	2
4. Робота з краєзнавчою літературою з проблеми дослідження	10	4	6
5. Природа рідного краю. Охорона природи Київщини	24	14	10
6. Етнічна історія та населення рідного краю	22	12	10
7. Історичне минуле рідного краю	24	14	10
8. Використання глобальної комп'ютерної мережі Інтернет у пошуковій та дослідницькій роботі з краєзнавства	14	4	10
Музейна практика вихованців	14	4	10
Індивідуальна робота з обдарованими і талановитими вихованцями	10	2	8

Звітна науково-практична конференція	4	-	4
Підсумок	2	2	-
Разом	144	70	74

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год)

Мета та завдання освітньої діяльності гуртка. Зміст краєзнавчої роботи у навчальному році. Історія та традиції, творчі здобутки вихованців.

Практична робота. Проведення тренінгових вправ на знайомство та визначення лідерських якостей, індивідуальних пізнавальних та творчих здібностей вихованців.

1. Краєзнавство та краєзнавчі дослідження як продукт життєдіяльності суспільства (6 год)

Практичне значення наукових досліджень рідного краю. Загальна класифікація краєзнавчих дисциплін – географічне та історичне краєзнавство, етнографія, фольклор, археологія, геологія, екологія. Історія краєзнавчих досліджень в Україні та регіоні. Видатні дослідники-краєзнавці Київщини (П.Лебединцев, Л.Похилевич, С.Дроздов, Л.Діденко, О.Стародуб, Є.Чернецький, В.Цимбалюк, В.Гудима, С.Лисенко). Роль краєзнавчих досліджень у житті суспільства та формуванні підростаючого покоління. Особливості сучасного краєзнавства (інформаційний вибух, міжнародне співробітництво).

Практична робота. Творча зустріч з місцевими краєзнавцями (співробітниками Білоцерківського краєзнавчого музею, вчителями-істориками, краєзнавцями-аматорами). Написання рефератів, підготовка усних доповідей про видатних дослідників-краєзнавців Білої Церкви та Київщини.

Вихованці знають: місце краєзнавства у системі наукових досліджень; основні напрями та ключові етапи розвитку краєзнавчих досліджень рідного краю; видатних дослідників-краєзнавців Київщини.

Вихованці вміють: творчо спілкуватися з представниками наукової, творчої еліти, краєзнавцями-аматорами; висвітлювати історію краєзнавчих досліджень Київщини, складати творчі портрети видатних краєзнавців.

2. Пошукова та дослідницька діяльність вихованців позашкільних навчальних закладів під час вивчення рідного краю (6 год)

Роль пошуково-дослідницької діяльності з краєзнавства у навчально-виховному процесі закладів освіти та формуванні творчої особистості. Психолого-педагогічне підґрунтя розвитку творчих здібностей та активності вихованців у процесі пошукової й дослідницької роботи з краєзнавства. Завдання, зміст і форми організації діяльності учнівської молоді з історії, географії, культури рідного краю.

Місце краєзнавчих досліджень в діяльності Малої академії наук України. Всеукраїнська експедиція учнівської та студентської молоді «Моя Батьківщина – Україна». Всеукраїнська історико-географічна експедиція «Історія міст і сіл України». Всеукраїнський конкурс на кращу туристсько-краєзнавчу експедицію учнівської молоді з активним способом пересування «Мій рідний край». Обласний огляд-конкурс «Топоніміка й історія освіти рідного краю». Всеукраїнська філософська історико-краєзнавча конференція учнівської молоді «Пізнай себе, свій рід, свій нарід ...». Обласний освітньо-виховний проект із патріотичного та громадянського виховання «Моя країна – Україна, Київщина – серце України». Обласна історико-краєзнавча експедиція учнівської молоді «Київщина козацька». Обласний фольклорно-етнографічний фестиваль «З народного джерела». Інші пошукові та науково-дослідницькі проекти для юних краєзнавців. Орієнтовна тематика пошукових та дослідницьких робіт з краєзнавства.

Практична робота. Ознайомлення вихованців із нормативно-правовою базою конкурсів, експедицій, творчих проектів краєзнавчої тематики (МАН України, «Історія міст і сіл України», «Топоніміка й історія освіти рідного краю», «З народного джерела» тощо). Презентація кращих робіт, творчих проектів юних краєзнавців за попередні роки.

Вихованці знають: значення краєзнавчих досліджень для формування наукового світогляду підростаючого покоління; зміст та основні форми організації пошуково-дослідницької діяльності учнівської молоді краєзнавчого характеру; основні конкурси, експедиції, творчі проекти краєзнавчої тематики та умови їх проведення.

Вихованці вміють: творчо використовувати знання про зміст і форми організації пошукової та дослідницької діяльності краєзнавчого характеру, нормативно-правову базу краєзнавчих конкурсів, експедицій, проектів; визначати актуальну проблематику власних краєзнавчих досліджень.

3. Основні етапи краєзнавчих досліджень (6 год)

Обґрунтування проблеми (теми) пошукової або дослідницької роботи з краєзнавства. Вибір об'єкта та постановка мети дослідження. Огляд стану вивчення проблеми в науковій літературі та краєзнавчій практиці. Розробка теоретичної основи та передумов пошукової роботи або наукового дослідження. Постановка завдань та гіпотези краєзнавчого дослідження. Створення програми і методики пошукової або дослідницької роботи. Технології аналізу краєзнавчого матеріалу, формулювання попередніх висновків дослідження та їх перевірка. Підсумкові висновки і методичні рекомендації.

Практична робота. Вибір теми (проблеми) пошукової (дослідницької) роботи з краєзнавства. Визначення понятійного апарату та основних етапів дослідження.

Вихованці знають: алгоритм вибору тематики (проблеми) власного краєзнавчого дослідження; механізми розробки теоретичних основ та передумов пошуково-дослідницької роботи (вибір об'єкта, постановка завдань, розробка гіпотези, створення програми і раціональної методики наукового пошуку).

Вихованці вміють: аргументовано обирати тему (проблему) власної пошукової (дослідницької) роботи з краєзнавства, чітко визначати понятійний апарат та прогнозувати основні етапи дослідження.

4. Робота з краєзнавчою літературою з проблеми дослідження (10 год)

Методи фіксації та зберігання краєзнавчої інформації. Класифікація і загальна характеристика краєзнавчих та науково-літературних джерел (монографії, збірники наукових робіт, енциклопедичні словники, довідники, підручники, навчальні посібники, періодичні видання, архіви, рукописи). Інформаційно-бібліографічні довідники як засіб орієнтації в пошуках наукового джерела. Технології пошуку писемних джерел з проблеми краєзнавчого дослідження. Робота з бібліотечними каталогами (систематичними, предметними, алфавітними). Методика роботи з книгою та документами. Уміння читати – основний засіб засвоєння наукової інформації. Види читання (ознайомлювальне, вивчальне, вибіркове) та їх використання у пошуковій та дослідницькій діяльності юних краєзнавців. Прийоми підвищення швидкості читання. Способи короткої фіксації змісту опрацьованих науково-літературних джерел (цитати, анотації, тези, конспекти, реферати). Логічне структурування писемного джерела з проблеми дослідження, складання простих і складних планів.

Практична робота. Робота вихованців з інформаційно-бібліографічними довідниками та бібліотечними каталогами (систематичними, предметними, алфавітними). Створення банку даних науково-літературних джерел краєзнавчої тематики (монографій, збірників наукових робіт, енциклопедичних словників, довідників, підручників, навчальних посібників, періодичних видань) з проблеми дослідження. Практичне опрацювання технологій короткої фіксації змісту опрацьованих науково-літературних джерел.

Вихованці знають: основні методи фіксації і зберігання краєзнавчої інформації; систему класифікації краєзнавчих та науково-літературних джерел; методику роботи з книгою та

іншими джерелами краєзнавчої інформації; технологію структурування писемного джерела з проблеми дослідження.

Вихованці вміють: створювати власний банк даних науково-літературних джерел краєзнавчої тематики з проблеми дослідження; раціонально працювати з інформаційно-бібліографічними довідниками та бібліотечними каталогами; правильно фіксувати зміст науково-літературних джерел (у вигляді цитат, анотацій, тез, конспектів, рефератів).

5. Географія рідного краю. Охорона природи Київщини (24 год)

Географічне розташування Київщини. Основні сторінки історії географічних досліджень краю. Геологічна будова та рельєф Київщини. Корисні копалини, гірські породи та мінерали. Правила збору мінералів і гірських порід. Погода та кліматичні особливості рідного краю, їх вплив на господарську діяльність населення. Загальні риси клімату Київщини. Внутрішні води та головні водні об'єкти Київщини. Характеристика річок та озер краю, їх господарське та оздоровче значення. Ґрунти Київщини: склад та властивості. Охорона ґрунтів. Рослинний та тваринний світ Київщини. Природно-територіальні комплекси (ландшафти). Стан навколишнього середовища Київщини. Екологічний моніторинг території Київщини. Природоохоронні території та актуальні проблеми охорони природи. Дитячі та молодіжні екологічні рухи. Правила поведінки на природі. Екологічна стежка. Дослідження стану ґрунтів та атмосферного повітря. Збір інформації про види рослин і тварин, які знаходяться під охороною. Проблеми відновлення екологічного стану територій, які знаходяться в зоні відчуження Чорнобильської АЕС та «депресивних» територій.

Практична робота. Навчальні екскурсії вихованців до Білоцерківського краєзнавчого музею, дендрологічного парку «Олександрія» та зеленого господарства міста. Інтелектуальні вікторини «Географія рідного краю», «Люби та знай свій рідний край». Дебати на тему «Екологічне майбутнє рідного краю залежить від нас». Оформлення фізичної карти свого адміністративного району (нанесення елементів рельєфу). Вивчення мікрорельєфу, складання морфометричної характеристики території дендропарку «Олександрія». Проведення періодичних і систематичних метеорологічних спостережень. Складання календаря погоди своєї місцевості. Визначення видового складу рослинного та тваринного світу. Виготовлення гербарію типових (лікарських) рослин своєї місцевості. Оформлення ландшафтної карти, карт рослинності, тваринного світу, ґрунтів свого району. Круглий стіл на тему «Актуальні проблеми географії та екології Київщини» (за участю науковців та природоохоронних організацій). Творча зустріч із вихованцями Станції юних натуралістів. Робота з гербаріями рослин рідного краю та їх класифікація за визначниками (атласами рослин). Класифікація мінералів і гірських порід. Створення Червоної книги своєї місцевості. Участь вихованців у масових природоохоронних заходах. Написання та захист рефератів (творчих проєктів) з актуальних проблем географії та екології Київщини.

Вихованці знають: основні сторінки історії географічних досліджень краю; основний теоретичний матеріал про географічне розташування, геологічну будову, рельєф, корисні копалини, погоду та кліматичні особливості, внутрішні води, ґрунти, рослинний і тваринний світ, стан навколишнього середовища та екологічні проблеми Київщини.

Вихованці вміють: особистим прикладом популяризувати природоохоронну діяльність та правила раціональної поведінки в природі; працювати з гербаріями рослин Київщини та здійснювати їх класифікацію за визначниками (атласами рослин); збирати та здійснювати класифікацію мінералів і гірських порід рідного краю; здійснювати екологічний моніторинг досліджуваної території; проводити пошуково-дослідницьку роботу, захищати власні реферати (творчі проєкти) з актуальних проблем географії Київщини.

6. Етнічна історія і сучасне населення рідного краю (22 год)

Поняття про етнос, народність, націю. Основні етапи формування та розвитку українського етносу. Етнічні процеси на Україні та Київщині. Київщина – колыска українського

народу, арена консолідації української нації. Сучасний етнічний склад населення Київщини. Етнічні меншини Київщини, особливості їх матеріальної та духовної культури. Характеристика сучасних демографічних процесів. Українська діаспора. Причини її виникнення. Чотири еміграційні хвилі. Внесок закордонних українців у державотворчі процеси в Україні та інших державах. Українська діаспора як простір збереження та продовження традицій.

Практична робота. Вікторина «Етнічна історія рідного краю». Круглий стіл на тему «Досліджуємо особливості матеріальної та духовної культури етнічних меншин Київщини» (за участю представників російської, польської та єврейської громад). Написання та захист рефератів (творчих проектів) з етнічної історії рідного краю.

Вихованці знають: основні етапи формування та розвитку українського етносу, роль краю у цьому процесі; основні етнічні процеси на території Київщини, їх причини та наслідки; особливості матеріальної та духовної культури національних меншин області; сучасний етнічний склад населення та демографічні процеси в регіоні.

Вихованці вміють: аналізувати та узагальнювати теоретичні відомості про етнічну історію і демографічні процеси на Київщині, визначати їх вплив на суспільно-політичний та соціально-економічний розвиток краю; поважати здобутки матеріальної та духовної культури представників національних меншин краю; проводити пошуково-дослідницьку роботу та захищати власні реферати (творчі проекти) з актуальних проблем етнічної історії Київщини.

7. Історичне минуле рідного краю (24 год)

Розгортання історичних подій на території Київщини. Трипільська культура на території краю. Наш край в ранньослов'янську епоху та часи Київської Русі. Пороська оборонна лінія, її значення для захисту кордонів Русі. Давньоруський Юр'їв та інші міста-фортеці краю. Монголо-татарська навала. Київщина під владою Литви і Польщі. Козацько-селянські повстання Криштофа Косинського, Северина Наливайка, Матвія Шаули та Павла Бута. Київщина в роки Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького. Повстання Семена Палія. Події Коліївщини. Декабристський рух на Київщині. Повстання Чернігівського полку. Соціально-економічний та суспільно-політичний розвиток Київщини в другій пол. XIX ст. Період боротьби за українську державність 1917-1920 рр. Трагічні 30-ті: голодомор та масові репресії. Київщина в полум'ї Другої світової війни. Відомі і невідомі герої війни. Повоєнна відбудова краю. Наш край в роки незалежної Української держави. Київщина у вирі суспільно-політичних подій 2013-2015 рр. Революція гідності. Герої Небесної Сотні та воїни АТО рідного краю.

Практична робота. Навчальна екскурсія до історико-краєзнавчого музею, знайомство з музейною експозицією та фондами. Навчальна екскурсія до с. Мазепинці Білоцерківського району. Вікторина «Історія рідного краю». Творчий проект «Історія рідного краю у його топонімах». Круглий стіл на тему «Невідомі сторінки історії рідного краю» (за участю краєзнавців міста та наукових співробітників краєзнавчого музею). Розробка історичного атласу рідного краю. Творчий проект «Відомі і невідомі герої Другої світової війни». Навчальна дискусія «Революція гідності – реЕволюція нації!». Літературно-пісенний вечір «Герої не вмирають!». Творча зустріч із воїнами – учасниками АТО. Написання та захист рефератів (творчих проектів) з історії рідного краю. Одноденний піший похід визначними історичними місцями регіону.

Вихованці знають: основні історичні події на території краю в контексті розвитку української державності (від найдавніших часів до наших днів); видатних історичних діячів, доля яких тісно пов'язана з історією Київщини, їх значення для історії краю та України.

Вихованці вміють: характеризувати явища і процеси суспільно-політичного та соціально-економічного життя Київщини, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між основними історичними подіями і явищами; проводити пошуково-дослідницьку роботу та захищати власні реферати (творчі проекти) з актуальних проблем історії Київщини.

8. Використання глобальної комп'ютерної мережі Інтернет у пошуковій та дослідницькій роботі з краєзнавства (14 год)

Особливості використання глобальної комп'ютерної мережі Інтернет у краєзнавчій діяльності. Налаштування системи Windows для роботи в Internet. Технічні характеристики сучасних браузерів і пошукових систем. Підключення до мережі, типи мережевих підключень. Пошук та структурування необхідної інформації. Створення списку використаних Web-сайтів за допомогою шаблону. Робота з тематичними пошуковими каталогами та машинами. Правила розширеного пошуку інформації. Збереження Web-сторінки або її частини. Збереження зображень та особливості звуко-, відеозапису з Web-сторінки.

Практична робота. Робота в глобальній комп'ютерній мережі Інтернет. Створення інформаційного банку Web-сайтів краєзнавчої тематики. Пошук необхідної інформації краєзнавчого характеру (текстових, документів, графічних зображень тощо).

Вихованці знають: особливості використання глобальної комп'ютерної мережі Інтернет у пошуковій та науково-дослідницькій діяльності з краєзнавства; технічні характеристики сучасних браузерів; технологічні особливості роботи з тематичними пошуковими каталогами та машинами.

Вихованці вміють: працювати в глобальній комп'ютерній мережі Інтернет; знаходити необхідну інформацію краєзнавчого характеру (текстові документи, графічні зображення); створювати інформаційний банк Web-сайтів краєзнавчої тематики.

Музейна практика вихованців (14 год)

Місце та значення історико-краєзнавчих музеїв у збереженні пам'яток матеріальної та духовної культури рідного краю. Основна нормативно-правова база діяльності музеїв краєзнавчого напрямку. Форми, види та напрями експозиційної роботи краєзнавчих музеїв. Принципи створення музейної експозиції краєзнавчої тематики. Методологія підбору експозиційного матеріалу, художнього оформлення музейних експозицій.

Практична робота. Ознайомлення з формами, видами та напрямками експозиційної роботи краєзнавчих музеїв (музей народного побуту «Світлиця» ЦТДЮ «Соняшник» м. Білої Церкви, Білоцерківський краєзнавчий музей). Практичне відпрацювання основних принципів створення музейної експозиції краєзнавчої тематики, методології підбору експозиційного матеріалу, художнього оформлення музейних експозицій.

Вихованці знають: роль історико-краєзнавчих музеїв у збереженні пам'яток матеріальної та духовної культури; основні форми, види та напрями експозиційної роботи краєзнавчих музеїв; загальні принципи створення музейної експозиції краєзнавчої тематики; методологію підбору експозиційного матеріалу, художнього оформлення музейних експозицій.

Вихованці вміють: створювати музейні експозиції краєзнавчої тематики з дотриманням правил добору експозиційного матеріалу та його художнього оформлення.

Індивідуальна робота з творчо обдарованими і талановитими вихованцями (10 год)

Написання пошукових та науково-дослідницьких робіт, творчих проектів та участь в міських (обласних, Всеукраїнських) краєзнавчих заходах (конкурсах, експедиціях).

Звітна науково-практична конференція (4 год)

Підсумок (2 год)

Підведення підсумків роботи клубу за рік. Нагородження активу та кращих вихованців (переможців конкурсів, творчих проектів).

ДРУГИЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Усього	Теорія	Прак-тика
Вступне заняття	3	3	-
1. Основні методи пошукової та дослідницької діяльності юних краєзнавців	15	9	6
2. Комунікативна компетентність юного дослідника-краєзнавця	15	9	6
3. Археологія та археологічні дослідження рідного краю	27	15	12
4. Етнологія та етнографічні дослідження рідного краю	30	15	15
5. Фольклор і фольклористичні студії рідного краю	30	15	15
6. Міфологія та світогляд населення рідного краю	27	15	12
7. Оформлення пошукового або дослідницького проекту за допомогою текстового редактора Microsoft Word	18	6	12
Музейна та польова практика вихованців	21	6	15
Індивідуальна робота з творчо обдарованими вихованцями	15	3	12
Конкурс-захист пошукових та науково-дослідницьких проектів вихованців	6	-	6
Звітна науково-практична конференція	6	-	6
Підсумок	3	3	-
Разом	216	99	117

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (3 год)

Ознайомлення вихованців з основними напрямками та змістом роботи гуртка в новому навчальному році. Представлення творчих здобутків вихованців за минулий рік.

Практична робота. Формування органів дитячого самоврядування.

1. Основні методи пошукової та дослідницької діяльності юних краєзнавців (15 год)

Класифікація методів пошукової та науково-дослідницької діяльності юних краєзнавців. Загальна характеристика теоретичних та емпіричних методів наукових досліджень з краєзнавчих дисциплін. Поняття та специфіка методу наукового спостереження. Основні види наукового спостереження (безпосереднє і опосередковане, відкрите і приховане, безперервне і дискретне, монографічне). Технології підготовки та проведення наукового спостереження. Експериментальне інтерв'ю та анкетне опитування як методи пошукової та науково-дослідницької діяльності. Науковий експеримент: суть та призначення. Види експериментів (природний, лабораторний, констатуючий, формуючий). Основні етапи підготовки та проведення наукового експерименту.

Практична робота. Практичне відпрацювання основних етапів підготовки та проведення наукового експерименту. Проведення експериментального інтерв'ю та анкетного опитування.

Вихованці знають: теоретичні й емпіричні методи наукових досліджень з краєзнавчих дисциплін; основні відомості про експериментальне інтерв'ю, анкетне опитування та науковий експеримент як методи пошукової і науково-дослідницької діяльності.

Вихованці вміють: класифікувати методи пошукової та науково-дослідницької діяльності; здійснювати підготовку і проведення наукового спостереження, експериментального

інтерв'ю, анкетного опитування, наукового експерименту (природного, лабораторного, констатуючого, формуючого).

2. Комунікативна компетентність юного дослідника-краєзнавця (15 год)

Комунікативна компетентність як невід'ємна складова розвитку творчої особистості. Культура мовлення юного дослідника-краєзнавця. Тренувальні вправи на вироблення сили, гнучкості та діапазону голосу. Лаконізм, переконливість, аргументованість і експресивність наукового мовлення. Сугестивні методи переконання. Правила ефективного використання мови тіла (міміки та жестів). Алгоритм побудови вичерпної відповіді на запитання. Прийоми розвитку пам'яті та запам'ятовування потрібної інформації. Режисура публічного виступу.

Практична робота. Тренінг комунікативних здібностей вихованців. Вправи на вироблення сили, гнучкості та діапазону голосу. Тренінг публічного виступу та презентації пошукової (науково-дослідницької) роботи широкому загалу.

Вихованці знають: основні складові комунікативної культури юного дослідника; сугестивні методи переконання; правила ефективного використання мови тіла (міміки та жестів); алгоритм побудови публічного виступу і вичерпної відповіді на запитання.

Вихованці вміють: презентувати високий рівень комунікативної культури; вільно висловлювати свої думки; давати вичерпну відповідь на запитання опонентів; переконувати інших; здійснювати режисуру та тренінг власного публічного виступу.

3. Археологія та археологічні дослідження рідного краю (27 год)

Археологія як наука та її основні завдання. Основні етапи розвитку археологічної науки. Видатні археологи Київщини. Типи археологічних пам'яток. Поняття про культурний шар та археологічну культуру. Основні етапи археологічного пошуку (археологічна розвідка, розкопки, камеральна обробка археологічних матеріалів). Методи археологічних досліджень (типологічний, статистичний, стратиграфія, радіовуглецевий, дендрохронологічний). Археологічна періодизація. Палеолітичні стоянки на території Київщини. Археологічні пам'ятки трипільської культури. Археологічні знахідки скіфського часу. Ранні слов'яни на території краю (пам'ятки зарубинецької, черняхівської та київської культур). Археологія Київської Русі. Давньоруські міста-фортеці Юр'їв, Білгород, Вишгород. Пороська оборонна лінія в світлі археологічних досліджень. Археологічні пам'ятки кочових племен Подніпров'я (чорні клобуки, половці).

Практична робота. Навчальна екскурсія до історико-краєзнавчого музею. Вікторина «Археологічне минуле рідного краю». Круглий стіл на тему «Досліджуємо «білі плями» археології рідного краю». Технологічні особливості розбиття розкопу. Розбиття розкопу методом єгипетського трикутника. Опис археологічної знахідки. Участь в археологічній розвідці (спільно з відділом археології та давньої історії Білоцерківського краєзнавчого музею). Написання та захист рефератів (творчих проєктів) з археології рідного краю.

Вихованці знають: роль і місце археології в сучасних наукових дослідженнях; основні етапи розвитку археологічної науки та видатних археологів Київщини; типи археологічних пам'яток; поняття про культурний шар та археологічну культуру; основні етапи та методи археологічних досліджень; технологічні особливості розбиття розкопу, опису археологічної знахідки, нанесення її на карту місцевості.

Вихованці вміють: проводити основні етапи археологічного пошуку (археологічну розвідку, розкопки, камеральну обробку археологічних матеріалів); здійснювати розбиття розкопу методом єгипетського трикутника; описувати археологічні знахідки; наносити археологічні об'єкти на карту місцевості; проводити пошуково-дослідницьку роботу та захищати власні реферати (творчі проєкти) з актуальних проблем археології Київщини.

4. Етнологія та етнографічні дослідження рідного краю (30 год)

Етнологія як наука та її місце в сучасних наукових дослідженнях. Основні етапи етнографічних досліджень Київщини. Видатні дослідники-етнографи нашого краю. Сімей-

ний та громадський побут населення Київщини. Традиції кумівства, побратимства (посестримства) та приймацтва. Трудова взаємодопомога (толока, супряга, оденки). Молодіжні громади. Традиції молодіжних вечорниць, досвіток та вулиць. Основні осередки громадського спілкування: кутки, корчма, ярмарки, церква. Сімейні звичаї та обряди, їх образно-символічне значення. Родильна обрядовість. Передродові, власне родильні та післяродові звичаї та традиції (пологи, ім'янаречення, провідування, хрестини, зливки, пострижини). Весільна обрядовість. Народні традиції дошлюбного спілкування, сватання, заручин та весілля. Поховальна обрядовість.

Календарні свята й обряди. Свята та обряди зимового циклу (Андрія, Миколая, Різдво, традиції колядування, вертепи, Новий рік, Меланка, традиції щедрування та засівання, Водохреща (Йордан). Свята та обряди весняного циклу (традиції закликання весни, Великодня обрядовість). Свята та обряди літнього циклу (традиції святкування Івана Купала, Зелені свята, троїцько-русальна обрядовість). Свята та обряди осіннього циклу (Спаса, Покрови). Трудові свята й обряди (свято першої борозни, свято першого снопа, обжинки). Народні знання як важлива складова традиційно-побутової культури. Народні метеорологія, медицина та педагогіка в наш час.

Практична робота. Навчальна екскурсія до музею народного побуту «Світлиця» ЦТДЮ «Соняшник» м. Білої Церкви. Вікторина «Календарні свята й обряди Київщини». Круглий стіл на тему: «Відродження звичаїв та традицій рідного краю». Складання банку даних про народні прикмети передбачення погоди своєї місцевості. Польова фольклорно-етнографічна практика вихованців клубу (спільно з відділом етнографії та народного побуту Білоцерківського краєзнавчого музею). Історична реконструкція календарних свят та обрядів (за вибором вихованців). Написання та захист рефератів (творчих проєктів) з етнології рідного краю.

Вихованці знають: роль і місце етнографічних досліджень в розвитку краєзнавства Київщини; сімейний та громадський побут населення регіону; основні сімейні звичаї та обряди, їх образно-символічне значення; особливості трудової взаємодопомоги; основні календарні свята й обряди зимового, весняного, літнього та осіннього циклу; ключові відомості про народні знання як складові традиційно-побутової культури.

Вихованці вміють: збирати етнографічний матеріал в процесі польової фольклорно-етнографічної практики; здійснювати історичну реконструкцію основних календарних свят і обрядів; проводити пошуково-дослідницьку роботу та захищати власні реферати (творчі проєкти) з етнології Київщини.

5. Фольклор та фольклористичні студії рідного краю (30 год)

Фольклор – невід’ємна складова національної культури українців. Зв’язок фольклору з іншими формами духовної культури українців. Фольклористика як наука та її основні завдання. Основні етапи становлення та розвитку українського фольклору. Жанрове багатство фольклорних творів, їх пізнавально-виховна спрямованість. Методи класифікації фольклорного матеріалу. Зміст і структура народного обряду.

Календарні і родинні свята. Основні цикли обрядової поезії. Різдвяний обрядовий фольклор. Провідні мотиви, тематичні групи колядок і щедрівок, своєрідність їх поетики. Веснянки, їх тематика та художні особливості. Русальні, петрівчані і купальські пісні. Жнивварська поезія (заживні, власне жнивні та обжинкові пісні). Звеличення праці в піснях. Родинно-обрядова поезія. Родильний обряд. Колискові пісні, їх теми і образи. Пісні весільного обряду, їх тематика. Відображення у весільних піснях родинних стосунків та господарської діяльності людей. Поховальний обряд. Голосіння. Народна драма. Види народної драми, їх особливості («Коза», «Вертеп», «Меланка»). Героїчний епос українського народу. Думи та історичні пісні. Провідні мотиви й образи історичних пісень. Еволюція художніх образів воїна-захисника в українському фольклорі. Образ героя-козака в народному епосі. Балади і родинно-побутові пісні. Пісні про кохання та жіночу долю. Українські жартівливі родинно-побутові пісні. Суспільно-побутові пісні: козацькі, рекрутські, чумацькі, бурлацькі,

наймитські пісні. Казки – художнє відображення історії українського народу, його життєвого досвіду, побуту, психології, національних особливостей.

Практична робота. Навчальна екскурсія до музею народного побуту «Світлиця» ЦТДЮ «Соняшник» м. Білої Церкви. Вікторина «Перлини українського фольклору». Круглий стіл на тему: «Фольклор – невід’ємна складова національної культури українців». Польова фольклорно-етнографічна практика вихованців (спільно з відділом етнографії та народного побуту Білоцерківського державного краєзнавчого музею). Виховні заходи «Наша пісня, наша дума не вмере, не загине!», «Народ скаже – як зав’яже». Написання та захист рефератів (творчих проєктів) з фольклору рідного краю.

Вихованці знають: основні відомості про фольклористику як науку та її основні завдання; основні етапи становлення та розвитку українського фольклору; історію досліджень на території Київщини; зміст і структуру народного обряду; основні цикли обрядового фольклору; героїчний епос українського народу; родинно-побутовий фольклор тощо.

Вихованці вміють: збирати фольклорний матеріал в процесі польової фольклорно-етнографічної практики; виконувати кращі твори обрядового і родинно-побутового фольклору, героїчного епосу українського народу; проводити пошуково-дослідницьку роботу та захищати власні реферати (творчі проєкти) з фольклористики Київщини.

6. Міфологія та релігія населення рідного краю (27 год)

Ментальність українського народу, його архетипи. Роль релігії та міфології у формуванні світоглядних традицій населення рідного краю. Історичні аспекти виникнення та розвитку релігійних вірувань й світогляду жителів Київщини. Вплив язичництва та християнства на світоглядні ідеали та становлення української ментальності. Міфи давньої України, «Велесова книга». Народні вірування, демонологія та космогонія. Народні заботи та демонологія (домовики, лісовики, водяники, русалки, злидні). Флора та фауна як об’єкти персоніфікації в українській міфології. Традиції ворожіння.

Еволюція релігійних вірувань. Первісні форми релігійних вірувань. Анімізм як віра в існування душі (двійника тіла, носія життя). Тотемізм як вірування в існування надприродних кровних зв’язків роду з певним видом тварин або рослин. Шаманізм як віра у можливість безпосереднього спілкування з духами. Культ жіночого божества родючості (Богині-матері). Культ предків (померлих родичів). Християнство як світова релігія. Релігійні реформи Володимира Великого. Хрещення Київської держави. Початок боротьби за незалежну церкву. Історія українського православ’я. Міжконфесійні суперечки – трагедія українського народу. Релігійні організації України в координатах нової Європи. Історія виникнення та специфіка діяльності українських православних конфесій: Української Православної Церкви (Київського Патріархату), Української Православної Церкви (Московського Патріархату), Української Автокефальної Православної Церкви, Української Греко-Католицької Церкви. Історія і сучасний стан основних протестантських церковних організацій в Україні. Релігія та духовність в сучасному історичному вимірі. Релігійна палітра Київщини: православні, католики, протестанти, іудеї. Актуальні проблеми релігійного життя краю та шляхи їх подолання. Толерантність та повага релігійних поглядів інших.

Практична робота. Вікторина «Українські народні вірування та міфологія». Круглий стіл на тему: «Сучасна релігійна палітра Київщини». Дебати на тему: «Проблеми релігійного життя та шляхи їх подолання в Україні». Творчий проєкт «Минуле, сьогодення та майбутнє Української Православної Церкви». Творча зустріч з представниками релігійних громад міста. Написання та захист рефератів (творчих проєктів) з релігії та міфології рідного краю.

Вихованці знають: роль релігії та міфології у формуванні світогляду особистості; основні етапи формування релігійних вірувань і світогляду жителів Київщини; загальні відомості про народні вірування, демологію та космогонію; актуальні проблеми релігійного життя краю та шляхи їх вирішення.

Вихованці вміють: вільно реалізовувати свої світоглядні позиції; виявляти толерантність та повагу до релігійних вірувань інших людей; проводити пошуково-дослідницьку роботу та захищати реферати (творчі проекти) з актуальних питань релігійного життя.

7. Оформлення пошукового або дослідницького проекту краєзнавчої тематики за допомогою текстового редактора Microsoft Word (18 год)

Створення, форматування і збереження текстового документа. Закріплення норм письма, перевірка орфографії та граматики текстового документа. Зміна параметрів сторінки (полів, розмірів, джерела паперу). Додавання верхніх і нижніх колонтитулів. Збереження документа як шаблону. Загальні правила оздоблення тексту пошукової або науково-дослідницької роботи графічними елементами (малюнками, друкованими підкладками, таблицями або діаграмами). Вимоги щодо сприйняття кольорів і форм. Використання об'єктів WordArt в заголовках. Використання основних фігур, блок-схем, фігурних стрілок, сполучних ліній, виносок та автофігур. Особливості забарвлення фігур та застосування до них різних ефектів. Створення друкованих підкладок. Перетворення вставленого в документ зображення на друковану підкладку. Обтікання зображення текстом. Додавання таблиці до тексту. Створення та форматування графіків та діаграм (лінійчатих, кругових, бульбашкових, циклічних, радіальних та пірамідальних).

Практична робота. Створення, форматування і збереження тексту пошукової (науково-дослідницької) роботи краєзнавчої тематики. Оздоблення тексту пошукової або науково-дослідницької роботи графічними елементами (малюнками, друкованими підкладками, таблицями або діаграмами). Створення і форматування графіків та діаграм (лінійчатих, кругових, бульбашкових, циклічних, радіальних та пірамідальних).

Вихованці знають: технологічні особливості оформлення пошукового або дослідницького проекту краєзнавчої тематики за допомогою текстового редактора Microsoft Word; загальні правила оздоблення тексту пошукової (дослідницької) роботи графічними елементами; алгоритм створення і форматування графіків та діаграм.

Вихованці вміють: створювати, формувати і зберігати текст пошукової (дослідницької) роботи; оздоблювати текст графічними елементами, графіками та діаграмами.

Музейна та польова практика вихованців (21 год)

Знайомство вихованців із місцем та значенням історико-краєзнавчих музеїв у збереженні пам'яток матеріальної та духовної культури рідного краю. Опрацювання нормативно-правової бази діяльності музеїв. Ознайомлення з формами, видами та напрямками експозиційної роботи краєзнавчих музеїв, принципами створення музейної експозиції краєзнавчої тематики, методологією підбору експозиційного матеріалу, художнього оформлення музейних експозицій. Практичне відпрацювання отриманих знань, умінь та навичок.

Вихованці знають: роль історико-краєзнавчих музеїв у збереженні пам'яток матеріальної та духовної культури; основні форми, види та напрямки експозиційної роботи краєзнавчих музеїв; загальні принципи створення музейної експозиції краєзнавчої тематики; методологію підбору експозиційного матеріалу, художнього оформлення експозицій.

Вихованці вміють: створювати музейні експозиції краєзнавчої тематики з дотриманням правил добору експозиційного матеріалу та його художнього оформлення.

Індивідуальна робота з творчо обдарованими і талановитими вихованцями (15 год)

Написання пошукових та науково-дослідницьких робіт, творчих проектів та участь в міських (обласних, Всеукраїнських) краєзнавчих заходах.

Конкурс-захист пошукових та науково-дослідницьких проектів (6 год)

Звітна науково-практична конференція (6 год)

Підсумок (3 год)

Підведення підсумків роботи за рік. Нагородження активу та кращих вихованців (переможців конкурсів, творчих проектів).

ТРЕТІЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, теми	Кількість годин		
	Усього	Теорія	Прак-тика
Вступ	3	3	-
1. Узагальнення результатів пошуково-дослідницької діяльності юних краєзнавців	12	6	6
2. Форми представлення та популяризації результатів пошуково-дослідницької роботи юних краєзнавців	12	6	6
3. Розвиток культури, науки та освіти рідного краю	24	15	9
4. Господарство і матеріальна культура населення рідного краю	24	15	9
5. Геологія рідного краю	18	12	6
6. Екологія рідного краю	18	12	6
7. Музєєзнавство в системі краєзнавчих досліджень	18	12	6
8. Створення презентації пошуково-дослідницького проекту краєзнавчої тематики за допомогою програми Microsoft Power Point	18	6	12
9. Створення публікації пошуково-дослідницького проекту за допомогою програми Microsoft Publisher	18	6	12
Музейна та польова практика вихованців	18	6	12
Конкурс-захист пошукових та науково-дослідницьких проєктів вихованців	6	-	6
Звітна науково-практична конференція	6	-	6
Індивідуальна робота з творчо обдарованими вихованцями	15	3	12
Залік	3	-	3
Підсумок	3	3	-
Разом	216	105	111

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (3 год)

Ознайомлення вихованців з основними напрямками та змістом роботи в новому навчальному році. Представлення творчих здобутків вихованців за минулий рік.

Практична робота. Формування органів дитячого самоврядування.

1. Узагальнення результатів пошуково-дослідницької діяльності юних краєзнавців (12 год)

Основні вимоги до оформлення пошукових та науково-дослідницьких робіт з краєзнавства. Структура та зміст пошукової (науково-дослідницької) роботи з краєзнавчих дисциплін. Вступ, його значення та композиція. Актуальність дослідження. Основна частина пошукової (науково-дослідницької) роботи. Техніка написання тексту роботи. Мова і стиль написання роботи. Висновки та їх значення. Варіанти використання епіграфів. Правила оформлення посилань. Список використаних джерел, загальні вимоги до оформлення літератури. Додатки, загальні вимоги до оформлення додатків. Типові труднощі і помилки під час конструювання наукових текстів. Редагування та саморедагування пошукової (науково-дослідницької) роботи. Підготовка рукопису пошукового (науково-дослідницького)

проекту до друку. Правила оформлення пошукових (науково-дослідницьких) робіт. Рецензія, її значення та зміст. Пам'ятка рецензенту краєзнавчої роботи.

Практична робота. Рецензування кращих пошуково-дослідницьких робіт вихованців з історичного та географічного краєзнавства, археології, етнографії, фольклору, геології та екології.

Вихованці знають: загальні вимоги до оформлення пошукових та науково-дослідницьких робіт з краєзнавства; основні відомості про понятійний апарат, структуру та зміст пошукової (науково-дослідницької) роботи; правила написання вступу, основної частини роботи, висновків; технологічні особливості оформлення посилань і додатків пошукової або науково-дослідницької роботи; правила написання рецензії.

Вихованці вміють: правильно оформлювати власні пошукові та науково-дослідницькі роботи краєзнавчого характеру; дотримуватися технологічних особливостей вірного структурування роботи, оформлення її понятійного апарату, посилань і додатків; здійснювати рецензування пошукових та науково-дослідницьких робіт.

2. Форми представлення та популяризації результатів пошуково-дослідницької роботи юних краєзнавців (12 год)

Основні форми представлення та популяризації результатів пошукової та науково-дослідницької роботи. Автореферат як форма представлення результатів індивідуальної пошукової (науково-дослідницької) роботи юного краєзнавця. Наукова доповідь або повідомлення як форма представлення наукової проблеми широкому загалу. Технологія підготовки наукової доповіді. Алгоритм представлення наукової доповіді або повідомлення з проблеми дослідження. Науково-практичні семінари, науково-практичні конференції і колоквиуми та їх значення для формування творчої активності та життєвої компетентності юного дослідника-краєзнавця. Основні етапи підготовки юних дослідників до науково-практичних семінарів, конференцій, колоквиумів.

Практична робота. Написання рецензії на власний пошуковий (науково-дослідницький) проект. Тренінг публічного виступу за проблематикою краєзнавчого дослідження. Аналіз типових помилок та недоліків при публічному виступі.

Вихованці знають: основні форми представлення та популяризації результатів власного дослідження; технологічні особливості підготовки до захисту пошукової або науково-дослідницької роботи; алгоритм представлення наукової доповіді або повідомлення з проблеми дослідження широкому загалу.

Вихованці вміють: презентувати результати власного дослідження широкому загалу у вигляді наукових доповідей, повідомлень, рефератів тощо; брати активну участь у науково-практичних семінарах, науково-практичних конференціях, колоквиумах юних науковців; свідомо уникати типових помилок та недоліків під час публічного виступу.

3. Розвиток культури, освіти та науки рідного краю (24 год)

Історичний огляд становлення та розвитку культури рідного краю. Основні фактори розвитку культури Київщини. Мистецтво краю: образотворче мистецтво, скульптора, архітектура, музика, театр. Видатні художники, архітектори, музиканти краю. Життя та мистецький шлях Катерини Білокур, Марії Примаченко, Івана Григоровича-Барського, Кирила Стеценка, Івана Козловського, Леся Курбаса. Особливості літературного життя Київщини. Історичні портрети видатних письменників та поетів краю, їх роль у розвитку української літератури. Літературна муза Івана Нечуй-Левицького, Шолом-Алейхема, Андрія Малишка, Ліни Костенко. Книговидавнича справа. Творчі здобутки та проблеми культурного життя краю в наш час.

Народна педагогіка: традиції та сучасний стан. Основні етапи розвитку освіти і науки Київщини. Перші навчальні заклади: історія виникнення та освітня діяльність. Переяславський колегіум. Білоцерківська гімназія. Видатні педагоги рідного краю. Сучасна система освіти Київщини. Роль та значення позашкільних навчальних закладів у навчанні та

вихованні дітей та юнацтва. Роль науки в суспільному житті Київщини. Видатні вчені та науковці краю, їх внесок в науковий розвиток України та світу. Григорій Сковорода, Павло Чубинський. Сучасні наукові дослідження та перспективи міжнародної співпраці.

Практична робота. Навчальна екскурсія до музею-садиби Івана Козловського (село Мар'янівка Васильківського району). Творча зустріч з представниками мистецької, наукової та педагогічної еліти міста. Вікторина «Культура, освіта та наука Київщини». Круглий стіл на тему: «Творчі здобутки та проблеми культурного життя краю». Дебати на тему: «Культура та контркультура в житті української молоді». Творчий проект «Невідоме про відомих». Написання та захист рефератів (творчих проектів) за проблематикою дослідження.

Вихованці знають: основні етапи і характерні особливості розвитку культури та освіти Київщини; творчі здобутки видатних письменників, художників, архітекторів, музикантів, педагогів та інших діячів культури та мистецтва краю; успіхи та проблеми культурного життя регіону в сучасних умовах.

Вихованці вміють: творчо спілкуватися з представниками мистецької, наукової та педагогічної еліти; проводити пошуково-дослідницьку роботу та захищати власні реферати (творчі проекти) з актуальних питань культурного та мистецького життя Київщини.

4. Господарство і матеріальна культура населення рідного краю (24 год)

Основні галузі господарства і заняття населення Київщини. Вплив природних та історичних умов на розвиток господарства краю. Регіональні відмінності господарської спеціалізації на території Київщини. Рослинництво та його галузевий склад. Рільництво, системи обробітку ґрунту та черговість висівання культур. Традиційне хліборобство. Сівба та догляд за рослинами. Жнива, зберігання врожаю. Хліборобські обряди та трудові традиції (зажинки, обжинки, захисна магія). Городництво, садівництво та квітникарство, луківництво та лісове господарство краю. Тваринництво, його галузевий склад. Догляд за свійськими тваринами. Скотарство, свинарство й вівчарство, птахівництво, їх регіональна специфіка. Допоміжні види господарської діяльності: бджільництво, рибальство та мисливство. Традиційні промисли і ремесла Київщини. Чумацтво та заробітчанство. Розвиток ткацтва, гончарства, гутництва, ковальства, лісових промислів. Домашні промисли та ремесла. Декоративно-вжиткові промисли Київщини. Продовження культурних традицій минулого.

Практична робота. Навчальні екскурсії до Білоцерківського краєзнавчого музею, Національного музею народної архітектури та побуту України, Національного історико-культурного заповідника «Переяслав». Вікторина «Господарство і матеріальна культура населення рідного краю». Круглий стіл на тему: «Актуальні проблеми дослідження матеріальної культури населення рідного краю». Написання та захист рефератів (творчих проектів) за проблематикою дослідження.

Вихованці знають: вплив природних та історичних умов на формування і розвиток господарства Київщини; основні теоретичні відомості про рослинництво, тваринництво, скотарство, птахівництво та допоміжні види господарської діяльності населення краю; особливості розвитку декоративно-вжиткового мистецтва регіону.

Вихованці вміють: визначати причинно-наслідкові зв'язки розвитку господарства краю; проводити пошуково-дослідницьку роботу та захищати власні реферати (творчі проекти) з актуальних питань господарського життя Київщини.

5. Геологія рідного краю (18 год)

Геологія як наука та її роль у вивченні рідного краю. Основні напрями геологічних досліджень Київщини. Зв'язок геології з іншими краєзнавчими науками. Ендогенні геодинамічні процеси (коливальні, складкотвірні і розривні тектонічні рухи, магматичні процеси, інтрузія, вулканізм, метаморфізм). Екзогенні геодинамічні процеси (вивітрювання фізичне (механічне) і хімічне (хіміко-біологічне), денудація, ерозія, дефляція, осадо накопичення. Типи рельєфу (геоструктури, морфо-структура, геоскульптури). Речови-

ний склад земної кори. Мінерали, їх фізичні властивості та хімічний склад. Самородні елементи, сульфіді, окисли, галогени, карбонати, сульфати, фосфати, силікати. Гірські породи (магматичні, осадові, метаморфічні). Геологічне картографування рідного краю. Основи створення і класифікації геологічних карт. Геологічні карти, їх типи за змістом, об'єктом картографування та масштабом. Елементи залягання шарів. Геологічні розрізи. Склад геологічних горизонтів, час формування і умови залягання гірських порід.

Практична робота. Навчальна екскурсія до геологічного музею Правобережної геолого-розвідувальної експедиції (с.Фурси). Вікторина «Геологія рідного краю». Круглий стіл на тему: «Актуальні проблеми дослідження геології рідного краю» (за участю наукових співробітників Правобережної геолого-розвідувальної експедиції). Участь у геологічній розвідці. Оформлення стратиграфічної колонки для своєї місцевості. Визначення гірських порід і корисних копалин за зовнішніми ознаками. Опис і колекціонування гірських порід і корисних копалин рідного краю за способом їх утворення. Оформлення картосхеми корисних копалин рідного краю. Організація екскурсійного вивчення одного з характерних геологічних процесів своєї місцевості (вивітрювання, геологічної діяльності поверхневих вод, геологічного оголення). Написання та захист рефератів (творчих проєктів) з геології рідного краю.

Вихованці знають: роль та значення геології у вивченні рідного краю; основні напрями геологічних досліджень Київщини; основні теоретичні відомості про геологічні явища та процеси; мінерали, їх фізичні властивості та хімічний склад; склад геологічних горизонтів, час формування і умови залягання гірських порід тощо.

Вихованці вміють: проводити геологічну розвідку місцевості; класифікувати мінерали, гірські породи, самородні елементи; проводити геологічне картографування місцевості; здійснювати пошуково-дослідницьку роботу та захищати власні реферати (творчі проєкти) з актуальних проблем геології Київщини.

6. Екологія рідного краю (18 год)

Загальні поняття про екологію як науку. Взаємозв'язок екології з іншими красназвчими науками. Біофізика навколишнього середовища. Фізичні механізми та процеси, що становлять основу життєдіяльності людини, тваринного і рослинного світу у навколишньому середовищі регіону. Вплив абіотичних і біотичних факторів середовища на живі організми. Зовнішні фактори, що спричиняють стреси у живому організмі. Екологічна біохімія рідного краю. Біохімічні механізми функціонування рослинного та тваринного організмів регіону. Залежність функціонування цих систем від різних факторів довкілля. Проблеми впливу довкілля регіону на здоров'я людини. Залежність функціонування нервової, м'язової, травної, ендокринної, кровоносної та імунної систем від різних факторів впливу довкілля та механізми пристосування організму до середовища.

Моделювання та прогнозування стану довкілля рідного краю. Основні методи моделювання і прогнозування стану природних та штучних екологічних систем і процесів, що в них відбуваються. Моніторинг навколишнього середовища. Особливості моніторингу природних екосистем, сільськогосподарських угідь та урбанізованих територій. Методи проведення моніторингових досліджень. Методи прогнозування та оцінки змін у стані навколишнього середовища.

Практична робота. Навчальна екскурсія до природоохоронної організації. Вікторина «Екологія рідного краю». Круглий стіл на тему: «Актуальні проблеми екології рідного краю» (за участю вихованців, представників природоохоронних організацій та рухів, місцевої влади). Проведення опитування громадської думки щодо екологічної ситуації в регіоні серед жителів міста. Участь в екологічному моніторингу та екологічних проєктах (спільно з природоохоронними організаціями). Написання та захист рефератів (творчих проєктів) з екології рідного краю.

Вихованці знають: взаємозв'язок екології з іншими краєзнавчими науками; особливості впливу довкілля регіону на здоров'я людини; технології моделювання та прогнозування стану довкілля; основні методи проведення моніторингових досліджень з екології.

Вихованці вміють: визначати залежність функціонування нервової, м'язової, травної, ендокринної, кровоносної та імунної систем людини від різних факторів довкілля; здійснювати моніторинг природних екосистем, сільськогосподарських угідь та урбанізованих територій; проводити пошуково-дослідницьку роботу та захищати власні реферати (творчі проекти) з актуальних проблем екології Київщини.

7. Музеєзнавство в системі краєзнавчих досліджень (18 год)

Музеєзнавство як наукова дисципліна. Роль та значення краєзнавчих музеїв у збереженні пам'яток матеріальної та духовної культури рідного краю. Основні принципи побудови музейної експозиції краєзнавчої тематики (науковість, естетизм, предметність, комунікативність). Методи побудови музейної експозиції та підбору експозиційного матеріалу. Характеристика систематичного та комплексно-тематичного методів побудови музейної експозиції краєзнавчого профілю. Основні види експозиційних матеріалів краєзнавчого музею (музейні предмети, репродукції музейних предметів, експозиційний науково-допоміжний матеріал, тексти та фонокоментарі). Основні підвиди експозиційного матеріалу (речові пам'ятки, зображувальні пам'ятки, письмові джерела, документальні фото, фоно- та відеоматеріали, карти, діаграми, таблиці, пояснювальні тексти, вказівники).

Експозиційний комплекс краєзнавчого музею. Принципи об'єднання експозиційних матеріалів у експозиційні комплекси. Експозиційні комплекси як складова тематичної структури експозиції. Технології створення комплексів-ансамблів та колекційних комплексів в музейній експозиції. Знайомство з принципами створення та характерними особливостями експозицій в історико-краєзнавчих, природничих, етнографічних, художніх музеях, у музеях під відкритим небом та музеях-заповідниках.

Практична робота. Навчальна екскурсія до краєзнавчого музею. Робота з основними видами експозиційних матеріалів краєзнавчого музею (музейними предметами, репродукціями музейних предметів, експозиційним науково-допоміжним матеріалом, текстами та фонокоментарями).

Вихованці знають: роль і значення краєзнавчих музеїв у збереженні пам'яток матеріальної та духовної культури рідного краю; основні принципи побудови музейної експозиції краєзнавчої тематики; основні види та підвиди експозиційних матеріалів краєзнавчого музею; загальні принципи об'єднання експозиційних матеріалів у експозиційні комплекси тощо.

Вихованці вміють: творчо працювати з основними видами експозиційних матеріалів краєзнавчого музею; створювати музейні експозиції краєзнавчої тематики з дотриманням правил добору експозиційного матеріалу та його художнього оформлення.

8. Створення презентації пошуково-дослідницького проекту краєзнавчої тематики за допомогою програми Microsoft Power Point (18 год)

Загальна характеристика програми Microsoft Power Point. Основні вимоги до структури, змісту та оформлення презентації. Планування змісту, розробка структури та сценарію представлення пошукового (дослідницького) проекту. Запуск, налаштування параметрів панелі інструментів і меню Microsoft Power Point. Створення структури презентації. Оздоблення презентації графічними та анімаційними елементами. Особливості використання шаблонів оформлення (зміна кольорних схем, фону слайдів, вибір способу заливки або малюнка). Робота з конструктором слайдів. Використання графічних зображень з колекції та Інтернету. Можливі варіанти удосконалення мультимедійної презентації. Додавання, об'єктів WordArt та SmartArt. Вставка символів, відсутніх на клавіатурі. Додавання гіперпосилань на файл або Web-сайт. Технології використання діаграм, відео- та звукових файлів. Створення звукового супроводу. Використання ефектів анімації. Додавання ефектів

появи, виділення та виходу об'єктів презентації. Визначення траєкторії руху об'єкта. Анімація у процесі зміни слайдів. Автоматичний показ слайдів презентації. Налаштування часу демонстрації слайдів або їх безперервного показу. Збереження презентації у різних форматах. Друк слайдів презентації.

Практична робота. Планування змісту, розробка структури та сценарію презентації краєзнавчої тематики. Створення презентації на краєзнавчу тематику за допомогою програми Microsoft Power Point та її публічний захист.

Вихованці знають: основні технічні можливості програми Microsoft Power Point; алгоритм розробки структури, змісту та оформлення презентації власного пошуково-дослідницького проекту; особливості оздоблення презентації графічними та анімаційними елементами тощо.

Вихованці вміють: планувати зміст, розробляти структуру та сценарій презентації власного пошуково-дослідницького проекту за допомогою програми Microsoft Power Point; створювати презентації та ефективно їх використовувати під час публічного захисту своєї пошукової або науково-дослідницької роботи.

10. Створення публікації пошуково-дослідницького проекту краєзнавчої тематики за допомогою програми Microsoft Publisher (18 год)

Основні можливості програми Microsoft Publisher. Вимоги до структури, змісту та оформлення інформаційної публікації пошукового або науково-дослідницького проекту краєзнавчої тематики. Планування змісту та розробка сценарію інформаційної публікації краєзнавчої тематики (газети, буклету, бюлетеня). Створення інформаційної публікації пошукового або дослідницького проекту за допомогою програми Microsoft Publisher. Введення тексту у шаблон публікації. Особливості роботи з існуючими текстовими рамками. З'єднання та роз'єднання текстових рамок. Створення та видалення текстових рамок. Відключення функції автоматичних переносів. Варіанти вдосконалення інформаційної публікації. Створення буквиць. Заміна і додавання зображень. Введення підписів під зображеннями. Групування та розгрупування графічних об'єктів публікації. Видалення зайвих сторінок. Збереження публікації за допомогою майстра упакування.

Практична робота. Планування змісту та розробка сценарію інформаційної публікації краєзнавчої тематики (інформаційного аркуша, газети, буклету, бюлетеня). Розробка та друк інформаційної публікації пошуково-дослідницького проекту краєзнавчої тематики за допомогою програми Microsoft Publisher. Презентація та публічний захист інформаційної публікації краєзнавчої тематики.

Вихованці знають: основні технічні можливості програми Microsoft Publisher та умови її використання для оформлення публікацій власного дослідження (інформаційного аркуша, буклету тощо); алгоритм планування змісту та розробка сценарію інформаційної публікації краєзнавчої тематики; основні етапи роботи над створенням друкованої публікації за допомогою Microsoft Publisher.

Вихованці вміють: планувати зміст, розробляти структуру та сценарій публікації власного пошуково-дослідницького проекту за допомогою програми Microsoft Publisher; власноруч створювати друковану публікацію та ефективно її використовувати для популяризації результатів своєї пошукової або науково-дослідницької роботи широкому загалу.

Музейна та польова практика вихованців (18 год)

Знайомство вихованців з місцем та значенням історико-краєзнавчих музеїв у збереженні пам'яток матеріальної та духовної культури рідного краю. Презентація нормативно-правової бази діяльності музеїв. Ознайомлення з формами, видами та напрямками експозиційної роботи краєзнавчих музеїв, принципами створення музейної експозиції краєзнавчої тематики, методологією підбору експозиційного матеріалу, художнього оформлення музейних експозицій.

Конкурс-захист пошукових та науково-дослідницьких проектів (6 год)

Звітна науково-практична конференція (6 год)**Індивідуальна робота з творчо обдарованими і талановитими вихованцями (15 год)**

Написання пошукових та науково-дослідницьких робіт, творчих проектів та участь в міських (обласних, Всеукраїнських) краєзнавчих заходах.

Залік (3 год)**Підсумок (3 год)**

Підведення підсумків роботи за рік. Нагородження активу та кращих вихованців (переможців конкурсів, творчих проектів).

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ**Вихованці мають знати:**

- місце краєзнавчих досліджень в інтелектуальному, духовному та морально-етичному розвитку підростаючого покоління, значення пошукової та науково-дослідницької діяльності для розвитку пізнавальних та творчих здібностей, активності особистості;
- основні етапи розвитку вітчизняної краєзнавчої науки, особливості сучасних наукових досліджень рідного краю;
- основні відомості з географії, історії, археології, етнографії та фольклору рідного краю;
- алгоритм вибору проблеми (теми) дослідження з історії, географії або культури рідного краю, основні етапи організації пошукової та науково-дослідницької роботи з краєзнавства;
- методику роботи з краєзнавчою літературою з проблеми дослідження, основні способи короткої фіксації змісту опрацьованих науково-літературних джерел;
- основні методи теоретичних та емпіричних досліджень, шляхи їх організації та проведення;
- механізм узагальнення результатів пошукової та дослідницької діяльності, вимоги до її оформлення;
- технічні можливості текстового редактора Microsoft Word для оформлення пошукового або дослідницького проекту краєзнавчої тематики;
- основні форми представлення та популяризації результатів пошукової та дослідницької роботи з краєзнавства, технології підготовки юних дослідників до науково-практичних семінарів, конференцій, колоквіумів;
- технології використання комп'ютерних мереж та мережевих ресурсів у пошуковій та науково-дослідницькій діяльності;
- базові характеристики програми Microsoft Power Point для створення презентацій пошуково-дослідницького проекту та технічні можливості програми Microsoft Publisher для створення інформаційних матеріалів з проблеми дослідження.

Вихованці мають вміти:

- самостійно збирати, обробляти та аналізувати інформацію краєзнавчого характеру, знаходити актуальні проблеми для пошукової діяльності та наукового дослідження в навколишній дійсності;
- обирати тему власної пошукової або дослідницької роботи з краєзнавства, визначати основні завдання, мету, передбачати можливі труднощі у виконанні пошукового або дослідницького проекту;
- ефективно застосовувати основні мислительні операції (аналіз, синтез, індукцію, дедукцію), логічні закони і правила (логічності, тотожності, протиріччя, виключення третього) в ході пошукової та дослідницької діяльності, обирати оптимальні методи наукових досліджень (спостереження, експериментальне інтерв'ю, анкетне опитування, експеримент);
- проводити польові дослідження з етнографії, фольклору, археології, працювати з краєзнавчими матеріалами експозиційного фонду краєзнавчого музею;

- використовувати комп'ютерні мережі та мережеві ресурси для отримання необхідної інформації з історії, географії та культури рідного краю;
- викладати письмово одержані результати краєзнавчого дослідження у формі реферату, повідомлення, тез, статті, виступу, науково-дослідницької роботи МАН;
- використовувати текстовий редактор Microsoft Word для оформлення пошукового або дослідницького проекту;
- володіти науковою мовою викладу результатів краєзнавчого дослідження та навичками публічного виступу;
- створювати та представляти широкому загалу презентацію власного пошукового або науково-дослідницького проекту з використанням програми Microsoft Power Point;
- створювати інформаційні публікації результатів пошукової або дослідницької діяльності краєзнавчого характеру за допомогою програми Microsoft Publisher.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Археологія України : курс лекцій / за ред. Л. Залізняка. – К. : Либідь, 2005. – 503 с.
2. Боряк О.О. Україна : етнокультурна мозаїка / О.О. Боряк. – К. : Либідь, 2006. – 322 с.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу / О.Воропай. – К. : Оберіг, 1993. – 588 с.
4. Демідієнко О.Я. Основи краєзнавства : навч. посіб. / О.Я. Демідієнко. – Х. : Світ дитинства, 1999. – 96 с.
5. Дем'янчук Г.С. Українське краєзнавство: сторінки історії / Г.С. Дем'янчук, Б.Г. Дем'янчук, А.Г. Дем'янчук. – К. : Просвіта, 2006. – 296 с.
6. Етнографія і фольклор рідного краю : конспект лекцій / уклад. І.М. Цимбалюк. – К., 1996. – 80 с.
7. Етнографія України : навч. посібн. / за ред. С.А. Макарчука. – Львів : Світ, 2004. – 520 с.
8. Історія міст і сіл Української РСР : Київська область / Ф.М. Рудич (гол. ред. кол.) та ін. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1971. – 792 с.
9. Київщина. Із минулого в майбутнє / упоряд. Г.А. Теремко. – К. : Академія, 2002. – 200 с.
10. Київщинознавство : посіб. для вчит. / за ред. І.Л. Лікарчука. – К., 2001. – 295 с.
11. Лепеха Т.В. Українознавство : навч. посіб. / Т.В. Лепеха – К. : Вид. центр «Просвіта», 2005. – 376 с.
12. Лозко Г. Українське народознавство / Г.Лозко. – К., 1995. – 320 с.
13. Махінчук М.Г. Обереги нашої пам'яті : книга для читання з історії рідного краю / М.Г. Махінчук. – К. : Арій, 1998. – 224 с.
14. Навчально-методичні матеріали до курсу Київщинознавство: посібн. / авт.-упоряд.: А.І.Довгань, В.В.Совенко. – Вишневе : КПВД «Педагогіка», 2002. – 69 с.
15. Наулко В. Культура і побут населення України : навч. посібн. / В.Наулко, Л.Артюх, В.Горленко. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
16. Нікітіна І.П. Науково-дослідницька діяльність учнів 5-11 класів / І.П. Нікітіна, Ю.О. Нікітін, В.В. Шеліхова, О.Л. Кожем'яка. – Х. : Основа, 2003. – 150 с.
17. Петронівський В.Л. Туристичне краєзнавство : навч. посіб. / В.Л. Петронівський, М.Й. Путинський. – К. : Знання, 2006. – 575 с.
18. Струнка М.Л. Організація пошукової роботи з етнографії у шкільних краєзнавчих музеях / М.Л. Струнка. – К. : Радянська школа, 1989. – 38 с.
19. Тронько П. Краєзнавство України: здобутки і проблеми / П.Тронько. – К. : Інститут історії України НАН України, 2003. – 125 с.
20. Храплива-Щур Л. Українські народні звичаї в теперішньому побуті / Л.Храплива-Щур. – Фастів : Поліфаст, 1993. – 155 с.
21. Шляхи організації фольклорно-пошукової роботи учнів : метод. рекомендації. – К., 1999. – 47 с.
22. Яценко В.С. Географія рідного краю. Київщина / В.С.Яценко. За ред. Л.Б. Паламарчук. – К. : Магістр-S, 1997. – 120 с.

23. Національна спілка краєзнавців України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://nsku.org.ua/>

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Рекомендовані джерела для педагогічних працівників:

1. Археологія України : курс лекцій / за ред. Л. Залізняка. – К. : Либідь, 2005. – 503 с.
2. Артемчук Г. Методика організації науково-дослідницької роботи / Г.Артемчук. – К. : Фортуна, 2000. – 272 с.
3. Бойко А.М. Національно-культурні традиції українського народу у виховній діяльності загальноосвітньої школи / А.М. Бойко, І.В. Охріменко. – Полтава, 2000. – 244 с.
4. Демідієнко О.Я. Основи краєзнавства : навч. посіб. / О.Я. Демідієнко. – Х. : Світ дитинства, 1999. – 96 с.
5. Київщинознавство : посіб. для вчителя / за ред. І.Л. Лікарчука. – К., 2001. – Вип. 1. – 295 с.
6. Ковальчук В. Основи наукових досліджень / В. Ковальчук. – Одеса, 2000. – 217 с.
7. Костриця М.Ю. Туристсько-краєзнавча робота в школі : посіб. для вчителів / М.Ю. Костриця М. – К. : Рад. школа, 1985. – 128 с.
8. Краеведение : пособие для учителя. – М. : Просвещение, 1987. – 158 с.
9. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм : навч. посібник / М.П. Крачило. – К. : Вища школа, 1994. – 191 с.
10. Лудченко А.А. Основы научных исследований / А.А. Лудченко, Г.А. Примаков. – К. : Знання, 2000. – 133 с.
11. МАН : підготовка науково-дослідницьких проєктів / упоряд. М. Голубенко. – К. : Вид. дім «Шкільний світ», 2005. – 128 с.
12. Махінчук М.Г. Обереги нашої пам'яті. Книга для читання з історії рідного краю / М.Г. Махінчук. – К. : Арій, 1998. – 224 с.
13. Мезенцева Г.Г. Музеєзнавство / Г.Г. Мезенцева. – К. : Наукова думка, 1986. – 124 с.
14. Методические указания по изучению природоохранных дисциплин. – Харьков : ХГУ, 1984. – 28 с.
15. Музееведение : музей исторического профиля. Учебное пособие для студентов. – М. : Просвещение, 1988. – 204 с.
16. Навчально-методичні матеріали до курсу Київщинознавство: посібн. / авт.-упоряд.: А.І. Довгань, В.В. Совенко. – Вишневе : КПВД «Педагогіка», 2002. – 69 с.
17. Мороз С.А. Основы познавательного процесса в современной геологии / С.А. Мороз. – К. : Вища школа, 1989. – 35 с.
18. Омельченко Ю.А. Концепція, принципи і методика роботи музеїв загальноосвітніх шкіл, СПТУ, вузів у світлі перебудови системи освіти / Ю.А. Омельченко, О.І. Третяк. – К. : Наукова думка, 1990. – 96 с.
19. Смирнов В. Геология полезных ископаемых / В. Смирнов. – М. : Недра, 1982. – 669 с.
20. Туристско-краеведческие кружки в школе : метод. указания для руководителей / под ред. В. Титова. – М. : Просвещение, 1998. – 160 с.
21. Шляхи організації фольклорно-пошукової роботи учнів : метод. рекомендації. – К., 1999. – 47 с.
22. Їа ми ходимо, проходжаємо... : забуті пісні Київщини. – [Електронний ресурс] : аудіо-диск. – К. : Оберіг, 2004. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 2000, XP, 7 ; MS Word 97 – 2010. – Назва з контейнера.
23. Коровай: Традиційна музика Правобережної Київщини. – [Електронний ресурс] : аудіо-диск. – К. : Атлантик, 2004. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 2000, XP, 7 ; MS Word 97 – 2010. – Назва з контейнера.
24. Національна спілка краєзнавців України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://nsku.org.ua/>

25. Цвіте терен: Традиційна музика Лівобережної Київщини. – [Електронний ресурс] : аудіодиск. – К. : Атлантик, 2004. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium ; 32Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97 – 2010. – Назва з контейнера

Рекомендовані джерела для учнів і вихованців

1. Ажгирей Г.Д. Общая геология / Г.Д. Ажгирей. – М. : Просвещение, 1974. – 480 с.
2. Біла Церква. Шлях крізь віки / за заг. ред. П.І. Юхименко. – Біла Церква : Буква, 1994. – 380 с.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу / О.Воропай. – К. : Оберіг, 1993. – 588 с.
4. Гудима В.М. Географія рідного краю. Приріпіння : навч. посібн. / В.М. Гудима. – К. : Юніверс, 1997. – 53 с.
5. Етнографія і фольклор рідного краю : конспект лекцій. – К., 1996. – 80 с.
6. Етнографія України : навч. посібн. / за ред. С.А. Макарчука. – Львів : Світ, 2004. – 520 с.
7. Історія міст і сіл Української РСР : Київська область / Ф.М. Рудич (голова ред. колегії) та ін. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1971. – 792 с.
8. Иванова М.Ф. Общая геология / М.Ф. Иванова. – М. : Высшая школа, 1974. – 400 с.
9. Кейльман Г.А. Основы геологии / Г.А. Кейльман. – М. : Недра, 1991. – 286 с.
10. Київщина: Географічний атлас: Моя мала Батьківщина / від. ред. Т.В. Погурельська. – К. : ТОВ «Мапа», 2001. – 24 с.
11. Київщина. Із минулого в майбутнє / упоряд. Г.А. Теремко. – К. : Академія, 2002. – 200 с.
12. Коваль А.П. Знайомі незнайомці: Походження назв поселень України / А.П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 301 с.
13. Наулко В. Культура і побут населення України : навч. посібн. / В. Наулко, Л. Артюх, В. Горленко. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
14. Літопис рідного краю (Бородянщина) / під заг. ред. Б.П. Іченця. – К. : Вид. Харитоненка, 2002. – 464 с.
15. Лозко Г. Українське народознавство / Г. Лозко. – К., 1995. – 320 с.
16. Микитюк О.М. Наукові дослідження школярів : навч.-метод. посіб. / О.М. Микитюк, В.О. Соловійов, С.О. Васильєва / під ред. І.Ф. Прокопенка. – Х. : Скорпіон, 2003. – 80 с.
17. Нікітіна І.П. Науково-дослідницька діяльність учнів 5-11 кл. / І.П. Нікітіна. – Х. : Вид. гр. «Основа», 2006. – 144 с.
18. Павлинов В.Н. Пособие к лабораторным занятиям по курсу общей геологии / В.Н. Павлинов. – М. : Недра, 1983. – 183 с.
19. Поради юному науковцю : метод. посібн. / упоряд. О. Павленко. – К. : Арій, 2003. – 82 с.
20. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии / Л. Похилевич. – Біла Церква, 2005. – 642 с.
21. Приходько П.Т. Пути в науку : беседы по организации труда начинающих исследователей / П.Т. Приходько. – М. : Знания, 1974. – 136 с.
22. Путівник. Київська область / Авт.-упорядн. Б.В. Мефедов. – К. : Богдана, 2005. – 312 с.
23. Скуратівський В.Т. Місяцелік : Український народний календар / В.Т. Скуратівський. – К. : Мистецтво, 1992. – 208 с.
24. Спектор Ф.Н. Географія рідного краю. Київщина / Ф.Н. Спектор, Ж.Г. Колесник. – К. : Лібра, 2001. – 120 с.
25. Створюємо презентації. Power Point / упоряд. І. Скляр. – К. : Вид. дім «Шкільний світ», 2005. – 112 с.
26. Храплива-Щур Л. Українські народні звичаї в теперішньому побуті / Л. Храплива-Щур. – Фастів : Поліфаст, 1993. – 155 с.
27. Яценко В.С. Географія рідного краю. Київщина / В.С.Яценко. За ред. Л.Б. Паламарчук. – К. : Магістр-S, 1997. – 120 с.

28. Божичі : Вік любиш – не налюбишся. Пісні про кохання. – [Електронний ресурс] : аудіодиск. – К. : «Lavina-music», 2007. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 2000, XP, 7; MS Word 2010.– Назва з контейнера.
29. Буття : Танці буття. – [Електронний ресурс] : аудіодиск. – К. : МА «Саме так!», 2006. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 2000, XP ; MS Word 2007, 2010. – Назва з контейнера.
30. Йа ми ходимо, проходжаємо... : забуті пісні Київщини. – [Електронний ресурс] : аудіодиск. – К. : Оберіг, 2004. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 2000, XP, 7 ; MS Word 97 – 2010. – Назва з контейнера.
31. Коровай: Традиційна музика Правобережної Київщини. – [Електронний ресурс] : аудіодиск. – К. : Атлантик, 2004. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 2000, XP, 7 ; MS Word 97 – 2010. – Назва з контейнера.
32. Цвіте терен: Традиційна музика Лівобережної Київщини. – [Електронний ресурс] : аудіодиск. – К. : Атлантик, 2004. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium ; 32Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97 – 2010. – Назва з контейнера.